3 1761 06560484 5

310

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/cciliernesvill00andr

CÆCILIERNES VILLA

VED DEN APPISKE VEI

CÆCILIERNES VILLA

VED DEN APPISKE VEI

ET STUDIE FRA VIA APPIA

AF

POUL ANDRÆ

otio prodimur
(Plin. paneg. c. 82)

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.
1885

DG

FORORD.

Den foreliggende Undersøgelse er ligesom den tidligere udkomne „Seneca paa sin Villa ved den appiske Vej“ et Afsnit af et 2det Bind om „*Via Appia*, dens Historie og Mindesmærker“, omhandlende særlig de romerske Villaer ved Vejen. Jeg har ikke fundet Anledning til at forandre Betegnelsen „Studie“ for denne Afhandling, idet det forekommer mig, at hvilken Betydning man end vil lægge i Ordet, maa dette vel kunne findes passende paa en Undersøgelse, der som den foreliggende søger fra et stort og spredt Materiale at samle Træk, der lade sig knytte til en bestemt Lokalitet. Heller ikke har jeg fundet Anledning til at opgive den hidtidige Henvisning til Kildesteder. Naar man, som jeg, ynder at lade Tiden selv tale, naar der stundom rettes den Anke imod mig som Forfatter, at min Fantasi i Forhold til det historisk Foreliggende er altfor fri, synes det mig ikke ubetimeligt, at der er givet Læserne Lejlighed til at skjønne, at hvad der bydes dem som Tidens Ord eller henføres til de paagjældende Steder som Optrin af Roms Historie og Kulturliv, har sin Hjemmel i de paaberaabte Kilder; maaske hine Henvisninger til mange og saa forskjellige For-

fattere ogsaa kunne bidrage til Overtydningen om, at den lette og tilgængelige Form, der i saa høj Grad er tilstræbt, ingenlunde røber Lethed i de Studier, der ligge til Grund for Arbejdet.

Iøvrigt henviser jeg til, hvad der er bemærket i Forordet til det 1ste Bind af „*Via Appia*"; det vil deraf bl. A. ses, at jeg ingenlunde nærer den Indbildning at have tilvejebragt noget Nyt i den Forstand, at det skulde være ukjendt af de særlig Kyndige. Men — for ogsaa her at spørge med et tidligere anført Ord af Aulus Gellius: „Gives der vel i Videnskaben noget saa Fjærntliggende, at det ikke kjendes af Mange?" — og særlig tør dette vel gjælde om en Gren af denne, der som Roms Historie og romerske Antikviteter i Aarhundreder har fundet saa mange og saa flittige Dyrkere. Hvad jeg derimod tør regne mig til Fortjeneste, er Indsamlingen af de mange Enkeltheder fra forskjellige Omraader, deres Tilrettelæggelse og Benyttelse — den hele Behandlingsmaade af et Æmne, der vedblivende er et første „Forsøg paa at anskueliggjøre den appiske Vej ved til den at knytte saadanne Optrin af Roms Historie og Kulturliv, Indskrifter og Kunstværker, der høre hjemme paa Vejen eller kunne tjene til dens Belysning".

Endnu skylder jeg at takke Etatsraad, Dr. phil. Birch for den Velvilje, han har vist mig ved at gjennemlæse en Korrektur til det første Afsnit af denne Afhandling „Atticus paa sin Villa ved den appiske Vej".

INDHOLD.

Side

I. Atticus paa sin Villa ved den appiske Vei 5

II. Den hellige Cæcilia 80

I.

ATTICUS PAA SIN VILLA VED DEN APPISKE VEJ.

Den gamle Qvintus Cæcilius var død, Aar 58 f. Chr. Fødsel. Man sørgede næppe i Rom; trods sit fornemme Udspring — Slægten *Caecilii* gjorde Paastand paa at nedstamme fra Guderne — og sine aristokratiske Forbindelser, var den Afdøde slet og ret Aagerkarl. Og han drev ikke Forretningen paa den mere anstændige Maade, hvorpaa saa mange af hans Standsfæller forøgede deres Indtægter ved at spekulere med Formuen, men han var Aagerkarl af den laveste Art, en af dem, der efter et Udsagn af den ældre Cato fortjente at stilles i Klasse med Manddrabere[1]), der benyttede sig af Folks Forlegenhed, Ungdommens Skrøbeligheder til at berige sig selv. „*Durus fenerator*“ kalder Seneca ham i lejlighedsvis Omtale[2]), og Cicero forsikrer, at under en Procent om Maaneden kunde selv de Nærmeststaaende ikke aflokke ham nogen Skilling[3]). Saa ilde

---

[1]) Cic. *de officiis* II, 25, 89: *Quid fenerari? tum Cato: „Quid hominem occidere?“*

[2]) Seneca, *Epist.* 118, 2.

[3]) Cic. *ad Attic.* I, 12, 1.

ansét var Qvintus Cæcilius, at Cicero, der ellers ikke nærede Betænkelighed ved at yde sin Assistance som Retskyndig til Personer af daarligt Renommé, ikke turde bistaa denne ved Inddrivelsen af en — som det synes — ganske likvid Fordring. En vis Varius skyldte Cæcilius Penge, men søgte at unddrage sig Opfyldelsen af sin Gjæld ved at overdrage sine Ejendele til en nær Slægtning, og Cæcilius henvendte sig i den Anledning til Cicero for at faa den formentlige Proformahandel omstødt. Men Cicero turde ikke, og han vidste dog, at et Afslag maatte være hans kjæreste Ven, Atticus, der var en Søstersøn af Qvintus Cæcilius, saare uvelkomment, idet denne Sidste naturlig maatte fatte Mistanke om, at Nevøen ikke havde víst tilstrækkelig Iver i at tale hans Sag, og kunde straffe denne Forsømmelse ved at udelukke ham fra den rige Arv, han havde Udsigt til. „Men Kjære, Du véd", skriver Cicero til Atticus, „at Caninius Satrius (den, til hvem Varius havde afhændet sine Ejendele) hører til min daglige Omgangskreds; han har víst mig og min Broder væsentlige Tjenester" . . . „Du kan da forstaa, i hvilken Forlegenhed din Onkels Anmodning har bragt mig, saavel paa Grund af det Forhold, hvori jeg staar til hans Modpart, som og fordi denne er saa nøje knyttet til Lucius Domitius, paa hvem fremfor Nogen mit Haab om Konsulatet beror".

Saaledes omtrent søger Cicero at undskylde sig for sin Ven[1]). Denne var for klog til at ville gaa i Rette med Taleren for den Sags Skyld; han vidste jo, at anno 65 var Ciceros hele Higen og Tragten rettet paa at vinde Stemmer ved det forestaaende Valg af Konsuler, at han til Opnaaelse af dette Maal

---

[1]) Cic. *ad Attic* I, 1. 3—4: *Dies fere nullus est, quin hic Satrius domum meam ventitet . . . fuit et mihi et Q. fratri magno usui in nostris petitionibus. Sane sum perturbatus. quum ipsius Satrii familiaritate, tum Domitii, in quo uno maxime ambitio nostra nititur.*

endog kunde tænke paa at forsvare en Mand som Catilina, om end dennes Brøde — som han bemærker — „var synbar som Solen om Dagen“[1]), men at han ikke turde mindske sin Popularitet eller støde Velyndere bort ved at inddrive Fordringer for en saa berygtet Aagerkarl som Qvintus Cæcilius. Denne derimod tog Ciceros Afslag meget ilde op, han viste sig som alt Andet end en velopdragen Mand — en „*homo bellus*“, som Cicero udtrykker det[2]) — og fra den Dag afbrød han al Omgang med den utjenstvillige Taler.

Til Qvintus Cæcilius' Ejendele hørte foruden en Bolig med Have paa Qvirinalerhøjen — det saakaldte „*domus Tamphilana*“ — et Landgods ved den 5te Milepæl paa *via Appia*, en Ejendom, der vistnok var saare indbringende paa Grund af sin nære Beliggenhed ved Rom. Paa denne tør vi altsaa se den højbaarne Ridder beskjæftiget med sine Pengetransaktioner; her har han gransket sine Skyldbøger, prøvet Debitorerne og deres Sikkerhed, forhandlet med Roms Pengemænd, Vexellerere og Spekulanter om den fordelagtige Anbringelse af Kapitalerne. Dengang ikke mindre end senere var jo Pengene den mægtige Hersker, der banede Vejen gjennem alle Døre, „den Guddom“, siger Digteren, „til hvis Ære der vel ikke endnu var rejst Templer og Altre, men som i Hjerterne nød den helligste Højhed“[3]): med Pengene i Kassen havde man selve Juppiter i sin Magt — „*clausum possidet arca Jovem*“, forsikrer Petronius[4]), og hans Ord gjælde ikke mindre om Republikens sidste Decennier end om Nèros Tidsalder. Men det har næppe været nogen

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 1, 1: *Catilina, si iudicatum erit meridie non lucere, certus erit competitor;* — Ascon. *in tog. cand.* p. 85 (Orelli, 1833).
[2]) ibid. 1, 1, 4.
[3]) Juven. I, 113: *inter nos sanctissima divitiarum maiestas.*
[4]) Petron. *Sat.* cap. 137.

behagelig Vandring at maatte betro Qv. Cæcilius sin Nød; den gamle Gnier var lunefuld og vranten, en højst ubehagelig Herre, hvem Ingen kunde gjøre tilpas. „Hvilket Menneske!“ udbryder Cicero; „hvor let til at fare op, og hvor ustyrlig i sin Vrede“[1]). Mere nænsomt udtaler han sig overfor Atticus, der interesserede sig for, at det tidligere Forhold mellem Onkelen og hans Ven kunde gjenoprettes — „jeg er din Morbroder til Tjeneste — saa godt jeg véd og formaar“[2]). Trods dette barske Væsen trivedes imidlertid Forretningen; Laansøgerne fandt sig i de haarde Ord, naar Guldet laa paa Bordet; Qvintus Cæcilius var forlængst Millionær.

Hvem skulde arve disse Millioner? Vistnok har man spurgt derom i Rom. Qvintus Cæcilius var ugift, og efter al Rimelighed vilde han ikke indlade sig i Ægteskab. Men han havde den ovennævnte Søstersøn, Titus Pomponius med Tilnavnet „*Atticus*“, og denne viste tidlig et medfødt Talent til at omgaas Penge — ikke ødsel og letsindig, ej heller rugende over dem som en død Skat, men forsigtig anbringende dem og uden derved at vække Uvilje saaledes som Morbroderen. I hans Haand vilde Formuen ikke spredes men holdes sammen og forøges. Dertil kom, at Atticus havde et eget Greb paa at omgaas sin knarvorne Onkel; taalmodig og føjelig fandt han sig i alle hans Luner, viste ham — som det hedder — „en sønlig Opmærksomhed“[3]), enten fordi det ikke laa for den sagtmodige Atticus at opføre sig anderledes mod Nogen, eller maaske — som det noget bittert udtales af en Nutidsforsker — „weil im Schimmer der Geldkasten auch das Widrigste in einem milden

---

[1]) Cic. *ad Qv. fratr.* I, 2, 6: *quem hominem! qua ira! quo spiritu!*
[2]) Cic. *ad Attic.* II, 19, 5 og II, 20, 1.
[3]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 5.

Lichte erschien"[1]. Men, hvad Motivet nu end har været — vist er det, om Nepos staar til Troende: at medens ingen Anden kunde finde sig i Cæcilius' sære Væsen, forstod Atticus indtil det Sidste at bevare hans Velvilje uforandret.

Atticus høstede Lønnen for sin hensynsfulde Opførsel — „*tulit pietatis fructum*", for at tale Nepos' Sprog[2]. Testamentet blev aabnet, og det viste, at han var bleven adopteret i Søns Sted af Morbroderen og indsat til Arving af de tre Fjerdedele af Formuen: 10 Mill. Sestertier (ca. halvanden Million Kroner) foruden den omtalte Ejendom paa Qvirinalerhøjen og Landstedet ved den appiske Vej. Mange havde vistnok ventet det anderledes. Den Afdøde havde modtaget væsentlige Tjenester af den rige Lucullus og gjentagende forsikret, at denne skulde være hans eneste Arving; døende overrakte han ham endog sin Ring til Tegn paa, at det var Alvor med Løftet; men i Testamentet var Lucullus slet ikke betænkt. Maaske det var i Vrede over denne Falskhed — Lucullus var meget populær — at Folket slæbte Qvintus Cæcilius' Lig i en Strikke gjennem Gaderne; saaledes beretter i hvert Fald Valerius Maximus[3], en Forfatter under Kejser Tiber, men dersom et saadant Optrin virkelig har fundet Sted, tør vi snarere heri se et Udslag af den Forbitrelse, som den Afdøde havde vakt ved sin skamløse Aager.

Atticus opfyldte sin Pligt mod den Afdøde og bisatte hans Aske i et Gravmæle ved den 5te Milepæl paa den appiske Vej. Derefter rejste han bort; han havde Interesser andetsteds at varetage, forinden han kunde tage fast Ophold i Rom og føre Tilsyn med de nye Ejendomme.

---

[1]) Drumann, *Gesch. Roms* V, pag. 20.
[2]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 5.
[3]) Val. Max VII, 8, 5.

Vistnok vare Pengene Atticus kjærkomne, saa kjærkomne som noget Gode paa Jorden; men havde man spurgt ham: hvortil bruge dem? maatte han blive Svaret skyldig. Thi Atticus havde ingen Passioner; han havde ikke — som Lucullus, Medbejleren til Arven — Smag for at omgive sig med Livets Raffinements og Luxus, ingen Trang til kostbare Byggeforetagender, Villaer i Bjergene eller Lystslotte ved Havet; tvertimod: Millionerne have næppe forøget hans Maaltid med en Ret, ikke bragt ham til at drikke en bedre Vin eller anvende Bekostning paa at sætte de arvede Ejendomme i skjønnere Stand end den, hvori han havde modtaget dem. Nepos forsikrer, at han havde set sin Vens Regnskabsbøger, og derefter beløb Udgiften ved dennes Bord sig kun til 3000 Sestertier (ca. 450 Kroner) om Maaneden [1]) — en ringe Del af, hvad en enkelt Ret kunde koste en samtidig Rigmand. Cicero spøger ogsaa oftere med sin Ven over hans tarvelige Levevis og beder ham om, i det mindste naar han vil propagere hans Skrifter ved at oplæse Brudstykker af dem for sine Middagsgæster, at sørge for, at disse blive godt beværtede „for at ikke deres Uvilje over den frugale Anretning skal gaa ud over ham som Forfatter" [2]). — Ikke heller laa det for Atticus — som for en yngre Samtidig, Asinius Pollio, eller Mæcenas — at beskytte Kunst og Videnskab, at smykke Rom med monumentale Bygningsværker eller gjøre sig populær ved at uddele Korn og Penge til Byens Fattige. Forsaavidt han lod Ciceros og andre Samtidiges, til Ex. Brutus' Skrifter mangfoldiggjøre ved sine Afskrivere, var dette nærmest en Penge-

---

[1]) Corn. Nep (udg. af Kerrn og Krebs) *Attic.* cap 13: *Scimus, non amplius quam terna milia (sc. sestertium) peraeque in singulos menses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum*, jfr. Drumann l. c. pag. 69.

[2]) Cic. *ad Attic* XVI, 3, 1: *sed. si me amas. hilaris et bene acceptis, ne in me stomachum erumpant, quum sint tibi irati*

forretning; Gaver eller Skuespil paa hans Bekostning til Romerfolkets Moro omtales ikke, og hans Bidrag til Roms Forskjønnelse indskrænkede sig til én Statue af den yngre Scipio Africanus, som han lod opstille ved et af Byens Templer. Endnu mindre havde Atticus — som saa mange af Tidens Stormænd — Brug for Pengene til politiske Formaal. Magt og Embeder fristede ham ikke; skjøndt han — som Cicero erklærer — var „*natura* πολιτικός“ [1]), særlig anlagt for det politiske Liv, var det ham nok at være romersk Ridder. At erhverve og nyde, at kunne indrette sit Liv efter eget Tykke, Ro fremfor Alt — et „*otium honestum*“ — var hans højeste Ønske. „Kun den Forskjel“, bemærker Cicero til ham, „kan jeg erkjende mellem os, at medens en vis Ærgjerrighed bragte mig til at hige efter Statens Æresposter, lod en anden, men ingenlunde forkastelig Livsanskuelse Dig søge Lykken i et hæderligt Otium“ [2]).

Til Opnaaelsen af dette Otium var imidlertid Pengene en mægtig Hjælper; de gav Atticus den sikre, uafhængige Stilling, i hvilken han ikke havde Noget at bede om og saaledes heller Intet at takke for; de tillod ham at leve for sine litterære og økonomiske Interesser, uforstyrret af Partierne og deres urolige Higen.

Da Atticus tiltraadte Arven efter sin Morbroder (a. 58), var han en Mand paa over de Halvtreds. I mere end 20 Aar havde han levet borte fra Rom, fundet et nyt Hjem i Athen, dér vundet Hjerter og Penge. Forholdene i Italien forekom ham lidet tiltalende, de bød ham ikke, hvad han ønskede: Sikkerhed for Person og Formue. Som ungt Menneske havde

---

1) Cic. *ad Attic.* IV, 6, 1.
2) ibid. I, 17, 5.

han været Vidne til den blodige Kamp med de Bundsforvante, Italiens stridbare Folkefærd, Marser og Samniter, der fordrede romersk Borgerret for Halvøens Nationer (a. 90—88). Han havde oplevet de første Optrin af Borgerkrigen mellem Marius og Sulla, sét Rom stormet af romerske Soldater, Marius og hans Tilhængere erklærede for Republikens Fjender, og et Øjeblik kunde han frygte for sit eget Liv, da en Besvogret af ham, Tribunen Publius Sulpicius, blev henrettet paa Sullas Befaling (a. 88). Efter en kort Hvile syntes Urolighederne at skulle udbryde paany; Folkepartiet rustede sig mod den fraværende Sulla, og Fornyelsen af denne Borgerkamp har den forsigtige Atticus ikke villet overvære. Han realiserede, hvad han kunde, og drog med sine Ejendele — deriblandt en Arv fra Faderen paa 2 Mill. Sestertier (ca. 300,000 Kr.) — bort til Athen (a. 86), som det hed sig for at fortsætte sine Studier[1]), men nok saa meget — tør det antages — for dér at finde en sikker Anbringelse af sin Formue. Kun af og til, navnlig i de senere Aar, da Forholdene havde antaget en roligere Charakter, aflagde han Besøg i Rom; han var her saaledes i Aarene 64—62, hidkaldt vistnok af Cicero, der ønskede hans Bistand ved Konsulvalget; fremdeles i Begyndelsen af a. 59 og det paafølgende Aar, da han tiltraadte Arven efter Morbroderen og derved blev en af Roms formuende Mænd.

I hin lange Aarrække maa vi altsaa søge Atticus i Grækenland, og fortrinsvis i Athen, hvor han ved sin Hjælpsomhed, sit venlige og urbane Væsen i høj Grad vandt Atheniensernes Yndest. Kun en enkelt Side af hans Optræden her vedrører vor Undersøgelse om Opholdet paa Landslottet ved den appiske Vej, nemlig Anbringelsen af Kapitalerne. At lade disse hen-

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 2.

ligge ufrugtbringende vilde have været Atticus umuligt. Ved hans Ankomst til Athen var Byen udplyndret og forarmet, han var derfor velkommen med sine Penge og sin Villighed til at give Kredit. Vi vide, at han forstrakte Athenienserne med Pengelaan paa billigere Vilkaar end de romerske Provindsudsugere, saa at man roste hans Uegennyttighed, men tillige, at han holdt strængt paa, at ethvert Laan tilbagebetaltes til den fastsatte Termin. De opsparede Kapitaler skulde imidlertid anbringes, saa sikkert som muligt, og helst da i Grundejendom. Men at erhverve saadanne i Italien, Hjemstedet for saa mange Uroligheder, forekom ham mindre tilraadeligt; heller ikke Syd- og Mellemgrækenland syntes at yde den fornødne Garanti, saalænge Mithridates den Store levede og paany kunde sende sine Hære did. Epirus derimod laa afsides fra Krigstummelen og ligeledes fjærnt fra en Hærvej, der førte Roms Legioner til Macedonien og Lilleasien. Derhen rejste Atticus i Sommeren 69 og kjøbte ved Buthrotum, en Havneby overfor Corfu, store Ejendomme, de saakaldte „buthrotiske Besiddelser", der i senere Aar under Borgerkrigen mellem Cæsar og Pompejanerne saa ofte blev Gjenstand for hans Bekymringer. Egnen var smuk og frugtbar; den ældre Plinius fremhæver dens Træfrugt, en egen Art Æbler: „*mala orbiculata*" [1]), og Virgil berømmer dens Heste paa Grund af deres Hurtighed og Styrke [2]); Beliggenheden ved Havet og ved en Vej langs Kysten, som Romerne havde anlagt, sikrede den lette Afsætning af Produkterne. Gjentagende udvidede Atticus sine Besiddelser og udstrakte dem til det overfor liggende Corfu og nærliggende Smaaøer. Landslottet lod han udsmykke med Kunstværker og Portrætbuster af berømte Mænd — Cicero var glad

---

[1]) Plin. *hist. nat.* (ed. Sillig) XV, 14, 15 (51).
[2]) Virg. *Georg.* I 59: [*mittit*] *Eliadum palmas Epiros equarum.*

over ikke at være glemt imellem dem[1]) — og selv forfattede han Verslinier til Anbringelse under hver Buste, i hvilke han mindedes de Paagjældendes Bedrifter og Værdigheder.

Disse Besiddelser, der vare Atticus saa kjære og saa indbringende, ønskede han at gjense, inden han tog varigt Ophold i Rom. Umiddelbart efter at have faaet Onkelens Aske bisat, drog han derfor bort, traf sine Forholdsregler med Hensyn til Bestyrelsen, ordnede maaske ogsaa et eller andet Mellemværende med Debitorerne, af hvilke han havde adskillige spredt om i Grækenland og Lilleasien, paa Fastlandet og Øerne.

Langt borte fra Rom, i Thessalien, hvor Cicero vankede om hentæret som en Skygge, naaede Budskabet til ham om den rige Arv, der var tilfalden hans Ven. Og Cicero ilte med at sende Vennen sin Lykønskning under hans nye fuldttonende Navn: „*Cicero S. D. Q. Caecilio Q. F. Pomponiano Attico*“ — „Cicero byder Qvintus Cæcilius, Qvintus' Søn, Pomponianus Atticus, sin Hilsen“[2]). Taleren glædede sig over den Retfærdighedshandling, der af den afdøde Qvintus Cæcilius var udvist mod hans Ven; „det glæder mig, — om jeg ellers tør tale om Glæde i min nuværende sørgelige Tilstand“[3]). Og Cicero glædede sig ikke blot paa Vennens Vegne, hvem han vidste at Pengene vare saa kjærkomne, men ogsaa med Hensyn paa sig selv; thi med sin sædvanlige Forekommenhed havde Atticus jo strax bebudet, at han vilde gjøre Brug af Formuen til den Land-

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 16, 15: *epigrammatis tuis, quae in Amaltheo posuisti, contenti erimus*

[2]) ibid. III, 20.

[3]) ibid. III, 20, 1: *gaudere me tum dicam, si mihi hoc verbo licebit uti.*

flygtiges Frelse, og bedet ham i enhver økonomisk Forlegenhed at ty til ham fremfor til nogen Anden. Cicero forstod, hvor værdifuld denne Bistand kunde være — det vilde koste Penge at faa det nedrevne Palads paa Palatinerbjerget og de ødelagte Villaer gjenopførte: „Jeg skatter den store Betydning af dit Tilbud, indsér, hvor væsentlige Tjenester Du vil kunne yde mig uden at vente paa, at jeg beder Dig derom“ . . . „Du, som har gjort saa meget for mig, der for Dig kun har virket saa lidt“ [1]). Saaledes lød det i denne Lykønskningsskrivelse (af 4de Oct. 58). I de foregaaende Breve havde Tonen været noget anderledes; da maatte Atticus høre Bebrejdelser, fordi han kun havde víst et lunkent Venskab, ikke lagt mere Mod og Kløgt for Dagen end Taleren selv, ved tavs at se til, at denne saa hovedkulds rømmede Hjem og Fædreland, og at det var en daarlig Maade, hvorpaa han søgte at holde Modet oppe hos den Nedbøjede — „forskaan mig for dine idelige Bebrejdelser over min Forsagthed, hold op med dine skjønne Trøstegrunde!“ [2]). Men nu var jo Atticus bleven en af Roms Rigmænd, og hvor meget end Cicero holdt af sin Ven, hvor højt han end skattede hans sjældne Egenskaber, kunde Pengene dog ikke Andet end kaste en ny Glands over ham, der bragte alle smaa Fejl til at forsvinde: „Jeg overgiver mig helt i din Kjærlighed og Troskab“ — *totum me tuo amori fideique commendo* [3]).

Aaret efter (Sept. 57) gjensaae Cicero omsider Rom; hele Byen jublede ham imøde, ved *porta Capena* vare Templer og Tage optagne af en vivatraabende Mængde — „selv Murene,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* III, 20, 2—3: *tibi tamen eo plus debebo, quo tua in me humanitas fuerit excelsior quam in te mea*

[2]) ibid III, 15, 7: *et nos aliquando aut obiurgare aut comiter consolari desine.*

[3]) ibid. III, 20, 2.

Huse og Helligdomme syntes at glæde sig med ham"[1]. Men et lille Savn blandede sig i det jublende Velkomstchor; da Taleren passerede den 5te Milepæl paa *via Appia*, saae han ikke udenfor Cæciliernes Villa Atticus' velvillige Aasyn, hørte ikke hans oprigtige *„feliciter Marco!"*, kunde ikke græde sin Glæde ud i hans Arme. „Sørg for at være her, naar jeg kommer", havde Cicero bedet, „at vi kunne fejre denne Gjenfødelsesdag i dit smukke Hjem"[2]; men Atticus kunde ikke imødekomme dette Ønske, Forretningerne kaldte ham til Grækenland, og — Forretninger fremfor Alt. Maaske han ogsaa frygtede, at Gjensynet kunde faa ubehagelige Følger for ham; saaledes havde jo Cicero bebudet: „har jeg Dig først, slipper jeg Dig ikke saa hurtig igjen"[3]. Taleren maatte nøjes med at sende den Fraværende Budskab om sit Indtog, om denne Dag, da det var ham, „som om han blev baaren til Himlen"[4].

Længe ventede Cicero dog ikke paa sin Ven. Den 29de Jan. 56 var en Glædesdag for ham; da modtog han Budskab om, at Atticus var landet i Italien. „Il da hid, saa hurtigt, som din Godhed for mig, som Visheden om, at jeg har Dig kjær, maa tilskynde Dig"[5]. Dennesinde behøvede han ikke at frygte, at hans Ven saa snart skulde bryde op paany. Faa Uger efter sin Hjemkomst blev Atticus gift (Febr. 56), med Pilia, en Dame, vi ikke kjende synderlig til; han holdtes nu bunden ogsaa af Hymens Lænker. Nogle Aar senere skjænkede hans Hustru ham en Datter (a. 51), et kjært Barn med mange

[1]) Cic. *in Pison* XXII, 52.

[2]) Cic. *ad Attic* III, 20, 1: *diemque natalem reditus mei, cura, ut in tuis aedibus amoenissimis agam tecum et cum meis*; ved dette *aedes amoenissimae* er dog nærmest tænkt paa Boligen paa Qvirinalerhøjen.

[3]) ibid IV, 1, 2: *quem semel nactus, nunquam dimisero.*

[4]) Cic. *pro domo* XXVIII, 75.

[5]) Cic. *ad Attic.* IV, 4 a.

Navne: Pomponia, Cæcilia, Attica eller Atticula, som hun vexlende kaldes, en Datter, der gjorde Atticus til den berømte Agrippas Svigerfader og bragte hans Datterdatter nær Cæsarernes Throne som Tibers Hustru i første Ægteskab.

Først fra Foraaret 56 tør vi altsaa finde Atticus mere stadigt i Rom. Spørgsmaalet bliver da, om det under dette Ophold i Verdensstaden er muligt at udpege visse Tider, hvor han var at træffe paa Landstedet ved den appiske Vej, og derigjennem faa et Indblik i, hvorledes Livet kan være ført i dette Hjem. Ja, dersom vi havde Atticus' Breve til Cicero bevarede, vilde det næppe have været vanskeligt saaledes at præcisere hans Opholdssted. Atticus var en meget ordentlig Mand, der bl. A. fulgte den priselige Regel at datere sine Breve[1]; vistnok har han da ogsaa angivet Stedet, hvorfra han skrev, han har i hvert Fald ikke forsømt at besvare Ciceros saa ofte tilbagevendende Spørgsmaal: „sig mig, om Du endnu er paa dit Suburbanum, hvor længe bliver Du dér, eller hvor kunne vi træffes" osv. Men Atticus' Breve kjendes ikke i Nutiden — om de ellers nogensinde have foreligget for Offentligheden — og vi ere saaledes henviste til den mindre sikre Vejledning, der lader sig udlede af Ciceros Breve til ham. Af disse fremgaar det imidlertid med tilstrækkelig Bestemthed, at navnlig i de senere Aar (til Ex. a. 46 og 45 under Borgerkrigen mellem Cæsar og Pompejanerne) opholdt Atticus sig i længere Tid paa Landstedet ved den appiske Vej[2]. Men ogsaa for de Aaringer, i hvilke Ciceros Breve ikke byde nogen Vejledning,

[1]) Cic. *ad Attic.* III, 23, 1: *in altera epistola praeter consuetudinem tuam diem non adscribis.*

[2]) Jfr. saaledes Cic. *ad Attic.* VII, 3, 6: [*litteras*]: *quas in suburbano scripsisti;* XII, 36, 2: *tu ad villam fortasse cras;* XII, 37, 2: *et velim me*

har det i høj Grad Formodningen for sig, at Atticus jævnlig har slaaet sig til Ro paa denne Villa. Atticus var jo ikke den Mand, der lod sine Ejendele skjøtte sig selv, men personlig vaagede han nøje over sine forskjellige Interesser; og kunde han, der allerede var en aldrende Mand og havde saa dygtige Forretningsførere til sin Raadighed, saa ofte foretage Rejser til Grækenland for at tilse sine Ejendomme i Epirus, hvor rimeligt er det da ikke, at han jævnlig har besøgt Landgodset ved den appiske Vej, hvis Afstand fra Rom kun var 5 Fjerdingvej, og som ved sin Beliggenhed i et yndet Villakvartér maatte indbyde til et varigere Ophold.

Indtil Foraaret 54 forblev Atticus i Hovedstaden eller dens Nærhed. Sét paa Overfladen tog Forholdene sig rolige ud; nys havde Triumvirerne været sammen i Lucca og fornyet deres Alliance (Apr. 56), Cæsar opnaaet at faa sin Kommando i Gallien forlænget, Pompejus og Crassus Løfte om Konsulatet for det følgende Aar. Men under den glatte Overflade gjærede Lidenskaberne, de Klartskuende saae Uvejret trække sammen, saae den Tid nær, da Sværdet maatte afgjøre, om Pompejus eller Cæsar skulde være Eneherre i Rom. For de indre Magtspørgsmaal havde Atticus dog kun ringe Interesse; han holdt gode Miner til alle Sider, — Republik eller Monarchi, hvad havde det at sige, naar kun Forretningslivet havde sin jævne Gang. Kunde vi have kastet et Blik ind i hans Arbejdsværelse, vilde vi have fundet ham beskjæftiget med sine Regnskaber, hørt ham gjennemgaa Agenters og Forvalteres Opgjørelser, beregnende sit Overskud af Korn og Kvæg, sikkerlig ogsaa sét ham spekulere over, hvorledes Kapitalerne yderligere

---

certiorem facias, quam diu in suburbano sis futurus; XII, 38, 1: *suspicor te esse in suburbano;* XII, 40, 2: *triginta dies in hortis* (sc. *Attici*) *fui;* XII, 40, 3: *quam diu in suburbano sis futurus*, og mulig flere Steder.

kunde anbringes ved Udlaan, helst til Debitorer udenfor Rom, i Grækenland og Lilleasien. Atticus havde vel, da han tiltraadte Arven efter sin Morbroder, tilskrevet Cicero, at nu paatænkte han at opgive alle Pengeforretninger; men et saadant Løfte var mere, end han kunde holde. „Enhver udøver kun den Kunst, hvori han har Forstand", citerer Cicero et Vers af Aristofanes[1]) for sin Ven, og Pengeomsætninger af enhver Art var nu engang den Gjerning, hvortil han havde medfødt Anlæg og Lyst. I Tal og Beregning, vidner Cicero, saae man især hans vidunderlige Klogskab; Ingen kunde som han paa staaende Fod opgive, hvor meget der kunde vindes eller tabes ved en forandret Rentefod — „jeg maatte kjende Dig daarligt", bemærker Taleren, „om Du ikke lige strax har udregnet, hvor meget Scaptius har tjent ved mine Indrømmelser"[2]). Med samme hurtige Skarpsyn kalkulerede han Indtægten af Godser eller Sikkerheden ved et Udlaan; „den, som ikke ret kjendte sine egne Finantser", bemærker Drumann[3]), „behøvede kun at søge Atticus om et Laan — hans Tavshed var et ildevarslende Svar"; Cicero vidste det af Erfaring.

Men ihvorvel Pengetransaktioner saaledes udgjorde Atticus' egentlige Dagværk, forhindrede disse ham ingenlunde i at anvende sin Fritid til Beskjæftigelser af hel anden Art. Faa af Datidens Mænd havde en mere alsidig Viden, en mere udviklet Smag og Dannelse end Atticus. Under sit mangeaarige Ophold i Grækenland var han bleven fortrolig med græsk Kultur og Videnskab, havde dér studeret Historie og Filosofi, Kunst og

---

[1]) Cic. *ad Attic.* V, 10, 3, jfr. *Tusc.* I, 18, 41: *bene enim illo Graecorum proverbio praecipitur,*

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

[2]) ibid. V, 21, 13: *hoc quid intersit, si tuos digitos novi, certe habes subductum.*

[3]) *Gesch. Roms* V pag. 84

Poesi, og vundet et større Kjendskab til hellenisk Litteratur og Sprog end nogen dalevende Romer; selv en Græker, siges der, skulde vanskelig høre, at han ikke talte Sproget som en indfødt Athenienser[1]) og med samme Færdighed skrev han det. — Atticus' litterære Produktion er os temmelig ubekjendt; den har næppe været af synderlig Betydning, men vi vide, at han var særlig bevandret i Roms ældre Historie, og at han viste sin Lærdom i en Række Aarbøger, i hvilke han gav detailleret Oplysning om de forskjellige Øvrighedspersoner lige fra den graa Oldtid, om Krige og Fredsslutninger, de gjældende Love osv., ligesom ogsaa at Roms fornemme Familier henvendte sig til ham for at faa Oplysning om deres Forfædre, disses Værdigheder og Bedrifter; efter Opfordring forfattede han saaledes Stamtavler med Kommentarer for Junier og Fabier, Marceller, Æmilier og endnu flere Slægter. Med denne Kundskabsfylde forenede Atticus en egen Gave til at fremsætte sin Viden paa en tiltrækkende Maade, saa at han virkede vækkende allerede ved sin Underholdning — saare forskjellig fra en Lærd som Terentius Varro, hvis tunge Udviklinger selv en Videbegjærlig som Cicero ikke kunde taale at høre paa, og hvem han derfor — for at bruge hans egne Ord — „ikke netop trak i Kappen for at faa til at blive“[2]). Det er bekjendt nok, hvorledes Atticus som ung Mand indtog den langt ældre Sulla for sig, og at denne fandt saa meget Behag i at tale om Litteratur med ham, høre hans smagfulde Oplæsning af græske og latinske Digtere, at han søgte at overtale ham til at følge sig tilbage til Italien fremfor at blive i Grækenland. I lignende Forhold stod Atticus senere til Octavian, den vordende Kejser; denne kunde ikke

---

[1]) Corn. Nep. *Attic* cap. 4: *sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur.*

[2]) Cic. *ad Attic.* XIII, 33, 4: *sed ego ita egi, ut non scinderem penulam.*

blive træt af at underholde sig med ham, og Nepos forsikrer, at naar Forretninger eller Rejser forhindrede Eneherskeren fra at være sammen med sin Ven, skrev han ham daglig til, foreløggende ham snart en digterisk, snart en historisk Kvæstion til Overvejelse, for blot at have den Fornøjelse at modtage Breve fra ham[1]). Smag og Vid, hurtig Opfattelse i Forening med klar og sikker Dømmekraft ere intellektuelle Fortrin, som Nepos og Cicero samstemme i at fremhæve hos deres Ven; og gjælder det om at fremføre et Vidnesbyrd om dennes Færdighed i at behandle Modersmaalet smagfuldt og korrekt, gives der jo intet bedre end at henvise til Cicero, der skjøndt selv en fremragende Stilist, og skjøndt han saa let tog Anstød af en ringe Mangel i Formen, oftere bemyndigede Atticus til at skrive Breve i sit Navn, og hver Dag ønskede at læse Noget fra hans Haand, fordi — som han siger — „ingen Rhetor kunde forme Sproget bedre“ [2]).

Langt mere end disse Egenskaber bidrog dog Atticus' personlige Elskværdighed til at fremme hans Lykke i det romerske Selskab. Velvillig og opmærksom, forsonlig og overbærende, forstod han at gjøre sig afholdt af Enhver, som han kom i Berøring med — saare forskjellig i saa Henseende fra Morbroderen Qvintus Cæcilius, hvis barske Væsen skræmmede Alle bort. Og ikke blot var Atticus vindende i hele sin Fremtræden, „*magna gratia jam in adolescentulo*“, bemærker Nepos [3]), men Tillid og Velvilje stod at læse i hans Aasyn. Cicero

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 20.

[2]) Cic. *ad Attic.* I, 13, 1: *accepi . . . epistolas . . . quae fuerunt omnes rhetorum* jfr. XIV, 10, 4: *vehementer delector tuis literis.*

[3]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 2: *nam praeter gratiam, quae jam in adolescentulo magna erat.*

minder sin Ven om, hvor let han ved sit venlige Blik — „*vultu illo familiari*“ [1]) — formaaede at vinde Hjerter og fjærne Misforstaaelser; „det er din Vane at knytte Venskaber“ — „*soles conglutinare amicitias*“ [2]), og Nepos fremhæver det Indtagende i hans Stemme og Foredrag [3]). Maaske Samtiden har ment, at Atticus' Forekommenhed ikke altid var fuldt at lide paa — ikke saaledes, at han lovede, hvad han ikke agtede at holde, men paa den Vis, at han i sin Ulyst til at vække Mishag har havt ondt ved at give et bestemt Afslag og derfor foretrak at overhøre eller lade, som om han ikke forstod en Begjæring, fremfor at nægte at opfylde den. „Jeg har lagt mig lidt efter din Veltalenhed“, ytrer Cicero spøgende i Anledning af et Pengelaan, som hans Brodersøn Qvintus bad ham om, — „jeg svarede Intet“ [4]). Men lad os tilføje, at naar Cicero til sine Tider synes at have kunnet rette denne Anke mod sin Ven, vare paa den anden Side de Tjenester, han forlangte af denne, rigtignok ogsaa saa overvættes mange, at selv den Tjenstvilligste stundom maatte føle Lyst til at ønske sig fritaget; og desuden: Atticus vidste jo nok, at hans Ven saare hurtig kunde glemme, hvad han ivrigst attraaede, lykkelig blot ved at have En, paa hvis Skuldre han kunde lægge sine Bekymringer og Byrder. „Om jeg arbejder eller hviler, i Sager

---

[1]) Cic. *ad Attic.* I, 11, 1.

[2]) ibid. VII, 8, 1.

[3]) Saaledes maa vistnok Nepos' Ord (*Atticus* cap. 1): *summa suavitas oris atque vocis* rettest forstaas (jfr. bl. A. *Corn. Nepos* ed. Monginot, Paris 1868 pag. 310 Note 3: „ainsi *oris* s'entendra de la prononciation des mots: *vocis*, du timbre de la voix“), og ikke som hos Drumann (*Gesch. Roms* V p. 68), der gjengiver „*summa suavitas oris*“ ved „eine einnehmende Gesichtsbildung“.

[4]) ibid. XIII, 42, 1: *hoc loco ego sumpsi quiddam de tua eloquentia; nam tacui.*

vedrørende Staten eller Forum, i private som i offentlige Anliggender, ingensinde kan jeg undvære Raad og Bistand af en saa dyrebar Ven"[1]).

Endnu en Egenskab maa vi fremhæve hos Atticus; han besad den bestikkende Evne at kunne høre, og saa var han tilmed meget diskret. Roms betydeligste Mænd have afklædt sig for ham i al deres smaalige Forfængelighed og Egoisme, betroet ham deres lønlige Tanker, og efter den Yndest, han bevarede hos dem Alle, tør vi antage, at han ingensinde har gjort Misbrug af den Fortrolighed, der vistes ham. „Jeg taler med Dig som med mig selv"[2]), forsikrer Cicero, og lige til det Sidste glædede han sig ved at have en Ven, hvem han kunde aabenbare Alt, „uden Forstillelse, uden at dølge, uden at opdigte Noget"[3]). Selv har Atticus næppe havt Meget at betro; han har ment med Seneca: at den Hemmelighed, man ikke selv er i Stand til at bevare, maa man ikke vente, at Tredjemand skal kunne holde paa[4]).

Men have vi saaledes fremhævet Atticus' Fortrin, bør det heller ikke forbigaas, at dybe og inderlige Følelser synes han ikke at have kjendt. Varme og Begejstring, for Ideer eller Mennesker, var ham fremmed; forsigtig undgik han Alt, hvad der kunde vække Anstød eller skade hans Interesser. Han bragte sine Venner Ofre, stillede sin Tid, sit Arbejde, sine Indsigter til deres Raadighed, men han brouillerede sig ikke med Nogen for deres Skyld. „*Non quam multis placeas, sed qualibus,*

---

[1]) *Attic.* I, 17, 6: *postremo non labor meus, non requies; non negotium, non otium; non forenses res, non domesticae, non publicae, non privatae carere diutius tuo suavissimo atque amantissimo consilio ac sermone possunt.*

[2]) ibid. VIII, 14, 2.

[3]) ibid. I, 18, 1.

[4]) Seneca *lib. de moribus* (ed. Haase) Nr. 16.

stude"[1]), — „det kommer ikke an paa, hvor Mange, men hvem Du er til Behag", lyder et Ord af Seneca; Atticus hyldede ikke denne Forskrift; han maatte efter sin Natur være Ven med Alle: Aristokrater og Demokrater, Republikens Venner og Fjender. Derfor se vi, at samtidig med at han modtog Ciceros Veraab og Forbandelser over de Skændige, der havde jaget ham fra Hjem og Fædreland, pokulerede han med selve disse Fjender: Tribunen Clodius og hans Søster i Rom. Han publicerede sin Vens filippiske Taler (til Ex. den 2den) med deres Forhaanelser mod Antonius og Fulvia, men samtidig forstrakte han denne med Penge, mod Sædvane uden at tage Rente. At Triumvirerne fra Aar 43 forfulgte og dræbte hans kjæreste Venner, Cicero og Brutus, forhindrede ham ikke i at blive Antonius' og Octavians Fortrolige. „Stedse", siger Nepos, „var han Ven med de Bedste"[2]), men de Bedste vare netop — de Mægtigste.

En Mand, som den her charakteriserede, Financieren og den kyndige Verdensmand, tør vi altsaa vente at finde i Cæciliernes Villa paa den appiske Vej, saa ofte vi høre, at Atticus var i Rom; saaledes ogsaa under det første Ophold, fra Begyndelsen af Aaret 56 indtil Foraaret i det næstpaafølgende Aar (a. 54), da han som Nygift flyttede ind i de arvede Ejendomme. Vistnok ere Pengeforretningerne gaaede deres uforstyrrede Gang; Godserne i Epirus have ydet det paaregnede Overskud, Skyldnerne i Grækenland og Lilleasien ikke givet Anledning til Bekymring — Atticus havde paalidelige Agenter, der holdt ham nøje underrettet om hans forskjellige Interesser. Undtagelsesvis

[1]) Seneca *lib. de moribus* Nr. 8.

[2]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 6: *in republica ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset et existimaretur.*

havde han dog et lille Uheld i Forretningen; han mistede en Sum Penge, som han havde laant en Metellus — uvist hvilken af Slægten, han betegnes ikke nærmere[1]) — idet denne døde uden at efterlade sig Noget. Cicero havde kun ringe Trøst at byde sin Ven, da denne beklagede sig for ham over sit Tab — hvad Andet kunde man vel vente af en Person som Metellus! „Du maa se Dig bedre for en anden Gang“ — *in aliis eris cautior*[2]), — den Belæring kunde Atticus give sig selv. Om det nu var for at bøde paa dette Tab eller overhovedet for at tjene Penge paa en nem Maade, at Atticus ogsaa søgte at drage Fordel af Tidens barbariske Forlystelser og begyndte en Handel med Mennesker, skal lades usagt; men netop i hine Aar se vi, at han kjøbte Slaver, som han lod oplære til Gladiatorer for at kunne udleje dem ved de festlige Lege, hvormed Roms høje Øvrighedspersoner forlystede Vælgerfolket. „Som jeg hører, kæmpe dine Gladiatorer fortræffeligt“, skriver Cicero; „i to offentlige Fægterkampe maatte Du kunne indvinde dine Udlæg“[3]). Cæciliernes Villa har dog næppe sét noget til de haandfaste Athleter; kun herfra er Ordren udgaaet om, hvorledes de skulde uddannes og anvendes; Atticus kjøbte et særligt Grundstykke til deres Øvelser og Kasernering — „et ganske for-

---

[1]) At denne Metellus — som det oftere antages (til Ex. i de Kommentarer, hvormed Wieland og Reichard ledsage deres Oversættelser af Ciceros Breve) — skulde være identisk med Konsulen for Aaret 57, Q. Metellus Nepos, bekjendt bl. A. for sit stærke Angreb paa Cicero, da denne nedlagde Konsulatet, maa bero paa en Misforstaaelse, idet Metellus Nepos, hvis nærmere Dødsaar vel ikke kjendes, i hvert Fald levede endnu a. 55, medens det anførte Brev til Atticus er skrevet a. 56; jfr. iøvrigt Orelli, *Onomast.* II p. 108.

[2]) Cic. *ad Attic.* IV, 7, 2.

[3]) ibid. IV, 4^b, 2.

træffeligt Sted"[1]), bemærker Cicero, der lige saa lidt som sin Ven synes at have taget Anstød af dette Erhverv.

Iøvrigt finde vi Atticus beskjæftiget paa vanlig Vis med at varetage sine Venners forskjellige Interesser. Pompejus skulde have sit nyopførte Amfitheater udsmykket med Kunstværker, og Atticus, der var bekjendt for sin Kunstsands, blev anmodet om at lede Opstillingen af Statuer og Basrelieffer; Pompejus forsømte ikke at udtale sin Anerkjendelse for den Smag og Dygtighed, hvormed han havde skilt sig fra sit Hverv; den berømte Torso af Hercules i Vatikanet, „*il torso di Belvedere*", er jo endnu et Vidnesbyrd om denne Udsmykning[2]). Fremfor nogen Anden maatte dog Atticus være Cicero til Tjeneste, først og fremmest med daglig at skaffe ham nøjagtig Underretning om Alt, hvad der tildrog sig i Rom, for at Taleren, som han bemærker, „ikke som en Vildfremmed skulde komme tilbage til Hovedstaden"[3]). „Jeg tørster efter Nyheder"[4]) . . . „skriv da til mig som til en umættelig Videbegjærlig: hvad der er foregaaet den første Dag, hvad den næste; hvad Konsulerne tage sig for, hvad App. Claudius, hvad hin (og Cicero bruger et Udtryk, der ikke lader sig gjengive) . . . hin ryggesløse Clodius, hvad endelig ogsaa Du selv har for"[5]). Og Atticus maatte sætte sig ned og besvare de mange Spørgsmaal, fortælle om de hemmelige Misundere og Fjender, „disse Herrer — jeg behøver ikke at nævne dem — der have stækket mine Vinger og nu ikke ville taale, at de voxe ud paany"[6]). Snart maatte han føle

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 4[b], 2 (med Læsemaaden *locum* f. *ludum*).
[2]) Se Forf.s *Via Appia* I. p. 222.
[3]) Cic. *ad Attic.* IV, 13, 2.
[4]) ibid. IV, 13, 1: *valde sum ὀξύπεινος*.
[5]) ibid. IV, 11, 2: *quid illa populi Appuleia*, jfr. Orelli, *Onomast.* II p. 58.
[6]) ibid. IV, 2, 5.

En paa Tænderne, snart anspore en Anden, ikke glemme at takke Lucius Luccejus for hans gode Forsæt om at ville skrive det berømmelige Konsulats Historie og formaa ham til ret snart at lægge Haand paa Arbejdet; og, skulde endelig mod Forventning det Usandsynlige indtræffe, at det en Dag manglede paa Stof, nu: „har Du Intet at meddele, saa skriv i det mindste dette“[1]). — Men ogsaa Hverv, der voldte langt større Ulejlighed, overdrog Cicero med frejdig Ugenerthed sin redebonne Ven; han maatte saaledes føre Tilsyn med Gjenopførelsen af hans Palads paa Palatinerbjerget — „saa ofte Du kan, beder jeg Dig inspicere mit Galleri, Svedebadet og hvad Andet min Architekt giver Tegning til“[2]) — drage Omsorg for, at der sattes Vagt for at beskytte Arbejderne mod Angreb af Clodius og hans Bande. Føje vi hertil, at Atticus maatte skaffe sin Ven Bøger og Oplysninger til Brug ved hans litterære Arbejder, besørge disse afskrevne og offentliggjorte — en Virksomhed, vi senere faa at se — udlaane ham sine kyndige Slaver med de fornødne Hjælpemidler til at bringe Bibliothek og Bogruller i Orden, tør det vel antages, at der næppe har været mange Stunder, i hvilke han ikke var fuldt optaget af at varetage sin Vens Kommissioner. Thi lad os tilføje, at for saa vidt disse Anmodninger ikke gik ud paa Pengelaan, synes de redelig at være blevne efterkomne, uden sure Miner, uden nogen Antydning af, at det snart kunde blive for meget. „Tak, fordi Du saa hyppig sér til mine Byggearbejder, og ikke mindre Tak fordi Du har interesseret Dig for min Berømmelse hos Luccejus“[3]) . . . „Dine Folk have gjort mig fortrinlig Tjeneste, man kan ikke se noget Nydeligere end de opstillede Bogruller

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 8^b, 4.
[2]) ibid. IV, 10, 2.
[3]) ibid. IV, 9, 2.

med deres zirlige Foderaler og Paaskrifter" ... „Siden Tyrannion har bragt mit Bibliothek i Orden, er det, som om mit Hus har faaet en Sjæl" — *mens addita videtur meis aedibus*[1]). Lad os indrømme, at Cicero ogsaa kunde paaskjønne en ydet Tjeneste.

Forretningerne i Grækenland tillod dog ikke Atticus at holde sig rolig i Rom. I Foraaret 54 foretog han en af disse hurtige Rejser, paa hvilke han i Løbet af nogle Maaneder inspicerede Ejendommene i Epirus og paa Corfu, prøvede Agenters og Forvalteres Regnskaber, mindede vel ogsaa en eller anden forsømmelig Debitor. Fra Buthrotum ilede han til Lilleasien, opholdt sig nogle Dage i den varmeste Sommertid i Ephesus, besøgte paa Tilbagerejsen Athen og modtog her Ciceros Længselssuk og indstændige Anmodning om hurtigst mulig at vende hjem; „det er mig ubegribeligt, hvilke Forretninger Du kan have i Lilleasien, hvorved det kan være af mindste Betydning, om Du besørger dem selv eller ved en Fuldmægtig — dog, det skulde jeg have sagt Dig, medens det endnu var Tid" [2]). Atticus fandt Alt i den skjønneste Orden; allerede i August kunde han bebude sin Hjemkomst — den kjæreste Efterretning for Cicero — og i Begyndelsen af Vinteren var han tilbage i Rom.

I henved 3 Aar (indtil Efteraaret 51) forblev han i Hovedstaden eller dens Nærhed, og Cicero havde den Glæde daglig at kunne omgaas sin Ven. Ordene, de vexlede, ere henvejrede, Ingen har optegnet dem, men ligefuldt tør vi danne os en Formodning om deres Samtaler. I hine skæbnesvangre Aar, da Borgerkrigen forberedtes, da Pompejus og Cæsar hver paa sin Vis rustede sig til Enevælden, maatte Cicero føle Trang til at udøse sit Hjerte,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IV, 8ª, 2 (Bemærkningen gjælder Villaen i Antium).
[2]) ibid. IV, 16, 15.

betro sine Tanker og Bekymringer til den, om hvem han siger, at „paa hele Jorden gives der Ingen, hvis Maade at tænke og føle paa er saa fuldt stemmende med min egen“ [1]). Og Cicero har begrædt Republikens ynkværdige Tilstand, denne hensygnende Statsform, under hvilken det ikke længere var nogen Glæde at leve: „Ak, vor stakkels Republik har mistet ikke blot sit friske Kjød og Blod — *succum et sanguinem* — men sin fordums Farve og Skikkelse“ [2]); „saa hentæret, saa ynkelig afkræftet, bedste Curio“, — bemærker han andetsteds — „vil Du finde Alt ved din Hjemkomst, at der ikke længere er Noget tilbage for Dig at kurere“ [3]). Men samtidig har Taleren lært at resignere, at finde sig i den politiske Afmagt, hvortil han var reduceret; „jeg tænker nu ikke mere paa den Højde, hvorfra jeg faldt, men paa den Afgrund, af hvilken jeg har rejst mig“ [4]); han har fulgt sine Venners Raad om ikke at støde Nogen for Hovedet, men være — „mere bøjelig end en Ørelap“ [5]); „jeg lever i Fred med Enhver“ [6]), forsikrer han og glædes ved at have vundet Cæsars Venskab som den Redningsplanke, hvortil han skal klamre sig i det forestaaende Skibbrud [7]) — „Lad dem saa vende op og ned paa Alt, naar jeg blot har Dig og min Broder hos mig“ [8]).

---

1) Cic. *ad Attic.* IV, 16, 10: *nemo enim in terris est mihi tam consentientibus sensibus.*

2) ibid. *amisimus . . . omnem non modo succum ac sanguinem sed etiam colorem et speciem pristinam civitatis.*

3) Cic. *ad fam.* II, 5, 2.

4) Cic. *ad Attic.* IV, 16, 10.

5) Cic. *ad Qv. fratr.* II, 15, 4: *auricula infima molliorem.*

6) ibid. III, 5, 5: *et in omni summa, ut mones, valde me ad otium pacemque converto.*

7) Cic. *ad Attic* IV, 18, 3: *haec* (sc. *suavissima conjunctio cum Caesare*) *enim me una ex hoc naufragio tabula delectat.*

8) ibid. IV, 16, 10.

Først i Foraaret 51 faa vi paany et Indblik i Atticus' Virksomhed. Da overtog Cicero sit Statholderskab i Cilicien og fortsatte Brevvexlingen med sin Ven. Kun nødig gik han til sin Provinds; han vidste af Erfaring, at i Rom gjaldt det: „ude af Øje ude af Sind"; og hvor meget end Forholdene i Hovedstaden vare ham ubehagelige, hvor meget han end sørgede over sin politiske Afmagt, kunde han dog ikke undvære dette Rom, Livet paa *forum Romanum* og Palatinerbjerget, Klienternes Morgenbesøg og Mængdens Bifaldsraab. „Nej, Byen — Byen, min Ven, den gaar over Alt! Ethvert Ophold udenfor Rom er mørkt og tomt for Den, som kan arbejde sig frem for dens Øjne" [1]). Intet Under derfor, at den første Anmodning, der rettes til Atticus, beder ham om at anvende „al optænkelig Kløgt", „sin yderste Indflydelse" paa at forhindre, at Statholderskabet forlænges udover det foreskrevne Aar — „om muligt uden Skudmaaned" [2]). „Den 1ste August" — skriver Konsularen — „venter jeg at være i min Provinds; fra denne Dag beder jeg Dig tælle Dagene i mit Aar" [3]). Idelig gjentager Cicero denne Anmodning; en Forlængelse af Prokonsulatet staar for ham som en levende Begravelse, han gyser ved Tanken om, at der ikke i rette Tid sendes ham en Afløser — „dette insipide Provindsliv" [4]), . . . „kan der tænkes noget Modbydeligere, noget mere Byrdefuldt?" — *nihil odiosius, nihil molestius* [5]), „det holder jeg kun ud et Aar, mit hele Forraad af Taalmodighed forslaar ikke

---

[1]) Cic. *ad fam.* II, 12, 2: *urbem, urbem, mi Rufe, cole et in ista luce vive. Omnis peregrinatio obscura et sordida* [*est*] *iis, quorum industria Romae potest illustris esse.*

[2]) Cic. *ad Attic.* V, 9, 2.

[3]) ibid. V, 14, 1.

[4]) ibid. V, 11, 1: *harum rerum insulsitas,* jfr. *ad fam.* II, 11, 1.

[5]) ibid. VI, 3, 2: *odit enim provinciam. Et hercule nihil odiosius, nihi. molestius.*

længere“ [1]). Vistnok indrømmer Taleren, at overalt hvor han kom frem, modtoges han med den største Jubel, at Retfærd, Hæderlighed og Uegennytte ligesom vaagnede til nyt Liv ved hans blotte Nærværelse, at han levede med en overordentlig Luxus — og denne Levevis behagede ham; men hvor lidet vejede vel disse Goder mod Kjedsommeligheden ved de Kjøbstadsforretninger, hvormed man plagede ham: „Hvorledes — jeg Prætor i Laodicea, og en Aulus Plotius holde Ret i Rom!“ . . . „Nej, Du kjender mig, Lys og Rum fattes mig, Forum, Byen, mit Hus og Hjem — Provindsen er for lille en Tumleplads for en Aand som min“ [2]).

Atticus' første Opgave blev altsaa at befri sin Ven for en Byrde, „der passede saa lidet for hans Skuldre“, til det Øjemed „sætte det hele Senat i Bevægelse“ — intet Mindre forlangte Cicero [3]) — og vi tør vel deraf slutte til den Indflydelse, han har kunnet udøve. Men der var meget Andet at tage vare; saa at sige hvert Brev bragte nye Anmodninger, lige paatrængende og lige vigtige. Som sædvanlig vare Ciceros Pengeforhold derangerede; Taleren kjendte ikke til Økonomi, som hin Tids Store vilde han bo i et Palads paa Palatinerbjerget — en Ejendom, han havde kjøbt af Marcus Crassus for $3^1/_2$ Mill. Sestertier (ca. 500,000 Kr.) — han vilde have Villaer i Bjergene og ved Havet, udsmykkede med Skulpturer og Malerier, forsynede med Bibliotheker og kostbare Haveanlæg. Men dertil forslog Indtægterne ikke; Følgen var Gjæld til højre og venstre, ogsaa til Aagerkarle, og Atticus maatte da søge at bringe Orden i de daarlige Finantser; ham blev det paalagt at indgaa

---

1) Cic. *ad Attic.* V, 11, 5: *Sed ego hanc, ut singuli* [*Siculi*] *dicunt,* ἀνεξίαν [ɔ: *tolerantiam*] *in unum annum meditatus sum.*

2) ibid. V, 15, 1: *non habet satis magnum campum ille tibi non ignotus cursus animi . . .; lucem, forum, urbem, domum, vos desidero.*

3) ibid. V, 15, 3.

Kaution, at skaffe Midler til Dækning af Kreditorernes Fordringer, deriblandt en Gjæld til Cæsar af 800,000 Sestertier (ca. 120,000 Kr.) — hvorledes, blev Atticus' egen Sag, Cicero anviste ingen Udvej, men rettede kun den indstændige Anmodning til Vennen om at gjøre denne Sag til en af de vigtigste[1]). Samtidig maatte denne række en hjælpende Haand for at tilfredsstille Talerens kostbare Passioner: sørge for Teglstensleverancer til Byggearbejder, forsyne Villaen i Tusculum med Vand fra *Aqua Crabra* og paase, at Bygmesteren gjorde sig Umage med dette Arbejde. Heller ikke Ciceros Familieforhold vare imidlertid synderlig gunstige; med sin Hustru Terentia levede han paa en noget kølig Fod, og nys var hans Datter, Tullia, efter et kort Ægteskab bleven skilt fra sin anden Mand, Furius Crassipes. „Det hemmelige Husanliggende", skriver Cicero, „denne Sag, som Du véd fremfor nogen ligger mig paa Sinde, anbefaler jeg til din særlige Omhu"[2]), og Meningen synes at være den, at Atticus skal prøve de forskjellige Friere til Tullia og forhindre, at hun under Faderens Fraværelse indgaar et Ægteskab, der kan antages ikke at ville konvenere — „jeg stoler paa, at Du i saa Henseende indtager min Plads". Dog, lad os ikke for meget komme ind paa de mange Ønsker, hvormed Cicero besværede sin Ven, men resumere som han selv: „lad samtlige mine Anliggender ske fuld Fyldest" — *exhauri mea mandata*[3]), og blot erindre, at forsaavidt Atticus som hidtil maatte holde Cicero underrettet om Alt, hvad der tildrog sig i Republiken og Hovedstaden, blev Anmodningen dennesinde mere besværlig at efterkomme, idet den ogsaa skulde omfatte „Alt, hvad der sandsynlig vilde ske"[4]).

---

[1]) Cic. *ad Attic.* V, 5, 2.
[2]) ibid. V, 14, 3.
[3]) ibid. V, 13, 3.
[4]) ibid., jfr. V, 12, 2.

Iøvrigt synes Atticus at have levet uforstyrret enten paa sin Villa eller i Paladset paa Qvirinalerhøjen; netop det Aar, da Cicero var i Cilicien, havde han den Glæde at faa en Datter. Maaske dog ogsaa han i sin Familie har havt en lille Ærgrelse, ikke hos sin Hustru Pilia, thi denne, der var blid og fredsommelig, synes ikke at have beredt sin Mand nogen Ubehagelighed, ja deres Ægteskab var saa lykkeligt, at Cicero ved en Lejlighed, da Pilia nys var kommet sig af en Feber, spøgende beder hende, om nu for stedse at jage en Gjæst ud af Huset, der passede saa lidt til deres fuldkomne ægteskabelige Samstemning[1]). Men Atticus havde en Søster, der var gift med Ciceros Broder Qvintus, og deres Samliv var ingenlunde lykkeligt. Qvintus var hæftig og opfarende, Pomponia forstod ikke at mildne hans Vrede med et venligt Ord, hun var pirrelig og vranten, og Følgen blev, at begge Parter tog Anstød af ubetydelige Ord og Handlinger, en gjensidig Misstemning, som Atticus synes at have taget sig særlig nær. Ved Ciceros Afrejse til Cilicien bad han denne om at overtyde sig om Forholdet, men den Meddelelse, han modtog fra sin Ven, var næppe egnet til at fjærne hans Bekymring. Lad os berøre den lille Episode, hvortil der sigtes — i al sin Ubetydelighed giver den et ejendommeligt Indblik i den urbane Tone, der tør antages at have hersket mellem romerske Ægtefolk i de dannede Kredse. Brødrene synes i Forening med Pomponia at have gjort en Udflugt til et Landgods, som Qvintus ejede en Snes Mil fra Rom i Nærheden af Arpinum, og Cicero fortsætter da saaledes: „Vi spiste til Middag i *Arcanum* — Du kjender denne Ejendom. Som vi ere komne dertil, siger Qvintus med den største Forekommenhed: „Pomponia, vil Du indbyde Damerne, saa beder jeg Mændene“[2]); det var efter min Overbevisning

---

[1]) Cic. *ad Attic.* VIII, 6, 3.
[2]) ibid. V, 1, 3 (med Læsemaaden *viros* f. *pueros*).

ikke muligt at sige dette med venligere Udtryk i Ord og Mine. Men hvad tror Du, at din Søster svarede? „Jeg“, indvendte hun saa højt, at vi Alle kunde høre det, „jeg er jo her kun en Fremmed!“ Og Grunden til dette afvisende Svar var, som jeg formoder, alene den, at min Broder havde sendt sin Frigivne Statius i Forvejen for at træffe Forberedelser til Maaltidet. Qvintus vendte sig da til mig: „Se, her har Du en Prøve paa, hvad jeg daglig maa lide!“ „Men“, indvender Du maaske, „er dette nu ogsaa Noget at gjøre Væsen af!“ Jo, mere end nok; thi din Søster svarede i saa skarp en Tone og med saa fornærmet Mine, at jeg selv ikke kunde Andet end føle mig frastødt derved, ihvorvel jeg ikke lod mig mærke med Noget“ — *dissimulavi dolens*[1]). „Da vi senere lagde os tilbords, manglede hun alene; ligefuldt lod Qvintus hende bringe Retter fra vort Maaltid, men hun viste dem bort; kort: Intet kunde efter min Mening være mere sagtmodigt end min Broders Opførsel, Intet mere barsk og stødende end din Søsters, og — tro mig, jeg forbigaar dog Adskilligt, som da var mig til større Mishag end min Broder“. — „Den næste Morgen besøgte Qvintus mig i Arpinum og fortalte, at Pomponia heller ikke havde villet dele Leje med ham, men lige til sin Afrejse havde hun víst ganske samme Opførsel, som jeg havde sét igaar. Nu, hvad vil Du Mere?“ — „Du kan sige din Søster fra mig, at efter min Mening opførte hun sig alt Andet end passende den Dag“. Saaledes fremstiller Cicero den lille Episode[2]); maaske han dog har fortiet den egentlige Grund til Pomponias Uvilje mod sin Mand[3]).

---

[1]) Cic. *ad Attic.* V, 1, 4.
[2]) ibid. V, 1, 3—4.
[3]) Cic. *ad Qv. fratr.* I, 2, 1—3.

Faa Maaneder efter at Cicero havde forladt Rom drog Atticus ligeledes bort (i Begyndelsen af August 51), for paany at se til sine Ejendomme i Epirus. Har han forinden opfyldt sin Vens mange Begjæringer, virket for hans Hjemkaldelse, klaret Gjældsposterne, været i en Faders Sted for Tullia osv.? Vi tør formode det; Atticus holdt oprigtig af sin Ven og skyede ingen Ulejlighed for at opfylde hans Ønsker — men „*ultra posse*“ gjælder ingen Forpligtelse. Saaledes med Hensyn til den indstændige Begjæring om at forhindre, at Statholderskabet blev forlænget; Atticus' Bestræbelser synes ikke strax at være lykkedes, i hvert Fald udtaler han sig meget forsigtig om, hvad han tør stille i Udsigt. „Som jeg sér og haaber“, skriver han, „vil det ikke volde Ophold med din Afrejse“. „Som jeg sér“, riposterer Cicero, „ja, det er godt nok, men hvortil da denne Tilføjelse: „som jeg haaber?“ [1]) — „Og i et andet Brev, som jeg modtog i Iconium, bekræfter Du dette Bittersøde: „man vil ikke opholde mig“, skriver Du, men tilføjer, at „dersom Andet skulde blive Tilfældet, vil Du komme til mig“; denne Vaklen mellem Vished og Tvivl gjør mig angst“ [2]). Cicero ængstedes dog uden Grund; hvad enten det nu skyldtes Atticus' Indflydelse eller ej, opnaaede han at kunne forlade sin Post inden Aarets Udgang. I Begyndelsen af Aug. (a. 50) indskibede han sig til Rhodus, opholdt sig paa Tilbagerejsen en kort Tid i Athen, og i Slutningen af Efteraaret landede han i Italien, hvor han da kunde rette den nye Begjæring til sin Ven om at virke for hans højtidelige Indtog i Rom.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* V, 21, 3: *mallem, ut video: nihil opus fuit,* „*ut spero*“.
[2]) ibid. V, 21, 4.

Faa Maaneder forinden (Sept. 50) var Atticus kommet tilbage fra Grækenland, men syg; han havde paadraget sig en Feber paa Overrejsen. Lægemidler vilde han ikke bruge, Naturens „*vis medicatrix*“ maatte raade, og den vandt Bugt med Sygdommen, men var længe derom; først i Maj det paafølgende Aar var Atticus befriet for sin Feber. Forholdene i Italien skulde just ikke fremme hans Rekonvalescens; det var urolige Tider. I Begyndelsen af Aaret (49) var Cæsar gaaet over Rubicon, Pompejus og han skulde nu udkjæmpe Striden om, hvem af dem der skulde være Eneherre i Rom. Atticus for sin Del attraaede kun Ét: for enhver Pris at holde sig udenfor Kampen. Thi hvad brød han sig vel om Republikens Skæbne, om Pompejus eller Cæsar styrede Riget — han tænkte paa sine Skyldfordringer, paa Ejendommene i Epirus, som Krigen truede med Ødelæggelse. Og hans Frygt blev ikke mindsket ved de Breve, han modtog fra Cicero. „En blodig og ødelæggende Krig“, skriver denne (Marts 49), „staar for Døren“ [1]) ... „Epirus vil blive stærkt medtaget, men hvilken Egn i Grækenland tror Du vel vil gaa fri for Plyndring? — Pompejus har jo højtidelig lovet sine Soldater, at han vil være endnu mere rundhaandet mod dem, end Cæsar mod sine“ [2]). Og videre stiller Cicero Ulykken for Øje: „tilvisse: Pompejus vil ikke kunne underholde sin Hær uden nye Udskrivninger, med Rette frygter Du, at hans Venners Umættelighed vil gjøre denne Krig saare fordærvelig“ [3]).

Hvilken Udvej skulde Atticus gribe til? Hvorledes end Udfaldet blev, maatte han frygte: den Enes Hævnsyge — „hvo, der ikke er for mig, er imod mig“, lød jo Pompejus' Ord — og den

---

[1]) Cic. *ad Attic.* IX, 9, 2.
[2]) ibid.
[3]) ibid. IX, 9, 4.

Andens hensynsløse Dristighed; „og desuden“, hvisker Cicero ham i Øret, „begge have jo en uhyre Gjæld, af hvilken de umulig kunne fri sig uden ved Bemægtigelse af Privates Ejendom“ [1]). Sikkerlig hørte disse Dage i Foraaret 49 til de ubehageligste, han har tilbragt paa sin Villa; endnu var han ikke kommet sig efter sin Sygdom, og her paa Villaen tør vi da se ham fængslet til sit Leje, i Febersyner, der foregjøglede ham. hvorledes det vilde gaa ud over hans veldrevne Avlsgaarde: Udskrivninger og Indkvarteringer, Plyndring og Brand — kort, alle Onder, som en Borgerkrig kunde medføre. Et Øjeblik tænkte han trods Feberen paa at drage bort for selv at varetage sine Interesser, men Planen blev opgivet; maaske han frygtede, at en Bortrejse under disse Omstændigheder skulde blive opfattet som en Demonstration mod Cæsar, han kjendte jo de velmente Raad, som denne og Antonius lod tilflyde Cicero, om blot at forholde sig rolig i Italien — i saa Fald havde han Intet at frygte. Atticus blev, som han udtrykker sig, „inden sine fire Vægge“ [2]); med Cicero haabede han paa den gode Sags Sejr og delte dennes Frygt for Cæsar, denne „Phalaris“ i Grumhed, der vilde hjemsøge Rom med Mord og Brand [3]), men samtidig forsømte han ikke at kourtisere den frygtede Imperator og hans Venner. Iøvrigt lod han Begivenhederne udvikle sig, som de bedst kunde, og fortsatte fra Rom den omfangsrige Korrespondance med Cicero, som vi senere skulle se paa dennes Villa i Formiæ.

Det Befrygtede lod sig ikke ganske afværge. I Januar 48 landede Cæsar i det sydlige Illyrien. For at finde Forplejning til sine Soldater maatte han udvide sine Operationer sydpaa til

---

[1]) Cic. *ad Attic.* X, 14, 1.

[2]) ibid. VII, 12, 6. *quamquam, ut scribis, domesticis te finibus tenes.*

[3]) ibid. VII, 12, 2: *nam istum quidem, cujus* φαλαρισμὸν *times, omnia teterrime facturum puto.*

de rigere Egne i Epirus; her saavelsom paa Corfu maatte Atticus' Godser yde Bidrag. Større Tab paa sine Ejendomme befrygtede han dog vistnok af Republikanerne. Pompejus benyttede ikke en heldig Træfning over Cæsar; i Stedet for at forfølge ham ind i Thessalien, hærgede han Kystlandet, og under den Fare, Atticus' buthrotiske Besiddelser herved udsattes for, var det næppe denne til synderlig Beroligelse, at Cicero i et af de faa Breve, han sendte ham fra Grækenland, forsikrede: „saa vidt jeg formaar, tager jeg dine Ejendomme under Beskyttelse" — Taleren formaaede kun lidt[1]).

Felttoget i Grækenland blev dog kun af ringe Varighed. Slaget ved Pharsalus (August 48) var afgjørende, Pompejus rømmede Landet, og Krigsskuepladsen forlagdes til Ægypten og Lilleasien. Atticus kunde atter trække Vejret: hans Interesser i disse Egne vare af underordnet Betydning. I sit Hjerte maatte han ønske Cæsar alt Godt, om det ellers var sandt, hvad Cicero forsikrede ham: at det i Pompejanernes Lejr var bestemt, at Enhver, der var forbleven i Rom, skulde behandles som Fjende, og at der særlig imod ham var fattet de grummeste Anslag[2]). Uforstyrrede Dage opnaaede han dog ikke, hverken i Rom eller paa sin Villa. I Efteraaret 48 var Cicero nemlig kommet tilbage fra Grækenland, og endnu mere end tidligere lagde han under sit Ophold i Brindisi Beslag paa sin Vens fulde Tjenstvillighed. Vi gjenfinde de samme Klager over huslige og økonomiske Forhold, Anmodninger om at sørge for Tullias Underhold og skaffe Dækning til Kreditorerne, eller — om denne Bøn skulde blive overhørt — at sælge Kostbarhederne i Bohavet, særlig Sølvtøjet, i hvert Fald stikke det tilside under de befrygtede Urolig-

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XI, 4, 1.
[2]) ibid. XI, 6. 2 og 6.

heder. Endnu en anden og vanskeligere Opgave fik Atticus: at udvirke Cæsars Tilgivelse for den ubesindige Flugt til Pompejus i Grækenland, denne „Taabelighed“, denne „Brøde“, som Cicero selv nu erkjendte, at den var[1]). Her vare gode Raad dyre, — thi var en Tilgivelse mulig? Taleren havde jo modtaget de indstændigste Raad af Cæsar og hans Venner om at holde sig udenfor denne Kamp — i modsat Fald kunde man ikke indestaa for Følgerne; og saa var han dog, trods sit højtidelig givne Ord, i den ellevte Time hemmelig flygtet over Havet med sin Broder og Søn for at tilbyde Pompejus sin Tjeneste. For sént indsaa han, at Straffen maatte ramme denne Ubesindighed; „Ak, mig sker kun Ret“: *meo vitio pereo* — „Tilfældet har ingen Del i min Ulykke, Alt er en Følge af de Skridt, jeg saa ubesindig foretog under min forstyrrede Tilstand paa Sjæl og Legeme“ ... „jeg maatte forudse, hvorledes denne Kamp vilde ende, vidste, at vi vare altfor svage til at tage den op — og dog lod jeg mig overtale, eller rettere lod mig overvælde“[2]). Selv var Cicero altfor nedbøjet til at kunne virke for sin Sag; for „Strømme af Taarer“ var det ham næppe muligt at skrive til sin Ven, endsige til de Mange, der kunde antages at interessere sig for hans Vel. Atticus maatte da træde hjælpende til; ham blev det overdraget at udforske Cæsars Sindelag, at forhøre sig hos Oppius og Balbus om, hvad der turde haabes og hvorledes man dømte om denne Flugt, formaa dem til at skaffe Tilgivelse fra Cæsar, ogsaa fordi Taleren uden Tilladelse

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XI, 11, 1; XI, 9, 1.

[2]) ibid. XI, 9, 1: *Meo vitio pereo. Nihil mihi mali casus attulit: omnia culpa contracta sunt*; XI, 25, 1: *sed omnia fecimus iis erroribus et miseriis et animi et corporis, quibus proximi utinam mederi maluissent!*; XI, 9, 1: *cessi meis, vel potius parui.*

opholdt sig paa Italiens Grund. „Alt lægger jeg i din Haand, se Du til at skaffe Udvej“ — *tibi permitto, tu consule*[1]); „ansér Du det for tjenligt, at der skrives til Nogen, gjør, hvad Du oftere har gjort: skriv i mit Navn“. „Og skulde Nogen savne mit Segl eller min Haandskrift, sig blot, at Tiderne paabyde Forsigtighed for det Tilfælde, at Brevene skulde blive opsnappede og læste“[2]). Ogsaa dette sidste Hverv synes Atticus at have efterkommet; og vanskelig skal man vel kunne anføre et bedre Bevis paa den ubegrændsede Tillid, som Cicero nærede til sin Ven, eller for dennes Evne til skuffende at efterligne hans Stil og Udtryksmaade, end en saadan Anmodning om at optræde som Korrespondent paa hans Vegne; en lille Uagtsomhed var jo tilstrækkelig til at røbe Falskneriet.

Cæsars Tilgivelse udeblev ikke; han bragte den selv — *via Appia* har hørt den. Efter Sejren over Alexandrinerne og Kong Pharnaces landede Diktatoren i Efteraaret 47 i Tarent; Cicero tog den raske Beslutning at rejse did, og i Stedet for at høre Bebrejdelser, saae han Sejrherren komme ham venligt imøde, drage ham bort fra de Nysgjerrige, ene med sig henad Vejen, og med et: Nu, lad Alt mellem os være glemt[3]), give ham Tilladelse til at vende tilbage til Rom.

Taleren var atter fri; fra Brindisi med dets tunge og triste Luft, der yderligere trykkede hans Sind — „enhver Pinsel var lettere at bære end Opholdet her“[4]) — kunde han ile til Palatinerbjerget og sine Villaer, gjense Tullia og sine Kjære, efter saa mange Skæbnens Omskiftelser trykke Atticus i sine Arme.

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XI, 7, 6.

[2]) ibid. XI, 2, 4: [*Si*] *signum requirent aut manum, dices* [*iis*] *me propter custodias ea vitasse.*

[3]) Se Forf.s *Via Appia* I pag. 126.

[4]) Cic. *ad Attic.* XI, 18, 1.

Netop i hine Aar, medens Cæsar fortsatte Kampen mod Republikanerne i Afrika og Spanien (a. 46 og 45), synes Atticus for længere Tid at have opholdt sig paa sin Villa udenfor Portene; i hvert Fald foreligger da Ciceros gjentagne Spørgsmaal: „Hvor længe bliver Du endnu paa dit Landsted? kan jeg besøge Dig dér?“ osv. Maaske Opholdet dennesinde var noget ufrivilligt; i Rom har man overvældet Atticus med Besøg, han har havt vanskeligt ved at stænge sin Dør, og mange af disse Gjæster have sikkert kun indfundet sig for at drage Penge af hans Pung. Men at laane ud i saa urolige Tider, var ganske imod Atticus' Grundsætninger; det gjaldt meget mere — mente han — at drage Kapitalerne til sig og holde dem sammen. Selv Cicero fik et Afslag, da han fra Brindisi anmodede om et Laan: „Min Formue staar til Raadighed for din Datter, din for Dig“ [1]), hed det til Svar, og Atticus lod sig ikke blødgjøre ved Ciceros Nødraab: „Ak, min Formue — kan der vel endnu være Tale om den!“ [2]) Ikke bedre gik det Svogeren Qvintus, der ønskede Kontanter til at bestride Udgifterne ved sin Søns Optagelse blandt Pans Præster; Atticus var da — som han udtrykker sig — „en udtørret Kilde“ [3]). Men bortsét fra dette ømme Punkt maa vi ikke tro, at Atticus i nogen Maade mindskede sin Tjenstvillighed, fordi hans Vens politiske Indflydelse saa ganske var brudt; tvertimod: efter dennes Taksigelser synes han at have overgaaet sig selv i Hjælpsomhed, „det er mig, som om Du var her personlig, ikke blot fordi jeg véd, at Du

---

1) Cic. *ad Attic.* XI, 24, 3.

2) ibid. *nam quod scribis, [nobis] nostra et tua Tulliae fore parata: tua credo: nostra quae poterunt esse?*

3) ibid. XII, 5, 1: διψῶσα κρήνη [*aridus vel siticulosus fons, in quo nihil est aquae*, Orelli *Onomast.* III p. 26]

saa ivrigt arbejder for mit Vel, men jeg ligesom ser Dig i din Virken — i hver Time kjender jeg din Gjerning"[1]). Til de nye Tjenester, som Cicero udbad sig af sin Ven, hørte nu ogsaa Omsorgen for hans Søn — et vanskeligt Hverv. Den unge Marcus var i Bruseaarene, netop 20 Aar gammel (født a. 65); han havde arvet Faderens svage Charakter, ogsaa Tilbøjeligheden til at leve paa en stor Fod, men ingen af de fremragende Egenskaber, hverken Flid eller Maadehold; Faderens Genialitet synes hos ham nærmest at have ytret sig i Abnormiteter, særlig i Hang til Drik. I Slaget ved Pharsalus havde han víst Tapperhed som Fører for en Deling af Pompejus' Rytteri, men nu, da Lykken vendte Republikanerne Ryggen, ønskede han at kæmpe under Cæsar i Spanien; dér gjorde hans Fætter Tjeneste, og om Cæsars Gavmildhed gik der jo de mærkeligste Rygter; han kunde belønne med Millioner, hvor de Andre maatte skillinge sammen til Tusinder. Denne Lyst kom imidlertid Faderen noget ubelejlig: en Marcus Tullius Cicero — min Søn, i Cæsars Lejr! Det vilde være en Plet paa Navnet, hvad maatte vel de Rettænkende dømme! „Er det ikke nok", indvendte han, „at vi have forladt Pompejus' Parti? skulle vi nu ogsaa gribe til Vaaben mod hans Sønner?"[2]) Marcus maatte opgive sit Ønske; det blev bestemt, at han skulde rejse til Athen for at fuldende sine Studier. I den Anledning blev der atter lagt Beslag paa Atticus; han maatte overveje, naar Rejsen skulde gaa for sig, hvem man skulde give Marcus med som Ledsagere, hvor meget hans standsmæssige Underhold kunde koste, hvorledes man skulde forsyne ham med Rejsepenge,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XII, 5, 2: *neque enim ulla hora tui mihi est operis ignota.*
[2]) ibid. XII, 7, 1: *de Hispania . . . attuli . . . me vereri vituperationem: non satis esse, si haec arma reliquissemus? etiam contraria?*

kontant eller ved Anvisninger; og, fremfor Alt, maatte han sørge for, at Pengene ikke udeblev til de fastsatte Tider. „Endnu en Gang beder jeg Dig: gjør Dig Flid med denne Sag, saa at vi komme til at underholde det unge Menneske paa det Anstændigste og Rigeligste“ [1]) . . . „Pligt og Ære fordrer, at det ikke mangler ham paa Noget“ [2]) . . . „ogsaa, at der er et Overskud til friere Anvendelse“ [3]). — Det gjaldt jo om, at Ciceros Søn ikke stod tilbage for de unge Aristokrater af Calpurniernes, Manliernes og Valeriernes højbaarne Slægter (en Bibulus, Acidinus og Messala), der samtidig skulde opholde sig i Athen. Paa Penge kom det ikke til at mangle den unge Studerende, og indløb der et Deficit, kjendte han den Udvej at gjøre Gjæld; men snart hørte man ogsaa i Rom, at Marcus Tullius i Stedet for at høre Forelæsninger gjorde sig bemærket ved Svir og Drikkelag. Selvfølgelig maatte Atticus paany træde til; det blev nødvendigt at irettesætte den Forvildede og advare ham mod hans Selskabsbrødre. Som altid skilte Atticus sig fortræffelig fra sit Hverv: „det var ikke muligt at tilskrive et ungt Menneske mere strængt og dog med større Maadehold“ — *neque severius neque temperatius* [4]). Formaningen frugtede dog ikke. — Mindre Ulejlighed voldte Ciceros Dattersøn, den lille Lentulus, eller som hans aristokratiske Navn lød: Publius Cornelius Lentulus Dolabella; han laa endnu i Svøbet (født Dec. 45), og Atticus kunde indskrænke sig til ret hyppig at besøge ham og efter bedste Indsigt vælge paalidelige Slaver til hans Betjening; herom blev han ogsaa gjentagende erindret. Over-

---

[1]) Cic. *ad Attic* XIV, 7, 2.
[2]) ibid. XIV, 16, 4.
[3]) ibid. XV, 15, 4: *eum non modo liberaliter a nobis, sed etiam ornate cumulateque tractari*
[4]) ibid. XIII, 1, 1.

hovedet gaves der jo ikke noget husligt Anliggende, som Cicero ikke i al Ugenerthed lagde over paa sin Ven, medens han selv søgte Ro paa sine Villaer udenfor Byen. Atticus vilde nødig have noget at gjøre med at mægle i en Strid mellem Taleren og hans Hustru; denne var egensindig og heftig, en bestemt Charakter, som det ikke var let at komme tilrette med; men Cicero tillod ikke sin Ven at vige ud: „Forskaan mig for denne Sag!“ bad han, „hvad jeg ønsker af Dig, er ikke mere, end Du kan overkomme“ [1]). Selv som „Spejder“ [2]) maatte Atticus yde Bistand; Taleren var nys bleven skilt fra Terentia (a. 46, nøjere lader Tidspunktet sig næppe angive), og trods sine 60 Aar havde han ægtet en ganske ung Pige, Publilia, af ubekjendt Familie, men meget formuende — en Forbindelse, han dog snart fortrød; Atticus blev da anmodet om paa en fin Maade — *temperate* — at faa at vide, naar Publilia agtede sig fra Byen ud paa Landet, for at Cicero kunde vide, hvor længe han uforstyrret kunde blive paa sit Gods, „uden“ — som han udtrykker sig — „at blive overfaldet af hende“ [3]). Ogsaa denne Anmodning synes Atticus at have efterkommet. „*Nimia confidentia parit odium*“ — „for megen Fortrolighed skaber Uvilje“ [4]), hedder det ellers, men i dette Venskabsforhold synes Ordet ikke at have fundet Anvendelse. Uforandret kunde Cicero forsikre hin om, at det Baand, der knyttede dem sammen, var „saa inderligt, som tænkes kunde“ [5]), glædes ved i ham at have et *alter ego*,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XII, 22, 1 og XII, 23, 1.

[2]) Udtrykket er Drumanns (*Gesch. Roms* V, p. 41).

[3]) Cic. *ad Attic.* XII, 32, 1: *rogo, ut explores, ad quam diem hic ita possim esse, ut ne opprimar. Ages, ut scribis, temperate.*

[4]) Binder, *thes. adag. Rom.* Nr. 2097, citerer Ordet lidt anderledes: „*nimia familiaritas parit contemptum*“.

[5]) Cic. *ad Attic.* VI, 2, 1: *vincla . . . amoris artissima*

„med hvem han kunde tale som med sig selv“ [1]); og var denne med sit rolige Naturel end langtfra i Stand til at besvare Ciceros Følelser med samme livfulde Varme, vedblev han dog at vise ham den samme Velvilje, den samme trofaste Deltagelse i Smaat og Stort, som i Velmagtens Dage. „Det Vennesind, den Omhu og Klogskab“, forsikrer Cicero i et Brev fra denne Tid (Sommeren 45), „hvorpaa Du i Varetagelsen af mine Anliggender, som og i hvert af dine Breve giver mig saa uophørlige Beviser, har et Værd for mig, som gaar over Alt“ — *mirifice diligo* [2]); og det paafølgende Aar sendte han sin Ven Afhandlingen *„de amicitia“* med Dedikation til denne som Vidnesbyrd om den hjertelige Forstaaelse mellem dem.

Intet Under derfor, om Cicero ved den største Sorg, der endnu var overgaaet ham — Tullias Død i Februar 45 — ikke vidste noget bedre Sted at ty hen med sin Smerte end til Atticus paa dennes Villa ved den appiske Vej. Her tilbragte han en Maaned, forinden han trak sig tilbage i fuldkommen Ensomhed til et Landsted, som han ejede ved Udløbet af en lille Flod (Astura) til det tyrrhenske Hav. *Via Appia* har saaledes hørt hans Klage. Her i Atticus' Have har han sét ud imod Bjergene, op til Tusculanum, hans kjæreste Landslot, denne Bolig, som han ligner med „de Saliges Øer“, men som han nu ikke turde gjense, fordi den altfor levende mindede ham om Tullias Dødsleje. Og vistnok har han kaldt sig selv til Regnskab for, hvad han havde forbrudt mod denne Datter, der var „hans udtrykte Billed i Aasyn, i Tanke og Tale — saa kjærlig og opofrende, klog og sagtmodig“ [3]), men for hvis Lykke han havde havt saa liden Tanke. Thi ogsaa i Børnene levede

---

[1]) Cic *ad Attic.* VIII, 14, 2

[2]) ibid. XII, 34, 2.

[3]) Cic. *ad Qv. fratr.* I, 3, 3: *qua pietate, qua modestia, quo ingenio! effigiem oris, sermonis, animi mei!*

Cicero jo for sin Forfængelighed — „mit Navn, min Ære, min Anseelse“, var den Moloch, til hvilken han ofrede sin Datters Ønsker. Derfor maatte Tullia indlade sig i Ægteskab med Roms unge Aristokrater, og senest, for tredje Gang, i Sommeren 50, med en Mand, Publius Cornelius Dolabella, der i fornem Slægt vel ikke stod tilbage for Nogen, men hvis Levned var kjendt som et af de forargeligste i Rom, og som kun lod sig skille fra sin Hustru og ægtede Tullia, fordi han haabede, at Svigerfaderen var rig og i Cilicien vilde samle Skatte, hvormed han kunde betale sine Kreditorer. Derfor maatte Tullia, længe efter at det var gaaet op for Cicero, at hans Svigersøn var en Bedrager og Urostifter, en anden Catilina, der kun pønsede paa at omstyrte det Bestaaende for at fri sig for sin Gjæld, holde ud i dette Ægteskab; og hun maatte finde sig i at være Dolabellas Hustru, skjøndt denne lod hende lide Nød og for Alles Øjne levede sammen med en af Roms berygtede Skjønheder, og til Trods for, at hendes Fader — som han siger — „følte en usigelig Smerte“ [1]), „dybt tyngedes til Jorden ved sin Datters sørgelige Lod“ [2]). Men Cicero frygtede for sin egen Sikkerhed; han turde ikke bryde med en Mand, der sagdes at have Indflydelse hos Cæsar — og Tullias' Lykke maatte ofres. „Ak, saa bære vi da ogsaa dette“ — *quare istuc feramus*, „end ikke vor Sorg tør vi ustraffet lægge for Dagen“ [3]). Denne Forsyndelse vilde Faderen gjøre god; Eftervérdenen skulde se, hvor højt han havde elsket denne Datter, hvorledes han ærede hendes Minde. „Er der Nogen, der har fortjent guddommelig Ære, saa er det Dig, Du bedste og viseste blandt Kvinder! Og jeg vil vise Dig denne

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XI, 17, 1.
[2]) ibid. XI, 25, 2
[3]) ibid. XI, 24, 1.

Ære — jeg vil, at dit Minde skal hædres ligesom en Gudindes“ [1]). Og her paa *via Appia*, hvor Mængden ustandselig bølgede afsted, beundrede og kommenterede de Dødes Boliger, hvor en Crassus havde foreviget Erindringen om sin Hustru i Cæcilia Metellas taarnhøje Monument, er Tanken om at vise Tullia en lignende Hyldest naturlig opstaaet hos ham — „det er en Gjæld, jeg skylder mig selv, og jeg faar ingen Ro, førend jeg har betalt den“ [2]). Men hvor skulde han finde et Sted, der svarede til alle hans Ønsker: at falde i Øje og blive besøgt af Mængden, saa nær Rom, at han daglig kunde besøge det; hvorledes skaffe Midler til at kjøbe en saadan Grund og til Opførelsen af det Tempel, der uafhængig af Tider og Slægter skulde minde om Tullia? Derom har han forhandlet med Atticus paa denne Villa, men har ej kunnet komme til Enighed med sin Ven. Thi med sit stærke Følelsesliv kunde Cicero jo ikke forstaa, at noget saa Underordnet som Bekostningen kunde være et Hensyn overfor hans Ønske: „Tænk ikke paa min Formue“, beder han, „paa den kommer det mig ikke an, men paa, hvad jeg ønsker, og hvorfor jeg ønsker det“ [3]) . . . „nu, da jeg ikke har Brug for overflødigt Bohave eller Sølvtøj, Lystgaarde og Kunstværker, men dette ene er mit Hjertes Trang“ [4]). Atticus tillod imidlertid ikke Følelserne saaledes at løbe af med sig; ingensinde kunde han godkjende det Ord: *quanti quanti, bene emitur, quod necesse est* — „hvad man har nødig, kjøber man ikke for dyrt“ [5]). Naturlig søgte han derfor at lede sin Vens Tanker hen paa noget Andet, at faa ham beskjæftiget med et Arbejde,

---

[1]) Cic. *fragm. de consolat.* 5.
[2]) Cic. *ad Attic.* XII, 38, 4.
[3]) ibid. XII, 22, 3.
[4]) ibid. XIII, 23, 3.
[5]) ibid.

der kunde bringe Sorgen i Glemme. Ja, dersom han havde turdet præsentere ham sine Regnskaber, vidste han jo nok, at disse bød det bedste Middel til at bringe Ligevægt i et forstyrret Sind; men Tal og Beregninger vare nu engang Ciceros Inderste imod — „Mathematiken var vel en ædel Videnskab, men grumme vanskelig“[1]). Heller ikke en geografisk Afhandling turde Atticus indlade sig paa at bringe i Forslag; ved en tidligere Lejlighed, da Cicero paa *Formianum* plagedes saa stærkt af Frygten for Clodius og de kommende Farer (a. 59), havde han gjort et Forsøg dermed, men forgjæves: Taleren forsikrede, at „han forstod næppe en Tusindedel af det græske Værk, der var sendt ham til Bearbejdelse[2]). Nu har Atticus maaske opfordret til en sproglig Undersøgelse: om Ordenes Afstamning og Betydning, deres rigtige Udtale og Betoning; men, dersom Opfordringen er fremkommet, tør vi formode Ciceros Svar: „Nej, Kjære, hvilket Udbytte skulde der vel vindes for Menneskenes højere Maal og Lyksalighed ved saadanne smaalige Undersøgelser?“[3]). Cicero vilde ikke rives ud af sin Sorg; kun i hvad der drejede sig om den fandt han Behag. Han forfattede da Trøstebreve til sig selv — „bedre, mere opbyggende, end hvad alle Andre tilforn havde skrevet“[4]); destoværre kjende vi kun hans Skrift gjennem nogle Fragmenter.

Iøvrigt bød Opholdet hos Atticus ikke den Opmuntring, som Cicero havde ventet. Vel havde han den Glæde daglig at kunne samtale med sin Ven, her var ogsaa et rigt Bibliothek, og der var ikke noget Værk, forsikrer Taleren, der omhandlede, hvor-

---

[1]) Cic. *de orat.* I, 3, 9—10: *Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum et quam recondita in arte et multiplici subtilique versentur.*

[2]) Cic. *ad Attic.* II, 4, 1.

[3]) ibid. XII, 6. 1.

[4]) ibid. XII, 14, 3: *affirmo tibi nullam consolationem esse talem.*

ledes en Sorg som hans kunde mildnes, uden at han havde gjennemlæst det paa denne Villa; men hvad han fortrinsvis trængte til, Ensomhed og Ro, fandt han ikke. Landstedet laa altfor nær ved Rom, og der var Mange, der ønskede at bevidne ham deres Deltagelse; Skik og Brug synes at have fordret denne Høflighed, og skjøndt den voldte mere Plage end Opmuntring, turde han ikke nægte sig hjemme for de deltagende Gjæster[1]). Vi se disse højbaarne Romere gravitetisk komme anstigende her paa *via Appia*, med sørgmodige Miner træde ind i Atticus' Forhal for — som Servius Sulpicius udtrykker sig — „personlig at aflægge Vidnesbyrd om deres dybtfølte Smerte"[2]). Hvilken Trøst have de kunnet byde? Nutidens Haab om et Gjensyn, Hengivelsen i et Forsyns Vilje var dem jo fremmed; de have maattet appellere til Fornuften, variere de samme Betragtninger, som den nysnævnte Retskyndige Sulpicius, i Mangel af personlig at kunne indfinde sig, fremsatte i en saa navnkundig Kondolenceskrivelse: „Men Kjære dog! Hvorfor sørger Du saa dybt over dette Tab? Betænk, hvorledes Skæbnen alt har handlet imod os, at den har berøvet os Alt, hvad der er et Menneske ikke mindre dyrebart end hans Børn: Fædreland og Anseelse, Virkekreds og Indflydelse; skulde vort Sind da ikke være tilstrækkelig hærdet mod Sorgen ved et Barns Død?" — „Eller er det maaske din Datters Skæbne, Du begræder? Men maa da ikke Du ligesom vi Andre mene, at i disse Tider ere d e ikke mest at beklage, hvem det forundes uden Smerte at ombytte Livet med Døden; thi hvilken Glæde er der vel i Øjeblikket ved Tilværelsen, hvilket Haab for Fremtiden?"[3]) . . . „Tullia levede jo

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XII, 40, 1: *dum tua me domus levabat, quis a me exclusus?*
[2]) Cic. *ad famil.* IV, 5, 1: *qui, si istic affuissem, neque tibi defuissem coramque meum dolorem tibi declarassem.*
[3]) ibid. IV, 5, 2 og 3, noget forkortet.

saa længe, som det var hende tjenligt; hun har sét Dig som Prætor, Konsul og Augur, været gift med Mænd af Roms første Familier, og efter at hun har nydt saa at sige alle Livets Goder, forlader hun det netop samtidig med Republikens Undergang — men er det da billigt at klage over Tilskikkelsen?“ [1]) — En Anden har bedt Cicero tage Hensyn til sin Datters Ønsker — „om de Bortgangne ellers have nogen Følelse for de Efterlevende“ [2]) — „tror Du, at hun, der elskede Dig saa højt, gjerne sér, at Du sørger saaledes uden Maade?“ . . . „Betænk ogsaa din egen Sikkerhed, at man ikke skal sige, at hvad Du begræder saa lydelig, ikke blot er Tabet af din Datter, men Republikens Undergang, vore Fjenders Sejr“ [3]). — Saaledes have Vennerne ræsonneret; de have heller ikke undladt at rette en Appel til Ciceros velkjendte Selvfølelse, hans Trang til at imponere Mængden ved sit Exempel. „Glem ikke, at Du er Cicero, den Mand, af hvem vi Andre ere vante til at modtage Raad og Leveregler, men hvem det lidet vilde sømme sig at ligne de daarlige Læger, der give sig ud for Mestre i Helbredelseskunsten, saalænge det gjælder om at kurere Andres Sygdomme, men ere ude af Stand til at hjælpe sig selv“ [4]).

Men særlig fremsatte Servius Sulpicius en Betragtning, som ved et lignende Tab havde været ham selv til ikke ringe Trøst. „Da jeg paa Hjemrejsen fra Lilleasien“, skriver han, „sejlede fra Ægina til Megara, lod jeg Blikket løbe ud over de omliggende Egne: foran mig Megara, bagved Ægina, tilhøjre Piræus, tilvenstre Corinth — 4 Byer, der engang stod i den rigeste Blomstring, men nu kastede hen i Ruiner og Grus. Og jeg

---

[1]) Cic. *ad famil.* IV, 5, 5.

[2]) ibid. IV, 5, 6: *quod si qui etiam inferis sensus est.*

[3]) ibid.

[4]) ibid. IV, 5, 5.

maatte tænke ved mig selv: „Vi stakkels Mennesker opføre os uforstandig, naar en af vore Kjære, der dog aldrig har kunnet gjøre Regning paa et synderlig langt Liv, gaar bort; og her ligge paa ét Sted Resterne af fire engang saa stolte Byer. Tag Dig dog lidt sammen, min gode Servius, og betænk, at Du kun er et Menneske!“ [1]) . . . „Ja, tro mig, kjære Cicero, den Betragtning har nu engang bragt mig selv gavnlig Trøst — maatte den ogsaa kunne mildne din Smerte“ [2]).

Sulpicius' Haab gik dog ikke i Opfyldelse. „Jeg væmmes ved alle Trøstegrunde“ — *nunc omnia respuo*, skriver Cicero til Atticus [3]) — hvad der selvfølgelig ikke forhindrede ham fra som høflig Mand at forsikre sin fornemme Ven, at „han følte sig mærkelig beroliget ved Læsningen af hans Brev“ [4]). Taleren forlod Landstedet ved den appiske Vej og drog ud i Ensomheden, til den anførte Villa (*Astura*) paa en Ø ved det tyrrhenske Hav. Dér tilbragte han hele Dage med at strejfe om i det tætte Krat, søgte at glemme sin Sorg ved at læse og skrive; derfra fortsatte han den vidtløftige Brevvexling med Atticus om det Monument eller Tempel, der skulde rejses for Tullia, og om den mest iøjnefaldende Plads for dets Opførelse, indtil det omsider gik op for ham selv, at denne Forherligelse af Datterens Minde egentlig kun var et nyt Udslag af hans Forfængelighed, og han begyndte at interessere sig mindre for sit Ønske. „Du maa finde Dig i disse Barnagtigheder“ — *hae meae ineptiae tibi ferendae sunt*, skriver han til Atticus (Maj 45) [5]),

---

1) Cic. *ad famil.* IV, 5, 4: *Visne tu te, Servi, cohibere et meminisse hominem te esse natum?*

2) ibid.

3) Cic. *ad Attic.* XII, 18, 1.

4) Cic. *ad famil.* IV, 6, 1.

5) Cic. *ad Attic.* XII, 36, 1, jfr. XIII, 29, 2.

— „jeg indrømmer det: denne Begjærlighed efter et Tempel paa et meget besøgt Sted er egentlig kun en forfængelig Grille“ [1]).

Atticus blev saaledes — i det Mindste for en Tid — befriet for sin Vens brydsomme Hverv. Men derfor fik han ikke rolige Stunder. Allermindst ferierede han, naar Cicero i sit ufrivillige Otium skrev Bøger paa Landet. Da kom hele Huset i Bevægelse; til de mange Tjenester, som Atticus maatte yde sin Ven, hørte nemlig ogsaa den at lade hans Skrifter kopiere og udbrede dem blandt Publikum.

Lad os se lidt paa denne Virksomhed; mere end nogen anden gjør den os nysgjerrige efter at faa et Indblik i Atticus' huslige Forhold, hvad enten nu i Rom eller paa det omhandlede Landsted.

Efter Cornelius Nepos' Beretning var Atticus' Hjem indrettet med Smag og Elegance, men tillige med en vis Økonomi. Hans Bohave var passende, ikke overflødigt, i ingen Henseende paafaldende; intetsteds saae man Prunk eller Overlæsselse, al unødig Luxus var Atticus imod [2]); ligesom Seneca har han villet, „at man ikke skulde glemme Herren over Huset“ — *sic habita, ut potius laudetur dominus quam domus* [3]). Noget lignende fandt Sted med Hensyn til hans Slaver. Skulde man dømme efter det Ydre, vare de tarvelige nok: et smukt Ansigt, skjønne Former, kom ikke i Betragtning — men efter Brugbarheden vare de fortræffelige. Her saae man videnskabelig

---

1) Cic. *ad Attic.* XII, 35, 2 og XII, 25, 2: *mihi crede, una me causa movet, in qua scio me* τετυφῶσθαι [*inani gloriolae studio duci*. Orelli, *Onomast.* III p. 100].

2) Corn. Nepos, *Attic.* cap. XIII: *elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omnisque diligentia munditiam, non affluentiam, affectabat Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset.*

3) Seneca, *lib. de moribus* Nr. 121.

uddannede unge Mænd, Forretningsfolk kyndige i Sprog og Beregning; Atticus havde fortrinlige Forelæsere, særdeles mange Afskrivere — ja, der var ikke den ringeste Tjener, erklærer Nepos, uden at han kunde gjøre Fyldest baade i den ene og anden Retning[1]). Hvortil Atticus benyttede disse udvalgte Slaver, oplyser Nepos ikke om, men vi se det af Ciceros Breve. Atticus var en af Tidens betydeligste Forlæggere — eller rettere Boghandlere, thi om en Forlagsret i Nutidens Forstand var der dengang ikke Tale; han havde Bøger i Afskrift til Salg, enkelte Værker og hele Samlinger, forfattede af Indfødte eller Fremmede. „Sørg for, at mit Skrift er at faa i Athen og i Grækenlands øvrige Byer", beder Cicero med Hensyn til sin Konsulatshistorie[2]), og ved mange Lejligheder henvendte han sig til Atticus om litterære Indkjøb — han vilde bruge sine Sparepenge til at afkjøbe ham et helt Bibliothek.

Den Mand, hvis Skrifter Atticus fortrinsvis havde paa Lager, var Ciceros, og som bekjendt kunde denne til sine Tider være overmaade produktiv. Netop i hine Aar under Borgerkrigen, da Forholdene i Rom vare ham saa ubehagelige, da Sorgen over Tullias Død drev ham ud i Ensomheden, søgte han Trøst i sin Skribentvirksomhed. „Ved at læse og skrive maa man hærde Livet" — *legendo et scribendo vitam procudito*, siger Varro[3]), og Cicero fulgte dette Raad; „hele Dage", forsikrer han, „tilbringer jeg med mine Bøger og min Pen"[4]) . . . „skaffer det mig end ingen Lindring, døver det i det mindste Smerten"[5]). Og ligesom Varro holdt Cicero nok af, at Verden skulde se Frugterne

---

[1]) Corn. Nepos, *Attic.* cap. XIII.
[2]) Cic. *ad Attic.* II, 1, 2.
[3]) Varro, *Sat. Menipp.*, ed. Alex. Riese (Leipzig 1865) pag. 231.
[4]) Cic. *ad Attic.* XII, 20, 1.
[5]) ibid. XII, 16: *me scriptio et literae non leniunt, sed obturbant.*

af hans Flid — „det vidner om et Sind, der ikke er i Orden, at nedskrive, hvad man ikke ønsker offenliggjort“, lader han denne bemærke i en af sine Dialoger[1]). Men Cicero selv synes kun i ringe Grad at have kunnet fremme Udbredelsen af sine Værker, siden han lejlighedsvis bemærker om Undersøgelsen „*de finibus*“, at han har havt Nød nok med ved sine egne Skrivere at faa blot et enkelt Exemplar renskrevet[2]); Atticus maatte da overtage dette Hverv med de mange andre, ligesom det ogsaa blev paalagt ham at sørge for Publikationen af saadanne Bøger, der — som til Ex. Hirtius' Skrift imod Cato — indeholdt en eller anden Berømmelse af Taleren, som denne ønskede kjendt af Mængden[3]). Fremgangsmaaden mellem Vennerne synes da at have været følgende: Naar Cicero — der skrev saa utydeligt, at han selv kunde have Vanskelighed ved at læse sin Haand, hvorfor han ogsaa foretrak at diktere — havde faaet sin Diktat eller sit Manuskript renskrevet, gjennemgik han det overmaade nøje, rettede eller omskrev de Partier, der forekom ham mindre heldige, filede paa en tung og ubehjælpsom Sætning, vejede og for-

---

¹) Cic. *Acad.* I, 1, 2: *minime vero, inquit ille: intemperantis enim arbitror esse, scribere quod occultari velit.*

²) Cic. *ad Attic.* XIII, 21, 5.

³) ibid. XII, 40, 1: „Hirtius (en af Cæsars Tilhængere, der faldt som Konsul i Kampen ved Mutina, a. 43) har sendt mig sit Skrift mod Cato, i hvilket han sammenhober alle dennes Fejl og Skrøbeligheder, men derimod tildeler mig de største Lovtaler“ — *cum maximis laudibus meis.* „Jeg har derfor sendt Bogen til Musca, for at han kan give den til dine Afskrivere; jeg ønsker den nemlig publiceret og beder Dig give dine Folk fornøden Ordre i saa Henseende“. Jfr. *ad Attic.* XII, 45, 3: „giv Hirtius' Skrift den størst mulige Udbredelse“, og sammesteds XII, 47, 3: „bliv ved, som hidtil, med at gjøre Bogen bekjendt“ — *Hirtii librum, ut facis, divulga.* Som man ser, forsømte Cicero ikke ved denne Lejlighed lige saa lidt som ellers at virke for sin Berømmelse; vi kjende dog ikke længer disse Lovtaler, de ere gaaede tabt med det anførte Skrift af Hirtius.

kastede de enkelte Udtryk: et „*indignius*“ for „*indignissimum*“ [1]), et „*inhibere*“ for et „*sustinere*“ [2]) osv. — et Arbejde, der efter hans Forsikring kunde være baade brydsomt og langvarigt — *lente ac fastidiose* [3]). Først da, naar Formen fuldstændig havde vundet hans Bifald, sendte han Originalen med alle dens Rettelser og Tilføjninger — „*crebris locis inculcatum et refectum*“ [4]) — til Atticus: „jeg har gjennemlæst min Bog „*de oratore*“ meget omhyggelig; den har længe været under min Behandling, nu kan Du lade den afskrive“ [5]). Saa satte Atticus sine *librarii* i Virksomhed; han havde dem af forskjellig Brugbarhed: Folk, der ligesom Tiro kunde sammenskrive hele Sætninger med stenografiske Tegn, og Andre, der forstod at bringe det hurtig Dikterede paa Papiret med zirlige Bogstaver. Og visselig lod man det ikke bero med en Diktat til nogle Faa, men her var en Mangfoldiggjørelse i det Store ved Diktat til Hundreder af Hænder. Cicero synes jo at antyde en Reproduktion i et stort Antal Exemplarer, naar han i de anførte Linier beder Atticus sørge for, at hans Skrift om Konsulatet er at faa tilkjøbs i Athen og Grækenlands øvrige Byer; og mere bestemt fremgaar det af en Ytring vedrørende hans Forsvarstale for Ligarius. Cicero

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XVI, 11, 2: *Illud etiam malo, indignissimum est hunc vivere, quam: quid indignius?* Rettelsen gjælder et Sted i den 2den af de filippiske Taler (XXXIV, 86). Af denne se vi iøvrigt, at Cicero atter maa have betænkt sig, idet den omtalte Sætning, der indeholder et Angreb paa Antonius, i Talen fremsættes spørgende og netop indledes med det i Brevet til Atticus forkastede: *quid indignius* . . . ? — „hvad er vel uværdigere, end at Den bliver i Live, der har paasat en Anden et Diadem, naar Alle indrømme at Den med Rette blev dræbt, som afviste dette Smykke?“

[2]) ibid. XIII, 21, 3.

[3]) ibid. II, 1, 1.

[4]) ibid. XVI, 3, 1.

[5]) ibid. IV, 13, 2.

havde her begaaet den Uagtsomhed at lade en Afdød (Ridderen L. Corfidius) optræde blandt de Mænd, der sørgede over Ligarius' Exil, og han anmoder nu Atticus om at drage Omsorg for, at Fejlen rettes „i alle Exemplarer"[1]), hvorved der selvfølgelig kun kan være ment dem, der endnu vare i Behold hos denne. Men behøvedes der tre af de dygtigste Skrivere — Cicero navngiver dem særlig — for at rette denne ene Fejl, en Udslettelse af 10 Bogstaver („*L. Corfidium*") med fornøden Tillempning, tør det vel antages, at Tallet af de forhaandenværende Exemplarer har været temmelig betydeligt; med en Arbejdstid af 8 Timer, maatte jo enhver af disse *librarii* daglig kunne rette mindst 100 Exemplarer[2]). Og denne Begjæring indløb først efter at Talen alt havde fundet fortrinlig Afsætning: „Du har solgt den fortræffelig" — *praeclare vendidisti*, bemærker Cicero[3]), og tilføjer kort efter i Anledning af en Ændring, som Atticus ønskede tilført: „at dette nu ej lod sig gjøre, idet Talen alt var paa hver Mands Haand"[4]). Meget muligt derfor, at den lille Tale, der ved sit dygtige Forsvar og sin fine Smiger mod Cæsar i saa høj Grad gjorde Lykke ogsaa hos Cæsarianerne, faa Maaneder efter at den var bleven holdt — eller rettere offenliggjort, thi dette fandt først Sted det paafølgende Aar (a. 45) — alene fra Atticus' Skriver-Officin er bleven udbredt ved Salg i mange tusind Exemplarer. Denne Antagelse maa ingenlunde forekomme os temeraer; det er nemlig en Vildfarelse, naar man tror, at Litteraturen skulde have ført en kummerlig Tilværelse, saa længe den ikke kjendte andet Middel til Udbredelse end Haandskriften,

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XIII, 44, 3.

[2]) Uvist af hvilken Grund blev Rettelsen ikke foretaget; i Talen *pro Ligario* XI, 33, optræder vedblivende L. Corfidius som en af dem, der virkede for Ligarius' Benaadning.

[3]) Cic. *ad Attic.* XIII, 12, 2.

[4]) ibid. XIII, 20, 2.

eller at Datidens litterære Liv hverken i Omfang eller Betydning kunde taale Sammenligning med Nutidens. Lad os i saa Henseende minde om et Folk som det græske, der under en Blomstringstid af faa Aarhundreder kunde opvise 150 komiske Digtere og mere end 1500 Lystspil[1]) — og disse Tal ere dog kun et Udtryk for Det, hvorom der tilfældig er efterladt os Beretning; lad os henvise til Bibliotheker, der — som det alexandrinske — skal have talt 700,000 Bind[2]), og derhos erindre om den

---

[1]) Meineke, *fragm. comic. Graec.* (Berlin 1839), Fortegnelsen p. 569—600.

[2]) Aul. Gellius, *Noct. Atticae* (ed. Hertz) VII, 17: *Ingens postea numerus librorum in Aegypto a Ptolemaeis regibus vel conquisitus vel confectus est, ad millia ferme voluminum septingenta;* jfr. iøvrigt en Afhandling af G. Parthey: *das alexandrinische Museum* (Berlin 1838), hvori der bl. A. gjøres nogle Bemærkninger om det Værd, der kan tillægges denne Angivelse af 700,000 Bogruller sammenlignet med Tallet af trykte Bind i Nutidens Bibliotheker. Her skal blot erindres, at paa en Papyrusrulle, der blev fundet i Aaret 1821 paa Øen Elephantine, og som antages at hidrøre fra Ptolemæernes sidste Regeringstid, viste en Strimmel af 8 Fods Længde og 10 Tommers Bredde et Brudstykke af Homers Iliade (V. 127—804) fordelt paa 16 ved hinanden staaende Columner med 40—43 Vers i hver; herefter vilde da den hele Homer, Iliaden og Odysseen, med deres henved 28.000 Verslinier have udkrævet mindst 41 saadanne Papyrusruller, medens de i Nutidens Stereotypudgaver bekvemt kunne optages i to mindre, tættrykte Bind.

Af det anførte Exempel kan man dog ingenlunde udlede noget Bestemt om, hvorledes hine 700,000 Ruller vilde lade sig reducere til trykte Bind; thi, som man kan sige sig selv, kjendte ogsaa Datiden Bøger, der ved tæt eller forkortet Skrift kunde være mærkværdig righoldige. Det er vel nærmest et Æventyr, naar den ældre Plinius fortæller om et Exemplar af Iliaden, der var skrevet paa Pergament, men ikke større, end at det kunde finde Plads i en Nød (Plin. *Hist. nat.* VII, XXI, 21: *in nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum tradit Cicero);* derimod kjende vi de Udgaver, som Digteren Martial besad af nogle af Tidens Forfattere, og derefter vare Homers, Virgils og Livius' Værker, der i moderne Udgaver omfatte adskillige Bind, hvert indeholdt i et enkelt Volumen — som Digteren synger:

„Iliums Kamp og Laertis Søn, som var Priami Fjende.
Ligge forenede skjult her i det foldede Skind."

Luxus, der efter Senecas Udsagn blev drevet af Roms Rigmænd med Bogsamlinger, som med deres Tusinder af Volumina prydede Værelsernes Vægge helt op til Taget, men iøvrigt benyttedes saa lidet af deres Besiddere, at disse hele Livet igjennem næppe overkom at læse blot Titlerne[1]). Bestemte Angivelser om Oplagenes Størrelser, om Tallet af Exemplarer, hvori epokegjørende Skrifter — som Ovids og Martials Digte til Ex. — have foreligget til en given Tid, findes ikke — naturligt nok, eftersom Enhver kunde forsyne sig med Afskrifter af, hvad han ønskede. Nogle Data fra en Tid, der ligger Ciceros meget nær, kunne imidlertid tjene til Vejledning. Da August efter Lepidus' Død overtog Værdigheden som Pontifex maximus (a. 13 f. Chr.), forbød han Salget af de saakaldte „*Pseudo sibyllina*", og efter Suetonius' Beretning blev der opbrændt mere end 2000 Exemplarer[2]); men betænker man, at denne Beslaglæggelse først fandt Sted, efter at Salget af Bogen i mange Aar var gaaet fuldstændig uhindret for sig, tør man vel slutte, at der har været et betydeligt Antal Afskrifter i Omløb. Fra Trajans Tid fortæller den yngre Plinius, at en vis Regulus forfattede et Mindeskrift over sin afdøde Søn, et Barn, der Intetsomhelst havde udrettet; og af dette Skrift, „der var saa flovt, at det syntes skrevet ikke blot o m men a f et Barn", lod han uddele 1000 Exemplarer i Italien og Provinserne, for at det kunde blive

---

„Se, hvilken Stump Pergament kan rumme den evige Maro;
Paa den forreste Del ser Du hans eget Portræt."

„Livius, kraftig og stor, indsluttes i hint Pergamentbind;
Ej mit Bibliothek rummer den kraftige Aand."

(Martial. *Epigr.* (ed. Schneidewin) lib. XIV, Nr. 184, 186, 190; Oversættelsen af Meisling).

[1]) Seneca, *de tranq. animi* IX, 4.

[2]) Sueton. *Octav.* cap. 31.

læst op ved offenlige Sammenkomster[1]). Men kunde et saadant Lejlighedsskrift, der, efter hvad Plinius yderligere bemærker, „var mere skikket til at vække Latter end Sorg“, finde Udbredelse i tusinde Afskrifter, endog Oplæsere paa Folkemøder, hvor langt større Udbredelse maa da ikke virkelig betydelige, end sige epokegjørende Skrifter antages at have havt. Herom vidne ogsaa de berømte Digtere. Ovid, Properts og Martial forsikre, at deres Digte blev læste ikke blot af Mængden paa Forum, i Byen og Provinsen, men i hele Verden, af Mænd og Matroner, Børn og Oldinge: „Mine Sange flyve over Bølge og Bjerge“, ... „Ingen læses som jeg i den ganske Verden“, synger Ovid[2]), og Martial erklærer, „at man kunde finde hans Digte i hver Haand og i hver Lomme“ —

meque sinus omnis, me manus omnis habet[3]),

at de vare en Yndlingslekture for hver Alder og Kjøn, ikke mindre i det fjærne Vienna end i Rom:

„Dér mig læser Enhver, den Gamle, den Unge, ja Drenge,
for den alvorlige Mand selve den blomstrende Mø“[4]).

Fremmede Rejsende tog dem med til Hjemmet, de forsendtes til Bilbilis og Spaniens øvrige Byer saavelsom til Tolosa i Gallien[5]); endog i Britannien vare de kjendte, læstes af den raa Centurion i Geternes Land:

---

1) Plin. *Epist.* IV, 7.
2) Ovid. *Tristia* IV, 9, 23; IV, 10, 128.
3) Martial. *Epigr.* VI. 61; Oversættelsen af Meisling.
4) ibid. VII, 88.
5) ibid. X, 104; IX, 100.

„Selv i Geternes Kuld Officeren paa Vagterne læser,
skjøndt han stivner af Kuld, det, som jeg digtede her;
selv Britanniens Folk, man siger, skal nynne min Digtning“ [1]).

Kunne vi herefter betvivle, at saadanne Digterværker have været udbredt ikke i Hundreder, men i Tusinder af Afskrifter?

Hvad Bogtrykkerkunsten i Nutiden er for Litteraturen, var m. a. O. dengang Slaveholdet; for hver Bogtrykkerpresse, der nu er i Virksomhed, stod dengang Hundreder af Hænder til Raadighed, og disse Slaver, for største Delen Grækere, der ofte havde fortroligt Kjendskab til Litteraturen, vare ganske anderledes end Nutidens Skrivere i Stand til at følge en Diktat hurtig og korrekt. Af dem rekruterede Staten sit kæmpemæssige Skriverlaug — Cicero erklærer, at, saa langt Romerfolkets Navn rækkede, var der ikke noget Sted, som ikke havde modtaget en Afskrift af de Aktstykker, han lod optage i Anledning af Catilinas Sammensværgelse [2]); af dem erholdt Privatmanden sine Sekretærer, Bibliothekarer, Forelæsere og Afskrivere, af dem endelig udgik hin talrige Klasse af Frigivne, som især beskjæftigede sig med Mangfoldiggjørelsen af skriftlige Arbejder og den egenlige Handel med disse.

En Forlagsvirksomhed som den anførte tør vi altsaa vente at finde hos Atticus. Maaske han virkelig, som en fransk Forfatter antager, har havt et Boglager, der i Righoldighed ikke stod tilbage for, hvad man finder hos en af vore Dages Forlags- eller Sortimentshandlere [3]). De fleste af Ciceros Skrifter skylde utvivlsomt ogsaa Atticus deres Offenliggjørelse; vi vide

---

[1]) Martial. *Epigr.* XI, 3.
[2]) Cic. *pro Sulla* XV, 43.
[3]) Forf. er Géraud, *Essai sur les livres dans l'antiquité, particulièrement chez les Romains* (Paris 1840); hans Skrift findes imidlertid ikke paa vore Bibliotheker.

det om de akademiske Undersøgelser (forfattede a. 45), om Afhandlingen *de oratore* (fra Aar 55), *de finibus* (a. 45) — som Atticus endog lod udgive uden sin Vens Samtykke — om *de gloria* (a. 44) og flere; fremdeles om en stor Del af hans Breve (*epist. ad familiares*), og om Talerne mod Antonius og for Ligarius[1]). Den Sidste havde efter Ciceros Udsagn betalt sig saa godt, at han lover herefter at ville give Atticus Alt, hvad han skriver, til Afsætning[2]); og dersom han har holdt Ord, forelaa der jo netop i disse Aar (a. 45—43) en lang Række Skrifter af ham, særlig filosofiske, forfattede i det ufrivillige Otium, hvortil Magthaverne henviste ham. Vare vi iøvrigt nøjere kjendte med Datidens litterære Forhold, vilde vi sikkert se, at ligesom Atticus publicerede sin Vens Skrifter, besørgede han ogsaa Udgivelsen af Andres — Varros og Brutus' til Ex.

Sikkert har Atticus fundet Fornøjelse i denne Virksomhed; til den som til enhver Forretning medbragte han særlige Anlæg, ikke blot det kjøbmandsmæssige Blik for, hvad der kunde betale sig — som Horats siger: „en Bog, der underholder og belærer, bringer Forlæggeren mange Penge og gaar selv over Havet"[3]) — men med sin Smag og Dannelse, sine Kundskaber i de forskjelligste Retninger var han i Stand til at bistaa sine litterære Venner med mange nyttige Raad og Vink; og var der Et eller Andet, som han selv ikke vidste Besked om, maatte

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XIII, 13, 1; XII, 6, 2; XIII, 21, 4; XVI, 6, 4; XVI, 5, 5; XV, 13, 1 og XIII, 44, 3.

[2]) ibid. XIII, 12, 2: *Ligarianam praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi praeconium deferam.*

[3]) De bekjendte Verslinier i *Ars Poetica* 343 ff.:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.
Hic meret aera liber Sosiis, hic et mare transit.

hans kyndige Slaver skaffe det oplyst: „Forhør Dig hos Antiochus“, beder Cicero i Anledning af en Tvivl om, hvilken Embedsstilling en vis Tuditanus beklædte i et opgivet Aar[1]). Atticus gjennemlæste ogsaa omhyggelig sine Venners Manuskripter; de Steder, der ikke fandt hans Bifald, plejede han at mærke med rødt Vox, en Kritik, der nok kunde have stødt den ømfindtlige Cicero, hvis ikke Atticus havde besiddet den for en Kritiker lige saa nødvendige Egenskab: at fremhæve de særlig vellykkede Indfald — „Blomsterne“, som Cicero kalder dem[2]) — og som forekom Autor dobbelt skjønne, efter at hans Ven havde betegnet dem saaledes. „Din Kritik er parret med Indsigt og Velvilje“[3]), bemærker Cicero, — gjerne rettede han sig derfor efter hans Indvendinger. Overhovedet nærede Atticus ingen Sky for uforbeholdent at tilkjendegive den Glæde, han følte ved Læsningen af sin Vens Skrifter, og naturlig virkede denne Anerkjendelse opmuntrende paa Cicero; han vidste, at med Bøger som med Mennesker gjælder Spørgsmaalet ikke, hvor Mange, men hvem man er til Behag. Derfor „glædede det ham usigeligt“[4]), at Atticus fandt saa megen Beroligelse ved Udviklingen i den første Bog af hans „*disputationes Tusculanae*“ om den Sindsro, hvormed vi bør imødese Døden, og det var ham en Spore til fornyet Arbejde, at denne Dag for Dag fandt større Behag i hans Afhandling om Alderdommen.

Saaledes arbejdede de fortræffelig sammen. Cicero opnaaede at se sine Skrifter spredte ud over Riget i Atticus' zirlige Afskrifter, og denne undlod ikke at drage Fordel af sin Vens Arbejder. Thi lad os tilføje, at som praktisk Forretnings-

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XIII, 33, 3.
[2]) ibid. XVI, 11, 1.
[3]) ibid. XVI, 11, 2.
[4]) ibid. XV, 2, 4.

mand var Atticus ikke fremmed for Reklamen; han forstod at opsætte et Skrifts Udgivelse, indtil det kunde gjøre den ønskede Virkning, og ligeledes forud at henlede Opmærksomheden paa det. Et af de Midler, han i saa Henseende anvendte, bestod i, at han lod sine dueligste Oplæsere foredrage Brudstykker af det for de litterære Venner, han samlede ved sit Bord; han vidste, at den Stund man har spist, er man mest stemt til Velvilje. Cicero synes ganske at have bifaldet denne Maade at berede hans Værker en gunstig Modtagelse. „Jeg sender Dig min Afhandling om Æren; vær saa god at gjemme den omhyggelig paa vanlig Vis, men Du kan lade dine Afskrivere gjøre Mærke ved de smukkeste Steder, som Salvius da kan læse op ved Bordet, naar Du har velstemte Gjæster“ [1]. Og i et følgende Brev forklarer Cicero, hvad han forstaar ved denne gode Disposition hos Tilhørerne: „Er Du min Ven, saa sørg for at Gjæsterne blive godt beværtede, og hold dem i munter Stemning, for at ikke deres Uvilje over Dig og din Anretning skal gaa ud over mig som Forfatter“ [2]. Saadanne Dage har Atticus maattet depensere, han har — som Boissier bemærker [3]) — ikke turdet byde simple Gemyser paa sine kostbare Fade, men Bekostningen har næppe været spildt: dersom Bogen — i det foreliggende Tilfælde „*de senectute*“ — vandt Behag, solgtes den desto bedre, og Forlæggeren tjente.

Endnu et Spørgsmaal kunde vi have Lyst til at fremsætte: Hvor meget kostede vel saadanne haandskrevne Bøger eller Bog-

---

[1]) Cic. *ad Attic.* XVI, 2, 6

[2]) ibid. XVI, 3, 1: *hunc tu tralatum in macrocollum lege arcano convivis tuis: sed, si me amas, hilaris et bene acceptis. ne in me stomachum erumpant, quum sint tibi irati.*

[3]) *Revue archéolog.* vol. VII (1863) pag. 98.

ruller? Cicero giver ingen Oplysning herom; men ligefuldt er den Antagelse næppe uberettiget, at Prisen for hans Værker i Manuskript ikke synderlig har oversteget, hvad de nuomstunder koste paa Tryk. Skulde denne Mening forekomme noget dristig, henvise vi til Digteren Martial, der vel levede ca. 150 Aar senere (a. 43—102 efter Chr. Fødsel), men som heller ikke kjendte anden Vej for Udbredelsen af sine Skrifter end gjennem Afskrift. Han siger om den 13de Bog af sine Epigrammer, de saakaldte *Xenier*, indeholdende 274 Verslinier og 127 Overskrifter, at de blev solgte af Forlæggeren Tryphon for 4 Sestertser eller paa det nærmeste 40 Øre; men denne Pris finder Martial altfor høj og forsikrer, at Bogen godt kunde sælges for det Halve, og Forlæggeren endda tjene derved[1]). Ser man nu,

---

[1]) Martial. *Epigr.* XIII, 3 (i Meislings Oversættelse):

„Bogen er spinkel og tynd, dog Xenier findes i Mængde;
Fire Sestertier blot koster den mægtige Hob.
Fire — det falder lidt dyrt; to burde den egentlig koste;
Boghandler Tryphon endda kan profitere derved."

Med Hensyn til Værdien af Sestertsen paa Martials Tid har jeg fulgt en Reduktionstavle, der er vedføjet 1ste Bind af Beckers *Gallus* (Leipzig 1863), og som siges udarbejdet efter Mommsen (l. c. pag. XXV). Paa denne opgives:

„1 Th. = 30 Ngr. = 300 pf.

	Senere Republik og første Kejsertid		Under Nero		Under Trajan		Under Severus	
	gr.	pf.	gr.	pf.	gr.	pf.	gr.	pf.
4 Sest. = 1 Denar	6	9	5	6	4	5	3	5"

Medens Værdien af 1 Sesterts paa Ciceros Tid altsaa maa ansættes til $1^{3}/_{4}$ Gr. eller paa det nærmeste 15 Øre, er dens Værdi ca. 150 Aar senere, da

at disse samme Digte i meget tæt Tryk (Tauchnitz's Stereotypudgave) netop udgjør ét trykt Ark (selvfølgelig ganske uden Noter), medens de efter den Udstyrelsesmaade, der bliver Nutidens Digterværker til Del, vilde optage den dobbelte Plads, og bringer man endvidere Udgiften til Indbinding (thi Bogrullerne solgtes altid opklæbede og indbundne) i Fradrag med et antaget Beløb af $^1/_2$ Sesterts (5 Ø.), saa vilde herefter et Trykark med Digte, alt efter Udstyrelsen, i en gammel romersk Boglade kun have staaet i henholdsvis $3^1/_2$ eller $1^3/_4$ Sesterts (35 Ø. eller $17^1/_2$ Ø.) — og disse Værdiangivelser gjælde endda kun efter Tryphons dyre Salg, medens Prisen efter Martials Mening passende burde været sat ned til det Halve. Unægtelig maa man forbauses over saa lave Priser, og trods deres Ubetydelighed var der endda Fortjeneste tilovers for Forlæggeren og et Honorar til Digteren, hvis Størrelse vel ikke lader sig angive for den nævnte Bog af hans Digte, men som for samtlige Epigrammer udgjorde 25,000 Sestertser (2,500 Kr.)[1]. Udgiften til Skriverløn maa da følgelig have været overordenlig ringe. Men en saa ringe Bekostning paa selve Kopieringen vil, selv henset til at Arbejdet udførtes af Slaver, jo ikke være tænkelig, uden under

---

Martial (ved Aaret 90) forfattede den omhandlede 13de Bog af sine Epigrammer, kun $1^1/_8$ Gr., eller paa det nærmeste 10 Ø. I et Skrift af W. Schmidt (*Gesch. der Denk- und Glaubensfreiheit im ersten Jahrh. der Kaiserherrschaft und des Christenthums*, Berlin 1847), hvis Bemærkninger oftere ere benyttede i denne Excurs, er Sestertsen ansat noget højere i Værdi, nemlig til $12^1/_2$ Ø. (l. c. p. 136: „das dreizehnte Buch . . . verkaufte der Verleger Tryphon für 4 Sesterzen d. i. 70 Cent." — en i en tydsk Bog noget besynderlig Reduktion i Møntart); men denne Beregning finder Friedlaender (*Sittengesch. Roms*, 1871, vol. III p. 316) endog for lav og angiver Værdien af de omhandlede 4 Sestertser til 8,7 Sgr., altsaa til henved det Dobbelte af, hvad de efter den ovenanførte Tavle skulle have staaet i paa Kejser Trajans Tid.

[1]) Schmidt, l. c. p. 141.

Forudsætning af en samtidig Diktat til Hundreder af Hænder og med en Færdighed hos disse til ganske anderledes end nuomstunder at skrive hurtigt, med Bevarelse af den fornødne Tydelighed. Ogsaa i denne Henseende giver Martial en vejledende Oplysning. Den 2den Bog af hans Epigrammer indeholder 93 Digte med 546 Verslinier, foruden en Overskrift til hvert Digt og en Dedikation paa 15 Linier i Prosa, og udgjør i den nævnte Stereotypudgave 22 tættrykte Sider; men om disse Epigrammer siger Martial, at „en Skriver kan besørge dem afskrevne paa én Time“ — *haec una peragit librarius hora*[1]). Lad os concedere, at Tiden mulig er noget omtrentlig angivet: „én Time“ i Stedet for halvanden til Ex., men uberettiget er det i hvert Fald i Stedet for Digterens „ene Time“ at sætte to eller tre Timer. Med bogstavelig Fastholdelse af Martials Tidsangivelse vil der altsaa udkomme 11, men med halvanden Time 7 Linier i Minutten, en Hurtighed, der vel ikke er helt utænkelig, skjøndt Verslinierne gjennemsnitlig indeholde 30—35 Bogstaver, og Afskriften jo samtidig maatte være fuldkommen læselig, men som noksom viser, til hvilken Grad af Fuldkommenhed Hurtigskriverkunsten maa være naaet i Oldtiden. Kun ved en saadan Udvikling af den manuelle Færdighed lader det sig ogsaa forstaa, at Romerne ikke bragte det til at kjende Bogtrykkerkunsten; at de imidlertid vare paa Vejen til denne, godtgjøre de forskjellige Skrifttegn, støbte i Jern og Bronze, hvormed de mærkede Husgeraad af Ler, Teglsten o. desl., og hvoraf man har fundet saa mange ved Udgravninger i Herculanum[2]). Trangen til denne Opfindelse var endnu ikke følt; de Tusinder af Hænder, der skrev efter

---

[1]) Martial. *Epigr.* II, 1

[2]) Schmidt, l. c. pag. 137.

den samme Diktat, ydede, hvad Pressen nuomstunder fuldbringer.

Men — for at vende tilbage til vort Udgangspunkt: om Atticus har været i Stand til at sælge de Skrifter, han udgav, for den Pris, som Martial fandt passende, og om hans Skrivere have kunnet præstere den ovenberørte Færdighed, derom lader sig Intet udsige; kun saa meget er vist: at medens hine Aar under Borgerkrigen bragte Forstyrrelse for saa Mange, hindrede de ikke ham i at fremme sin Virksomhed. Thi ogsaa a. 44 tilbragte Atticus uforstyrret i Rom eller paa sin Villa. *Idus Martiae* — denne Dag, som en Samtidig ønskede, at hele Verden maatte fortryde[1] — skræmmede ham ikke; han stod paa god Fod med Cæsars Arvtagere, Antonius og Octavian, og behøvede ikke at frygte deres Hævn. I nyere Tid har man vel ment, at Atticus, der var saa nøje knyttet til Cæsars Drabsmænd, skulde have kjendt den blodige Plan og paa Frastand hjulpet med ved dens Udførelse[2]; men Formodningen savner al Rimelighed. Cæsars Enevælde generede ikke Atticus; hverken i Hjemmet eller i Epirus vare hans Interesser truede — tvertimod: Cæsar havde med den største Forekommenhed lovet, at ved Fordelingen af Jord til Soldaterne i Epirus vilde han skaane Buthroternes Agre, naar disse betalte den Krigsskat, hvormed de stod i Restance. Men af hvilken Grund skulde da Atticus, for hvem Monarchi eller Republik var en ligegyldig Sag, naar blot Forretningslivet havde sin Gang, tage Del i en Sammensværgelse, hvis Udfald kun kunde bringe ham i Forlegenhed. Efter Cæsars Død ventede man dog, at han skulde erklære sig; Hvermand vidste, at han stod i det nøjeste Forhold til Marcus

---

[1]) Cic. *ad famil.* XI, 28, 41.
[2]) Tunstall, *Epist. ad Middleton* (*Cantabrugiae* 1741) p. 22.

Brutus — denne, forsikrer Nepos, havde blandt sine Jævnaldrende ikke nogen mere Fortrolig end den 65-aarige Atticus[1]) og blev elsket af ham som en Søn. Selv Cicero gjorde Regning paa en bestemt Optræden: „nu vil det ikke som tidligere være os tilladt at forblive neutrale — Enhver maa gribe sit Parti“[2]). Men Atticus lod sig ikke lokke ud af sin tilbagetrukne Stilling, og han benyttede en opsigtvækkende Lejlighed til bestemt at vise, at han ikke tillod, at man imod hans Vilje indrullerede ham i noget Parti. Nogle Frihedsvenner vare komne paa den Tanke at tilvejebringe en Pengesum for Brutus og andre Republikanere, der af Frygt for Cæsars Soldater vare flygtede bort fra Rom, og man henvendte sig da til Atticus for at formaa ham til at sætte sig i Spidsen for Indsamlingen. Men han afslog rent ud at indlade sig paa Sligt; dersom Brutus trængte til Penge — lød Svaret — kunde denne selv henvende sig til ham, og hans Formue vilde staa til Raadighed, saa vidt den strakte til; men paa nogen Fællesoptræden i den Sag indlod han sig ikke. „Og saaledes“, tilføjer Nepos, „strandede hin Plan ved denne ene Mands afvigende Mening“[3]).

Men hvor meget Atticus end stræbte at holde gode Miner til alle Sider, maatte han dog føle, at Tiderne vare for urolige til at Nogen kunde holde Liv og Ejendom for sikkret. Efter Kampen ved Mutina (Modena) bilagde Antonius og Octavian deres Strid og forenede sig med Lepidus i det bekjendte Triumvirat (Oct. 43). Et farligere Forbund kunde ikke være sluttet. Atticus frygtede de bebudede Proscriptioner; han kjendte Antonius' lidenskabelige Vrede, hans Forbittrelse

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap 8.

[2]) Cic. *ad Attic.* XIV, 13, 2: *neque enim licebit, quod Caesaris bello licuit, neque huc neque illuc.*

[3]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 8.

mod Enhver, der kunde mistænkes for at være en Modstander af Triumviratet. „Tro mig“, skrev Cicero nogle Maaneder forud, „et skrækkeligt Blodbad staar for Døren“ . . . „disse Forrykte ville holde Alle for Fjender, om hvem de formode, at de have glædet sig ved Cæsars Død — og hvo har ikke det?“ [1]) Og naar Atticus søgte tilbage i Erindringen, maatte han erkjende, at ogsaa han havde udtalt sin Sympathi for hin 15de Marts, fordømt Antonius' Planer som farlige for Staten; dertil kom, at han var en formuende Mand. Nys havde han tilmed publiceret Ciceros 2den Filippika med dens stærke Udfald mod Antonius, og været dristig nok til at sende den landflygtige Brutus Penge til Underhold af Militær i Grækenland. Vistnok havde han samtidig ikke forsømt at vise sig behagelig overfor Magthaverne, og saaledes til Ex., da Antonius var erklæret for Republikens Fjende og maatte søge Tilflugt i Gallien (Sommeren 43), understøttet hans tilbageladte Hustru, Tribunen Clodius' Enke Fulvia, havde bistaaet hende for Retten, hjulpet med Penge endog uden at forlange Renter — men vilde Sligt blive erindret? Krigerne rase jo blindt, de vilde ikke forstaa, at naar han hjalp deres Modstandere, Cicero og Brutus, var det, fordi han — som Nepos siger — „var en Ven af Menneskene, ikke af deres Lykke“ [2]), mindst af Alt en Konspirator. Derfor skjulte Atticus sig; han forlod Landstedet ved den appiske Vej og Boligen paa Qvirinalerhøjen for med en Ungdomsven at søge Tilflugt hos en af Antonius' Befalingsmænd, Volumnius Eutrapelus, hvem han efter Nepos' Udsagn havde víst Tjenester saa store, at de ikke kunde ventes større af en Fader [3]). Men hans Frygt viste sig ugrundet; Antonius fik Nys om hans Tilflugtssted, af

---

[1]) Cic. *ad Attic* XIV, 13, 2 jfr. XV, 20, 2

[2]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 9.

[3]) ibid.

Fulvia erfarede han, hvor meget Atticus havde gjort for hende under hans Fraværelse; og skjøndt Triumviren, som Nepos forsikrer, hadede Cicero saa inderligt, at han vilde ikke blot dennes men enhver af hans Venners Undergang[1]), skrev han strax egenhændig til Atticus, at ham vilde der ikke times noget Ondt: tilligemed den Ven, med hvem han havde søgt Skjul, var han strøget af Listen over de Proskriberede. Og for at forhindre, at der skulde tilstøde de Benaadede noget Uheld, var Antonius saa betænksom at sende dem en Vagt til Beskyttelse.

Saaledes undgik Atticus den Fare, der truede hans Liv. Medens han saae Triumvirerne forfølge saa mange af hans Venner med blodig Grumhed, kunde han selv vende tilbage til sin vante Gjerning. „Naar Styrmanden“, spørger Nepos, „der paa et Hav fuldt af Skjær, i Uvejr og Storm frelser sit Skib, berømmes saa højt, maa man da ikke prise den Mands Kløgt, der under saa mange og saa hæftige Rystelser i Staten, naaede uskadt i Havn?“ [2]) Klogskaben maa vi anerkjende, men — der er Egenskaber, der have Krav paa større Sympathi.

Uheldigvis kjende vi ikke Dagen for Atticus' Benaadning; vi vide ikke, om han har kunnet gaa i Forbøn for Cicero, og i saa Fald, om han har gjort noget Skridt dertil. Men næppe vilde Atticus have formaaet at udrette noget for sin Ven; thi Fulvia, af hvis Erkjendtlighed han kunde haabe saa meget, var jo hidset til Raseri imod den Mand, der saa ofte havde haanet saavel hende, som den tidligere og nuværende Ægtefælle. Nepos' Tavshed lader formode, at Atticus Intet har foretaget; Cicero maatte lade sit Liv for Tribunen Herennius' Sværd, den 7de Decbr. 43. Derimod vide vi, at Andre nød godt af Atticus' Forbøn; en romersk

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap. X.
[2]) ibid.

Ridder, Lucius Saufejus, med hvem han levede paa fortrolig Fod, hjalp han saa hurtigt, at denne med samme Post fik Budskab om, at man havde konfiskeret og atter tilbagegivet ham hans store Besiddelser i Italien.

Med Ophøret af Ciceros Breve til Atticus (det sidste er skrevet i Slutningen af Novbr. 44) svinder vort nærmere Kjendskab til denne. Cornelius Nepos har vel efterladt en Biografi af sin Velynder, men hans Skildring giver ingen Vejledning til nøjere at følge Atticus' Liv i det Tidsrum af mere end 10 Aar, som han efter Ciceros Død henlevede i Rom under de nye Magthavere. Saa meget skjønne vi dog, at den Omstændighed, at Triumvirerne forfulgte og dræbte hans Venner, ikke forhindrede, at han saare hurtig kom til at staa i et lignende Fortrolighedsforhold til disse, som det, hvori han saa længe havde levet med Cicero og Brutus. Det er alt berørt, i hvor høj Grad Octavian satte Pris paa hans Selskab, saa at han endog daglig besøgte ham eller under Fraværelser fra Rom lige jævnlig skrev ham til; og ikke mindre Opmærksomhed vistes ham af Antonius, der fra Ægypten og Lilleasien — „*ex ultimis terris*", som det hedder[1]) — holdt ham nøje underrettet om sine Foretagender og Planer. Skade, at disse Breve ikke ere bevarede; de maa sikkerlig have fortalt ogsaa om Cleopatra, som Atticus kjendte fra hendes Ophold i Rom. — Syv Aar efter Ciceros Død blev Atticus' eneste Datter, Pomponia, næppe 15 Aar gammel gift med en af Octavians mest betroede Mænd, den berømte Marcus Vipsanius Agrippa, og Antonius siges at have arrangeret dette Parti. Frugten af Ægteskabet var en Datter, Vipsania Agrippina

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap 20: *neque vero ab M. Antonio minus absens litteris colebatur: adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, curae sibi haberet certiorem facere Atticum*

(født a. 28 f. Chr.), som August i hendes første Leveaar bestemte til Hustru for sin Stedsøn Tiberius, den vordende Kejser, der ogsaa senere ægtede hende.

Endnu et Held havde Atticus: i Borgerkrigen mellem Antonius og Octavian oplevede han ikke at se Hær og Flaade paany støde sammen i Nærheden af hans buthrotiske Besiddelser. Men i en anden Retning blev han plaget haardt nok i sine sidste Dage. Han led af Obstruktion; Sygdommen voldte i Begyndelsen kun ringe Smerte, og man holdt den af den Aarsag for ubetydelig. Men efter nogle Maaneders Forløb forværredes hans Tilstand, Ondet kastede sig paa Tarmene, og med saadan Hæftighed, siges der, at tilsidst fistuløse Bylder brød ud gjennem hans Lænder[1]). Atticus indsaae, at der kun var én Udvej: at tage Afsked med et Liv, der var ham selv til Plage, hverken kunde være hans Venner eller et fornuftigt Forsyn til Behag. Han kaldte de Nærmeste til sig: Svigersønnen Agrippa, Cornelius Balbus og en Ven fra Ungdomsaarene, Sextus Peducæus. I faa Ord, som Nepos har bevaret os, forklarede han dem sin Tilstand og den Beslutning, han havde taget. „Med hvilken Omhu jeg altid har sørget for min Sundhed, have I selv sét — derom behøver jeg ikke at tale mere. Men nu, da jeg har prøvet Alt, hvad der kunde tjene til min Helbredelse, staar kun tilbage, at jeg sørger for mig selv. Det er min Beslutning at høre op med at nære Sygdommen, thi hvad jeg i disse Dage har taget til mig af Føde, har kun forlænget Livet paa den Vis, at Smerterne ere forøgede, men Haabet om Bedring ikke rykket nærmere. Derfor beder

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 21: *subito tanta vis morbi in imum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistulae puris eruperint.*

jeg Eder at billige mit Forehavende, men fremfor Alt, at I ikke ved Forestillinger til ingen Nytte søge at afholde mig derfra“[1]). Og disse Ord, tilføjer Nepos, blev udtalt med saa megen Ro i Stemme og Mine, at den Syge ikke syntes at tage Afsked med Livet, men at begive sig fra en Bolig til en anden. Dog, Vennerne vilde ikke finde sig i denne Beslutning; de kyssede og bønfaldt den Syge om ikke selv saaledes at fremskynde sin Død; ogsaa denne Sygdom kunde han overstaa og fremdeles leve for sig og Sine. Atticus gav intet Svar, han delte ikke deres Haab. Efter to Dages Forløb indtraadte der en Bedring, Feberen hørte op, men Atticus vilde ikke fravige den Bestemmelse, han havde taget. Femte Dagen efter at han, sit Forsæt tro, havde ophørt med at tage Føde til sig — d. 31te Marts 32 — døde han, 77 Aar gammel, rimeligvis i sin Bolig paa Qvirinalerhøjen i Rom.

Saaledes endte Atticus sit rolige, men indholdsrige Liv, til det Sidste visende, at hvad han vilde, var han ogsaa i Stand til at udføre. Efter hans eget Ønske foregik Ligbegængelsen uden nogen Pragt, men under stor Tilstrømning af Fornemme og Ringe, og hans Aske blev bisat ved den 5te Milepæl paa den appiske Vej, i hans Onkel og Adoptivfader Qvintus Cæcilius' Gravmæle.

Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus — „Charakteren danner for ethvert Menneske dets Skæbne“, siger Nepos i sin Levnedsskildring af Atticus[2]); et lignende Ord tillægges *via Appia*'s Grundlægger, Appius Claudius: „Enhver er sin egen

---

[1]) Corn. Nep. *Attic.* cap. 21.
[2]) ibid cap. 11.

Lykkes Smed"[1]), og Sætningen kan være sand nok, naar blot man har in mente, at i en ufuldkommen Verden er det ikke de Ædleste, men de Forstandigste, der reussere bedst. Og hvorledes man end vil dømme om Atticus, om Motiverne, der bestemte hans Venskabsforbindelser, i disse maaske mere se klog Beregning end oprigtig Velvilje og Sympathi, — den Roes vil ikke kunne frakjendes ham, at han var en til Livets Krav i ualmindelig Grad dygtig og talentfuld Mand. Thi paa en Tid, da alene det at leve i Rom var en Kunst for en Mand af Betydning, ikke blot levede og virkede han dér, men levede for Alles Øjne, i nær Omgang med Tidens ledende Mænd, og saaledes, at han ingensinde vides at have indladt sig paa Noget, der kunde sætte en Plet paa hans Hæderlighed. „*Multi sunt obligandi, pauci offendendi*" — „Mange bør vises Tjenester, Faa stødes bort", var den kloge Grundsætning, han fulgte i Livet; han vidste — som Seneca siger — at „Erindringen om Velgjerninger er kort, men om en Fornærmelse varig" — *memoria beneficiorum fragilis, iniuriarum tenax*[2]).

Senere Slægter synes hurtig at have glemt Atticus. Mellem saa store Navne maatte hans forstumme; naar han mindes, er det nærmest som Ciceros Ven. „*Atticus, ad quem sunt Ciceronis epistolae*" — „til hvem man læser Breve fra Cicero", hedder det i en Biografi af Suetonius over Grammatikeren Qvintus Cæcilius Epirota[3]); man kunde fristes til at tro, at denne Bemærkning

---

[1]) Ps. Sallust. *Epist. ad Caes.* I. 1: *Appius ait:* „*fabrum esse suae quemque fortunae*".

[2]) *Multi sunt obligandi, pauci offendendi, nam memoria beneficiorum fragilis est, iniuriarum tenax* — saaledes lyder Sætningen i sin Helhed hos Seneca (*lib. de morib.* Nr. 128).

[3]) Sueton. *de viris illustr.* (ed. Reifferscheid) pag. 112: *libertus Attici, equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolae.*

hidrørte fra en Tid, da man ikke kjendte Andet til Atticus end, at han havde modtaget Breve fra Cicero, saa meget mere som der i en nær foregaaende Biografi af Suetonius over Grammatikeren Curtius Nicia netop citeres en Ytring af disse Breve[1]), der kunde have givet Anledning til Tilføjelsen; men at Ordene skyldes Suetonius selv synes utvivlsomt, siden vi i hans Levnedsskildring af Kejser Tiber finde ganske de samme Udtryk om Atticus[2]). Det ses altsaa, at i det 2det Aarhundrede efter Christus levede den Afdøde kun i Folks Erindring som Den, der beæredes med de mange Breve fra Cicero; hans Virksomhed i Litteraturens Tjeneste og den Stilling, han indtog under Borgerkrigene, er ganske gaaet i Glemme. Hermed stemmer ogsaa en bekjendt Ytring i et af Senecas Breve til Lucilius. „At Agrippa," skriver Filosofen, „havde Atticus' Datter til Ægte, Tiber hans Datterdatter til Gemalinde, at han selv var Drusus Cæsars Oldefader, vilde ikke have sikret hans Navn mod Glemsel, hvis ikke Cicero havde knyttet ham til sig": *nomen Attici perire Ciceronis epistulae non sinunt* — „dennes Breve tillade ham ikke at dø"[3]).

Et kunstnerisk gjengivet Portræt af Atticus vilde have været et interessant Efterladenskab; et saadant findes dog næppe, blandt de mange Portrætbuster af ubekjendte Romere er der ikke noget, der endog blot formodes at forestille Ciceros Ven. Derimod mener Canina endnu at kunne paavise det Gravmæle, hvori hans Aske er bleven bisat, i en mindre Ruin ved den 5te

---

[1]) Sueton. l. c. pag. 111.

[2]) Sueton. *Tiber.* cap. 7: *Agrippinam, Marco Agrippa genitam, neptem Caecilii Attici equitis Romani, ad quem sunt Ciceronis epistolae, duxit uxorem;* jfr. iøvrigt *Rhein. Mus. f. Philolog.* 1860 pag. 610.

[3]) Seneca, *Epist* 21, 4.

Milepæl paa *via Appia*, tæt ved hin pittoreske Stenmasse til Venstre paa Vejen, der med sin mægtige Overbygning, hvilende paa en afskallet Sokkel, minder om en Paddehat og iøvrigt kjendes saa godt fra de gængse Fotografier. Ved Udgravninger i 1851 fandt man her en Marmortavle, der i store, tydelige Bogstaver angav sig som en Gravskrift over en Marcus Cæcilius; og det gammeldags Sprog, hvori den var affattet — til Ex. „*Maarcus*“ i Stedet for *Marcus*, i en paafølgende Linje „*seedes*“ for *sedes* — lod formode, at den hidrørte fra Tiden mellem Aarene 150—70 før Christus, da det efter Anvisning af Tragediedigteren Accius (a. 170—94) skal være bleven Brug at betegne de lange Stavelser ved dobbelte Vokaler, saa at man til Ex. skrev *feelix* (i Stedet for *felix*), *vaale* (f. *vale*) osv. — en Skrivemaade, der dog ikke synes at have holdt sig synderlig længe, idet der kun lader sig paavise faa Exempler paa den i Indskrifter fra Tiden efter Sullas Død (a. 78).[1])

---

[1]) Indskriften, der er affattet i gammelitaliensk, saakaldet saturnisk Versemaal lyder:

HOC . EST . FACTVM . MONVMENTVM
MAARCO . CAICILIO
HOSPES . GRATVM . EST . QVOM . APVD
MEAS . RESTITISTEI . SEEDES
BENE . REM . GERAS . ET . VALEAS
DORMIAS . SINE . QVRA

(*Corp. Insc. Lat.* Nr. 1006);

og Indholdet lader sig gjengive saaledes: „Dette Monument er rejst for Marcus Cæcilius; det er ham kjært, Fremmede, at Du standser ved hans Hvilested — Sundhed og Lykke ønskes Dig da i Livet, Fred i din Grav“.

Allerede Dagen efter at denne Indskrift var funden (6 Marts 1851), blev den kommenteret af Henzen i et Møde af det archæologiske

Hvem denne „*Maarcus Caicilius*“ har været, lader sig næppe oplyse, idet en nærmere Betegnelse ved Navnet fattes; men Tavlens Størrelse og Ruinerne af det Monument, i hvilken den blev fundet, lader formode, at den ikke er sat over en simpel Frigiven af Cæciliernes Slægt. Canina henpeger paa en Fader eller Broder til Atticus' Onkel, Qvintus Cæcilius, og finder sin Formodning bestyrket ved en Undersøgelse af Murværket i Ruinen, det saakaldte *opus reticulatum*[1]). Naar Bogstaverne synes at hentyde paa en noget senere (Kejser Augusts) Tid, er den Antagelse jo ikke udelukket, at Monumentet da kan være undergaaet en Restavration.

Endnu kunde det Spørgsmaal berøres, med hvilken Hjemmel man henlægger den omhandlede Villa til den appiske Vej[2]).

Institut i Rom, og den kyndige Epigrafist rejste strax Tvivl om, hvorvidt Bogstaverne efter deres hele Fremtræden kunde henføres til den Tid, som de efter det gammeldags Sprog syntes at tilhøre (*Bullett. dell' Inst* 1851 pag. 72); Henzen skal senere have udtalt (*Rh. Mus. f. Philol.* 1853 p. 288), at Skrifttegnene ere af forholdsvis ny Dannelse, rimeligvis hidrørende fra den Augusteiske Tid, saa at der i Gravskriften mulig foreligger en søgt Bestræbelse efter at udtrykke sig i et antikveret Sprog.

[1]) Canina, *la prima parte della via Appia* pag. 131—132. Iøvrigt henviser Nibby (*Analisi della carta de' dintorni di Roma* III pag. 545) til en anden Ruin som det formodede Gravmæle for Atticus; denne, der er beliggende paa den modsatte Side af Vejen, er ligeledes opført med den ejendommelige Stensætning, der benævnes „*opus reticulatum*“ (se *Via Appia* I pag. 174), og er let kjendelig ved, at den endnu bærer tydelige Spor af at have været omdannet i Middelalderen til et Vagttaarn. Nibby synes dog ikke at have Andet at bygge sin Formodning paa end den Stedbestemmelse, der gives hos Nepos; ved Udgivelsen af sine *Analisi* (1837) kunde han jo ikke kjende den oven anførte Gravskrift, der giver Caninas Antagelse et mere sikkert Støttepunkt.

[2]) Saaledes til Ex. Canina l. c. pag. 134: *Tale villa* (sc. *dei Quintilii*) *prima che passasse ai Quintilii era compresa evidentemente in uno di quei*

Af Ciceros Breve se vi kun, at Atticus ejede et Landsted i Roms umiddelbare Nærhed, som det synes ved en af de Veje, der sydpaa førte ud af Byen; hvorledes han kom i Besiddelse af Ejendommen, omtales derimod ikke. Men netop denne Tavshed i en Brevvexling, der ellers idelig kommer ind paa den Art Privatforhold, saa at Cicero til Ex. gjentagne Gange berører Atticus' Erhvervelse af et Jordstykke til Øvelsesplads for Gladiatorerne, lader formode, at det omhandlede *suburbanum* ikke er kommet til ham ved Kjøb, men har udgjort en Del af den Arv, som han modtog efter sin Morbroder. Ifølge Nepos' Beretning havde denne jo sit Gravmæle ved den 5te Milepæl paa *via Appia*[1]), og — som vi have sét[2]) — var det saa langt fra, at Romerne følte nogen Uhygge ved de Dødes Boliger, at de netop valgte deres Landsteder, forsaavidt disse stødte op til de befærdede Veje, til dér at stede deres Kjære til Hvile; saaledes førte jo Opdagelsen af Scipionernes Gravkamre os til en Paavisning af Beliggenheden af Slægtens Villa, „*horti Scipionum*“, indenfor den 1ste Milepæl paa *via Appia*[3]). Maaske man hos Nepos tør se en Bestyrkelse af den fremsatte Formodning; naar han nemlig forsikrer, at Atticus ikke besad noget Landsted i Nærheden af Rom — *nullam habuit suburbanam villam*[4]) — skjøndt Ciceros Breve noksom vise det Modsatte, kan han dog umulig have villet benægte, hvad enhver Dalevende kunde paavise ham at være Tilfældet, men med sin Bemærkning har han vistnok blot villet føje den Roes til sin Velynder, at denne ikke,

---

fondi che furono lasciati in eredita da Q. Cecilio a Pomponio Attico; iøvrigt ses hverken Canina eller nogen Anden at have indladt sig paa en Begrundelse af den gængse Antagelse.

¹) Corn. Nep. *Attic.* cap. 22.

²) Forf.s *Via Appia*, I pag. 14 ff.

³) ibid. pag. 190—191.

⁴) Corn. Nep. *Attic.* cap. 14.

som saa mange af Tidens Rigmænd, benyttede sin Formue til at erhverve kostbare Ejendomme — hvad derimod ikke udelukker, at han meget vel kan have arvet en saadan. Men iøvrigt lader det sig jo ikke nægte, at det Grundlag, hvorpaa saadanne detaillerede topografiske Undersøgelser maa bygges, efter to tusind Aars Forløb ofte er noget skrøbeligt, saa at man gjør vel i at ty til Horats's Ord:

. . . si quid novisti rectius istis,
candidus imperti; si non, his utere mecum[1]).

[1]) Horat. *Epist.* I, 67—68 (i Kjærs Oversættelse):

. . . Hvis Du kjender, hvad bedre der gives end dette,
Saa meddel mig det ærlig, hvis ej, saa følg mig da heri.

II.

DEN HELLIGE CÆCILIA.

Hvorledes det er gaaet med Cæciliernes Villa efter Atticus' Død, lader sig næppe oplyse. Ved Udgravninger i Rom har man paa Quirinalerhøjen fundet Indskrifter og Kunstsager, der vise, at dennes Bypalads — „*domus Tamphilana*“ — paa Kejser Trajans Tid tilhørte Medlemmer af Slægten *Pomponii Bassi*, en Familie, der tør antages at have været beslægtet saavel med Pomponierne som med den Gren af Cæcilierne, i hvilken Atticus var optagen ved Adoption[1]; men om disse *Pomponii Bassi* tillige have ejet den omhandlede Villa ved den appiske Vej, eller om denne under Trajan er bleven indtaget som en Del af Quintiliernes nærliggende Landslot, maa for Tiden henstaa uafgjort[2]. Derimod fremgaar det af Katakombernes Indskrifter, at andre Linjer af Slægten *Caecilii* i Kejsertidens første Aarhundreder besad udstrakt Grundejendom i Roms umiddelbare Nærhed ved *via Appia*. Cæciliernes Navn er fremdeles knyttet

---

[1]) de Rossi, *Roma sotterranea* vol. II p. 362.

[2]) Se det i det Foregaaende pag. 77 Note 3 anførte Citat af Caninas *la prima parte della via Appia*.

til denne Vej. Hvor megen Berømmelse der end tilkommer dem som Republikens sejrrige Hærførere — vi erindre saaledes om en Cæcilius Metellus Macedonicus, en Metellus Numidicus som Kongerne Perseus' og Jugurthas Overvindere, og en Metellus Creticus, der erobrede Øen Creta for Rom — har Ætten dog vundet større Ry ved sin Kamp i Troens Tjeneste. Tiden har glemt hine Mænd og deres Bedrifter, men den hellige Cæcilia lever, og hendes Navn vil mindes, saa længe troende Christne endnu bede en Bøn til Forsynet om at fri et skrøbeligt Sind for Fristelsen: *fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar* — „lad mit Hjerte forblive rent, mine Sandser ikke fristes, at min Uskyld bevares“ [1]) — de Ord, hvormed Cæcilia anraabte Herren, da man vilde paatvinge hende, der havde viet sig til Christi Brud, en jordisk Brudgom.

Her paa *via Appia* har Martyren levet og virket; hende og hendes Slægt skylder Christenheden en af sine største og mærkeligste Katakomber, den saakaldte *coemeterium Calixti*, der i sine milelange Gange huser flere Afsjælede end alle de andre Katakomber tilsammen; det ligger da nær paa dette Sted at dvæle noget nærmere ved hendes Skjæbne — i vort protestantiske Norden tør Legenden om hende antages for temmelig ukjendt.

Da de Rossi i Aaret 1849 trængte ned i den ældste Del af det store Katakombekomplex, der gaar under Navnet *coeme-*

---

[1]) Laderchius, *S. Caeciliae virg. et mart. acta* (*Romae* 1722) pag. 4: *et cantantibus organis, illa in corde suo soli domino decantabat, dicens: fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar.*

terium Calixti — de saakaldte „Lucinas Krypter" — opdagede han hurtig, at han her befandt sig paa et saare aristokratisk Terræn. Anlægets hele Charakter lod ham allerede ane det; Gangene vare forholdsvis høje og brede, jævnlig indhuggede med Smaakamre, der paa en ejendommelig Maade vare satte i Forbindelse med hverandre; den rigere Dekoration og Udsmykning, de ofte forekommende Sarkofager eller Nicher til at give Plads for disse — Alt tydede hen paa Folk, der havde havt Raad til at anvende Bekostning paa deres Hvilesteder. Med Bestemthed fremgik det dog først ved en Undersøgelse af Indskrifter paa Ligstene og Sarkofagstykker. Her omtaltes Mænd og Kvinder af Kejserrigets første Slægter: en *Caecilius Faustus*, en *Faustinus Atticus*, en *Annia Faustina*, *Attica Caeciliana*, en *Aemilia Cornelia Scribonia Maxima* og mange Andre med lige saa pompøse Navne, men fortrinsvis dog Medlemmer af Cæciliernes Æt og af Familier, der vare beslægtede med denne[1]). Og at disse *Caecilii* og *Caeciliani* ikke vare Frigivne, der efter Tidens Skik havde antaget deres Patroners Gentilitetsnavn, men virkelige Medlemmer af senatoriske Slægter, viste det charakteristiske *V. C.* (*vir clarissimus*), *F. C.* eller *P. C.*, der var indhugget ved Siden af deres Navne. Pompeja Octavia Attica Cæciliana *P. C.* (*puella clarissima*), Q. Cæcilius Maximus *C. P.* (*clarissimus puer*), Octavius Cæcilianus *V. C.* o. s. v. hed det paa Tavlerne[2]) — vi se, at disse højbaarne Herrer og Fruer, der i levende Live maaske ikke have været for stolte til at bære Troens mere beskedne Navne, til Ex. hint jævnlig fore-

---

[1]) de Rossi l. c. vol. I p. 309—315 (*dell' illustre famiglia, cui appartennero le cripte di Lucina*), p. 315—332 (*de' discendenti dagli Antonini Augusti, le cui memorie sono venute in luce dalle cripte di Lucina*). jfr. vol. II p. 361.

[2]) ibid. vol. I p. 310—311, II p. 140—144.

kommende Pseudonym „*Lucina*“ [1]) — stedte til Hvile her mellem deres Egne af en snævrere Kreds have ønsket at mindes med deres aristokratiske Navnes fulde Klang. At finde Rede i Forholdet mellem disse Familier, at paavise den Stilling, som deres Medlemmer have indtaget i Staten, hører vistnok til den christne Archæologis vanskeligste Opgaver; de Rossi har gjort Forsøget [2]), men det maa her være nok at mindes Resultatet: Annier og Pomponier, Attici og Bassi synes at have været indbyrdes besvogrede eller beslægtede og knyttede til Cæcilier og Cæcilianer. Den berømte Lærde nærede da ingen Tvivl om, at det Katakombeterræn, der benævnes Lucinas Krypter, og som udgjorde en afgrænset Del af den store *coemeterium Calixti*, oprindelig har været en Familiebegravelse for flere nær sammenknyttede Familier, hvis hedenske Medlemmer tør antages at være blevne bisatte i et Monument over Krypten, hvoraf der endnu ses Ruiner, medens Evangeliets Bekjendere — *cultores verbi*, som de kaldes paa Tavlerne — have fundet Hvile under Jorden. Og spurgte man bestemtere om, hvilken Familie den Grund tilhørte, under hvilken Krypten med senere Udvidelser var bleven anlagt, maatte Tanken ved de mange Cæcilier, der omtaltes paa Tavlerne, føres hen til denne Slægt, og særlig til den Gren — mener de Rossi — der var knyttet til Atticus og hans Arvtagere, *Pomponii Bassi* [3])

---

[1]) Angaaende dette „Lucina“, der blev baaret til Ex. af hin Pomponia Græcina, Britannernes Overvinder Aulus Plautius' Hustru, som under Kejser Nero blev anklaget for at hylde en fremmed Overtro — *superstitionis externae rea* (Tacit. *Annal.* XIII, 32) og tilbragte 40 Aar af sit Liv i „stedsevarende Sørgmodighed“, — henvises til det tidligere Afsnit: „Seneca paa sin Villa ved den appiske Vej“, pag. 67 og 71.

[2]) de Rossi l. c. vol. II p. 144—145.

[3]) ibid. vol. II p. 362: *tutto ciò mi faceva congetturare, che il ramo dei Cecilii divenuti cristiani abbia avuto alcuna attinenza coi Pomponii Attici e Bassi.*

— en Formodning, som han ser bestyrket i den Omstændighed, at man umiddelbart over Lucinas Krypter har fundet Columbarier, bestemte til at optage Frigivne, der hørte til Cæciliernes Æt [1]).

Den af den nysnævnte Slægt, hvis Hvilested det havde størst Interesse at paavise, den hellige Cæcilias, Kirkens navnkundige Martyr fra det 2det Aarhundrede, fandt man ikke i de omtalte Krypter. Det havde vel været værd. Til ingen af Troens Martyrer knyttede der sig jo Berømmelse som til hende; Malere og Billedhuggere have foreviget hendes Skikkelse, Digtere og Komponister skabt Værker til hendes Forherligelse, rundtom i Verden gives der Foreninger, som bære hendes Navn og i hende ære Beskytterinden af en af Livets ædleste Nydelser, Musiken — ikke Orfeus' profane, sandsepirrende Spil, men de Toner, der løfte Sjælen fra Bekymringer og Fristelser til en renere og højere Verden. Men — maatte de Rossi spørge sig selv — var der Mulighed for at finde denne Helgens Grav? Var S. Cæcilia en Kvinde, der nogensinde havde fundet Hvile i Roms Katakomber, og ikke snarere, saaledes som det blev paastaaet af en fransk Forfatter i forrige Aarhundrede [2]), en Martyr, hvis Rester først efter Kirkens Sejr, da man ganske havde forladt Katakomberne som Kirkegaarde, vare førte fra Sicilien til Rom? Eller, selv om de Rossi ikke tvivlede om Rigtigheden af, hvad der i Legenden udsagdes om hendes Bisættelse ved den appiske

---

[1]) de Rossi, l. c. vol. II p. 361: *egli è adunque certo, che le aree, donde la grande escavazione ebbe principio, furono nei fondi posseduti da un ramo nobile della gente Cecilia; e furono assegnate a sepolcreti dei seguaci dell' evangelo da una famiglia di quella progenie, nella quale la novella fede divenne ereditaria*; jfr. Canina, *la prima parte della via Appia* p. 69.

[2]) Tillemont, *hist. ecclesiastique* (Paris 1701) vol. III p. 260 og 690

Vej, men frejdig erklærede den franske Forskers Paastand blottet for al sund Sands og Rimelighed [1]) — maatte han ligefuldt ikke anse det for spildt Arbejde at ville søge dette Hvilested i Cæciliernes Kirkegaard her ved den 2den Milepæl? Med fuld Føje maatte han gjøre sig selv Spørgsmaalet, thi Kirken savnede jo slet ikke denne Martyr; den havde forlængst hendes Gravkammer angivet i en Katakombe en halv Fjerdingvej længere ude paa *via Appia* — i den saakaldte *coemeterium ad catacumbas* under Kirken S. Sebastiano, den eneste af de gamle Kirkegaarde, som Tiden vedblev at kjende og besøge, efter at Erindringen om alle de andre var gaaet tabt. Dér nede havde de Troende et Aartusind igjennem fejret hendes Dødsdag og bedet ved hendes Grav, og til Bestyrkelse af Traditionen lod en fransk Ærkebiskop i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede opsætte en Marmortavle, der opfordrede alle Andægtige til her at ære Cæcilias Minde, medens andre Indskrifter fortalte dem, at i denne Katakombe hvilede henved 50 Paver og 174,000 Martyrer [2]).

---

[1]) de Rossi l. c. vol. II *proleg.* p. XXXIII: *il giudizio, che ne diede il Tillemont, oltrepasso ogni misura d'equità e di buon senso.*

[2]) Indskriften læses endnu i Katakomben under Kirken S. Sebastiano; den blev opsat af Ærkebispen i Bourges, Guillaume de Bois-Ratier, der under et Besøg i Rom lod Martyrens formodede Hvilested istandsætte og dekorere. Den ser saaledes ud:

HIC QVONDAM RECONDITVM
FVIT CORPVS BEATE CAECILIAE
VIRGINIS. ET MARTYRIS.
HOC OPVS FECIT FIERI REVERENDISSIMVS
PATER DOMINVS GVILLELMVS ARCIEPS
BITVRICENSIS ANNO DOMINI MCCCCNONO.

(Laderchius l. c. vol. II p. 115)

— „Her blev fordum Jomfruen og Martyren, den hellige Cæcilias Legeme nedlagt; Ærkebiskop Vilhelm i Bourges lod foretage en Istandsættelse af hendes Krypt, a. 1409".

Med Traditionen og de nys berørte Indskrifter stod Kirkens egne Beretninger i fuld Samklang. I alle Gjengivelser af Martyrens Legende hed det, at Pave Urbanus lod hendes Legeme bisætte i Nærheden af Biskopperne, hans Kolleger — *inter collegas suos Episcopos et Martyres*, som Ordene lyde[1]) — og i en af Kirkens ældste historiske Bøger, den saakaldte *liber pontificalis*, der skildrer Paverne indtil Midten af det 7de Aarhundrede, fortælles om den Flytning ind til Rom, som Pascal I under Katakombernes Forstyrrelse af de indtrængende Folkestammer foretog med hendes og andre Martyrers Rester (a. 817—822), at han fandt Helgenindens Legeme lige nær det Sted, hvorfra han havde borttaget sine Forgængere, Pavernes Lig[2]). For saa vidt var der altsaa ingen Strid mellem Traditionen og Kirkens Optegnelser, der samstemmende henlagde S. Cæcilias Hvilested til den samme Katakombe ved *via Appia*, i hvilken Paverne vare stedte til Hvile.

Ligefuldt tvivlede dog de Rossi — ikke om Rigtigheden af den Stedsbestemmelse, der var given i Pavebogen og de gamle Akter, men om, hvorvidt ikke en senere Tradition og de ovenanførte, i S. Sebastians Katakomben forefundne Indskrifter — der hidrørte fra en Tid, da Erindringen om de gamle Kirkegaarde var knyttet til denne ene: *coemeterium ad catacumbas*, som den, der stedse stod aaben — med Urette henlagde til Krypter og Gange hernede Paver og Martyrer, som Pilegrimmene i det 7de og 8de Aarhundrede ingensinde havde sét her, men i en ganske anden Katakombe, hvis Tilværelse imidlertid senere var gaaet i Glemme.

---

[1]) Laderchius l. c. vol. I p. 39.
[2]) ibid. vol. II p. 202 (*revelatio Paschalis papae de inventione corporis b. Caeciliae*).

De Rossi henviste i saa Henseende til nogle gamle Optegnelser i to saakaldte „Itinerarier“, der i Slutningen af forrige Aarhundrede (1777) vare fundne i et Klosterbibliothek i Salzburg[1], men som man hidtil kun havde skjænket ringe Opmærksomhed. Som Navnet antyder, var det en Art Rejsehaandbøger, bestemte til at vejlede Pilegrimmene paa deres Vandring mellem Roms Katakomber og Kirker — begge skrevne i den første Halvdel af det 7de Aarhundrede, paa en Tid, da der endnu ikke var foretaget nogen Flytning til Rom af Martyrernes Lig, der altsaa fremdeles kunde ses paa deres oprindelige Plads[2].

Om det yngste af disse Skrifters Værd kan der tvistes: hvorvidt det er et Arbejde paa første Haand eller maaske snarere et Uddrag af et større da foreliggende Værk — det synes i hvert Fald ikke skrevet paa selve Stedet. Derimod er det ældste Itinerarium, der antages forfattet i den første Tredjedel af det 7de Aarhundrede (a. 625—638), en utvivlsomt original Beretning, skreven i selve Rom af et Øjenvidne. Fra Byens Midte begiver Autor sig ad *via Flaminia* ud imod Nord, omtaler christne Mærkeligheder ved de andre store Hærveje, han besøger, idet han for at komme ind paa disse ofte skyder Gjenveje, hvoraf flere endnu kunne paavises.

Om hvad der er at se langs *via Appia* udtaler han sig saaledes: „Paa din Vandring ad den appiske Vej kommer Du til St. Sebastian, Martyren, hvis Legeme er bisat i et meget lavt Sted; dér ere ogsaa Apostlene Peters og Paulus' Grave, i hvilke de hvilede i 40 Aar; ad en Trappe paa fire Trin kommer Du

---

[1]) de Rossi l. c. vol. I p. 136 ff.

[2]) Det eneste Sted, hvor disse Itinerarier findes aftrykte, er vistnok Frobens Udgave af Alcuins Værker (*opera Albini s. Alcuini*) t. II, vol. II, *appendix tertia* pag. 597 ff.

ned i den vestlige Del af Kirken, hvor den hellige Cyrinus, Pave og Martyr, er begravet. — Paa den nordlige Side af Vejen kommer Du til de hellige Martyrer Tiburtius, Valerianus og Maximus; derfra naar Du ind i en stor Hule, og Du finder S. Urbanus, Biskop og Confessor, paa et andet Sted Felicissimus og Agapitus, Martyrer og Hjælpere hos Sixtus, paa et tredje Sted Cyrinus Martyr, og paa et fjerde Januarius Martyr. — Paa samme Vej, *ad sanctam Caeciliam*", er der en utallig Skare af Martyrer: først Sixtus, Pave og Martyr, Dionisius, Pave og Martyr, Julianus, Pave og Martyr, Flavianus, Martyr, den hellige Cæcilia, Jomfru og Martyr; 80 Martyrer hvile her underneden; Ceferinus (ɔ: Zephyrinus), Pave og Confessor, hviler ovenover, Eusebius, Pave og Martyr, ligger længere henne i en Grotte (*antrum*), og Cornelius, Pave og Martyr, endnu længere borte i en anden Hule. — Endelig kommer Du til den hellige Jomfru og Martyr Soteris . . . Du forlader *via Appia* og ser for Dig" o. s. v.

I det førstnævnte Itinerarium omtales paa lignende Maade Kirker og Katakomber ved den appiske Vej, men Forfatteren tager sit Udgangspunkt fra den modsatte Ende af Vejen, ved Martyrgravene nærmest Rom, ved Kirken „S. Suteris", som han kalder den, og ender ved Kirken S. Sebastiano[1]).

Disse Detailler kunne synes overmaade ørkesløse; for de Rossi vare de imidlertid af uskatterligt Værd: de viste ham, i hvilken Retning han skulde føre sine Udgravninger for at komme til de Resultater, han ønskede. Han saae jo rigtignok, at der var paafaldende Urigtigheder i Begges Optegnelser; Opregningen af Paver i den Katakombe, som de unævnte Forfattere kalde

---

[1]) *Opera Alcuini* ed. Froben, ibid. pag. 599 (*de locis sanctis Martyrum, quae sunt foris civitatem Romæ*).

„*ad s. Caeciliam*“, men som mere almindelig gik under Kirkens officielle Navn: *coemeterium Calixti*, er saaledes hverken fuldstændig eller korrekt; de have læst en Ligsten over en Julianus og urigtig gjort ham til en Pave; i Stedet for Fabianus har den Rejsende læst „Flavianus“, for Zephyrinus Pave skriver han „Ceferinus“, o. s. v. Men disse Unøjagtigheder lod de Rossi ikke overse det Væsentlige: at begge Itinerarier samstemmende skjelnede mellem *4* Grupper af Begravelser ved den appiske Vej, saaledes at den første Gruppe — den, der laa længst borte fra Rom — omfattede Kirken S. Sebastiano og den til denne hørende Kirkegaard, den næste — paa den nordlige Side af Vejen — den saakaldte Prætextatus' Katakombe, der endnu kun for en ringe Del er udgravet. Den tredje Gruppe berømmes som indeholdende „*innumerabilis multitudo Martyrum*“, blandt hvilke særlig nævnes den hellige Cæcilia, flere Paver, S. Tharcisius og nogle andre Helgene; ved den fjerde endelig — beliggende nærmest Rom, kort før man kommer til det Sted, hvor *via Ardeatina* skiller sig fra *via Appia* — rejste sig Kirken for Jomfruen og Martyren S. Soteris.

Hvad der anførtes i de to Itinerarier stod i god Overensstemmelse med de Undersøgelser, de Rossi hidtil havde havt Lejlighed til at anstille paa Vejen. Ved et Jordskred paa dennes nordlige Side (i Aaret 1848) var det lykkedes ham at trænge ned i den nævnte Prætextatus' Katakombe, og efter den Anvisning, der var given i begge Skrifter, fandt han dér det Gravkammer, i hvilket Helgenerne Januarius, Felicissimus og Agapitus vare stedte til Hvile; i nogle Ruiner over Krypten mente han at kunne se utvivlsomme Rester af to smaa Basilikaer, der vare opførte til Ære for Valerianus og Tiburtius, den hellige Cæcilias Ægtefælle og Svoger, hvis Rester ligeledes vare bisatte i denne Katakombe. Rigtig henlagde fremdeles Optegnelserne Apostlene Peters og Paulus' Grave til Katakomben under Kirken S. Sebastiano; de Rejsende have her læst en Indskrift, som Pave

Damasus lod opsætte i det 4de Aarhundrede, og hvori han minder de Troende om, at Ligene af de to Apostle midlertidig havde været skjult i denne Krypt:

Hic habitasse prius sanctos cognoscere debes
Nomina quisque Petri pariter Paulique requiris [1])

— „her, bør Du vide, hvilede fordum de Hellige; spørger Du om deres Navn, var det Petrus og Paulus". Senest —

---

[1]) Indskriften, der nu findes indmuret bag Højaltret i Kirken S. Sebastiano, lyder i sin Helhed:

Hic habitasse prius sanctos cognoscere debes,
Nomina quisque Petri pariter Paulique requiris.
Discipulos Oriens misit, quod sponte fatemur,
Sanguinis ob meritum Christumque per astra sequuti,
Aetherios petiere sinus et regna piorum.
Roma suos potius meruit defendere cives.
Haec Damasus vestras referat sidera laudes —

og dens Indhold lader sig gjengive saaledes: „Her, bør Du vide, hvilede fordum de Hellige; spørger Du om deres Navn, var det Petrus og Paulus; Østen sendte Disciple, hvad vi villig indrømme. I Kraft af Fortjenesten ved deres udgydte Blod fulgte de Christus til Stjernerne, fandt Vejen til de himmelske Boliger og de Frommes Rige. Rom fortjente dog at værne om sine egne Borgere. Maa det, I nye Stjerner, være Damasus tilladt saaledes at besynge Eders Pris."

Den Legende, hvortil der sigtes i de ovenanførte Linjer, berøres af Pave Gregor den Store (a 590—604) i et Brev til Kejserinde Constantina i Konstantinopel. Denne havde anmodet Paven om at faa Apostelen Paulus' Hoved udleveret for at kunne opbevare det i et Kapel, som hun lod opføre til hans Ære i Kejserpaladset. Men Gregor den Store vægrede sig ved at imødekomme hendes Begjæring, og til Støtte for sit Afslag mindede han Kejserinden om de Bestræbelser, der af de Christne i Orienten forlængst vare gjorte for at komme i Besiddelse af Apostlenes Lig. „Hver Mand véd", skriver Paven, „at kort efter Petrus' og Paulus' Martyrium kom Troende fra Østerland til Rom for at begjære deres Legemer udleverede i Egenskab af Landsmænd.

i 1852 — havde endelig de Rossi nær Lucinas Krypter fundet Pave Cornelius' Gravkammer og her tillige Brudstykker af en Indskrift, som Pave Damasus forfattede til hans Ære; med Grupperingen i Itinerarierne for Øje, der omtalte Pave Cornelius' Grav i Forbindelse med Katakomben *ad s. Caeciliam* (den 3die Katakombeegn) nærede han da ingen Tvivl om, at denne Pavebegravelse, uden at udgjøre en Del af den egentlige *coemeterium Calixti*, maatte være denne overmaade nær, og at han dér — saaledes som Itinerarierne oplyste — vilde finde en Krypt langt mærkeligere end alle de andre, i hvilken et helt Aarhundredes Paver, fra Kejser Alexander Severus' til Konstantin den Stores Tid, vare stedte til Hvile, og i hvis Naboskab den hellige Cæcilias Gravkammer maatte søges.

Saa fuldt stolede de Rossi paa sine Optegnelser, at da han en Dag i Følge med en fransk Gejstlig, Dom Guéranger — der særlig har beskjæftiget sig med Legenden om den hellige Cæcilia, og hvem denne Meddelelse skyldes — spadserede ud til den Vigne (*v. Molinari*), hvor Pave Cornelius' Gravkammer nys var afdækket, afskridtede han den Afstand paa Terrænet, hvor man, trods Kirkens Indskrifter og en tusindaarig Tradition om allerede at kjende disse hellige Skatte, nødvendigvis maatte opdage den berømte Pavekrypt fra det 3dje Aarhundrede og i

---

Deres Ønske blev opfyldt, og de førte Ligene udenfor Rom til den 2den Milepæl, hvor de skjulte dem paa et Sted, der kaldes „*catacumbas*". Men i det Øjeblik, da de vilde til at føre Ligene videre bort fra Skjulestedet, overfaldtes de af et saa hæftigt Uvejr med Lynild og Torden, at de grebne af Skræk flygtede til alle Sider og opgav deres Forehavende. Borgere fra Rom vare imidlertid komne tilstede, og da de af Herren kjendtes værdige til at bevare saa stor en Skat, førte de Ligene tilbage til Byen og bisatte dem i de Krypter, hvor de endnu hvile." — *Opera S. Gregorii* (Parisiis 1705) vol. II, *epist.* lib. IV, XXX (p. 708).

umiddelbar Nærhed af denne den hellige Cæcilias Grav. Dom Guéranger tilstaar, at han ikke delte sin Vens Overbevisning: „*Nous rentrâmes en France, non convaincus encore*“, bemærker han, og tilføjer, at den nye Udgave af hans Værk om den hellige Cæcilia udkom med de samme Mangler som den tidligere [1]).

De Rossi gav imidlertid ikke slip paa sin Overbevisning; trods alle Indsigelser var han og blev gjennem Rækken af sine Undersøgelser yderligere overtydet om, at saa langt ud ad den appiske Vej som til Kirken S. Sebastiano behøvede man ikke at gaa for at finde Pavernes Krypt og S. Cæcilias Grav, men at Indskrifterne i Katakomben under denne Kirke og den derfra paavirkede Middelalder og Nutid sammenblandede den første og tredje af de fire Katakombe-Egne, der i Itinerarierne vare sondrede saa bestemt ud fra hinanden. Denne Vildfarelse vilde han godtgjøre for sin Samtid.

Udgravningerne blev altsaa ledede efter de Rossis Plan. De skred dog kun langsomt frem; der synes at have manglet Penge, maaske ogsaa Energi hos den Kommission, der i 1851 var bleven nedsat af Pius IX til at forestaa Arbejderne. Men omsider (Marts 1854) lykkedes det at trænge ned i en Krypt, der utvivlsomt maatte identificeres med det Kammer, der i Begyndelsen af det 3dje Aarhundrede var indrettet af Pave Calixt til at gjemme hans Efterfølgeres Lig. Alt laa her sønderslaaet, overdækket med Jord og Grus; Loftshvælvingen, der mistede sit Underlag, styrtede ned og foraarsagede yderligere Ødelæggelse. Dog, snart fik man Gruset ryddet bort, og paa

---

1) Dom Guéranger, *Sainte Cécile et la société Romaine aux deux premiers siècles* (Paris 1874) p. 562.

Brudstykker af Tavler, der havde været indsatte i Væggene til Lukke for Nicherne, læste de Rossi nu Navnene paa fire af de Paver: *Anteros*, *Fabianus*, *Lucius* og *Eutychianus*, der ifølge skriftlige Optegnelser skulde være bisatte i *coemeterium Calixti*[1]); Navnene fandtes indhuggede med store græske Bogstaver — Græsk var jo Kirkens oprindelige Sprog — med vedføjet *ΕΠ* (*Episcopus*). Blandt de fundne Indskriftsfragmenter var et Stykke af en Marmortavle, hvorpaa Bogstavet „*H*“ var indhugget tre Gange under hinanden. For en mindre Kyndig vilde dette Fund næppe have været synderlig oplysende, men i disse 3 Bogstaver gjenkjendte de Rossi hurtig de smukt mejslede Skrifttræk, der skyldtes en bekjendt Stenhugger hos Pave Damasus, og sikkert sluttede han, at her havde han et Fragment af en berømt Indskrift, som af Pave Damasus var bleven opsat i den omhandlede Krypt, og hvis Indhold man kjendte af Omtale i de gamle Codices[2]). Formodningen viste sig at være rigtig; yderligere Undersøgelser førte til Fundet af 120 andre Brudstykker af Indskriften, saa at denne nu kunde sættes sam-

---

[1]) Angaaende Tavlen for Pave Lucius bemærker de Rossi (l. c. I p. 255), at dens højre Del, hvor Ordet „*Episcopus*“ skulde have været indhugget, fremdeles fattes; ligefuldt nærer han dog ingen Tvivl om, at det fundne Indskriftsfragment har hørt til en Sten, der er bleven indsat som Lukke for denne Paves Grav, og afviser noget bidende (ibid. pag. 237 N. 4) en Bemærkning af Münter (*Miscell. Hafniensia* vol. II, p. 219) om, at Pave Lucius skulde være bleven bisat i Prætextats Katakombe — *la patria*, *e la tarda età di quel documento gli tolgono ogni valore topografico.* (Omvendt vilde Münter have kunnet beklage sig over, at baade hans Navn og hans Værk ikke er rigtig anført hos de Rossi).

[2]) de Rossi l. c. II p. 23: *Il primo. che venne in luce, dava le sole iniziali di tre versi tutti principianti dalla lettera H La cui vista mi fè tosto esclamare: „Hic comites Xysti portant qui ex hoste trophaea, Hic numerus procerum servat qui altaria Christi, Hic positus longa vixit qui in pace sacerdos“.*

men og — frasét enkelte Bogstaver — læses i fuld Sammenhæng som for 1500 Aar siden[1]).

Gravkamret blev muret op og efter de Rossis Anvisning ført tilbage til den Skikkelse, som det maatte antages at have havt paa Pave Gregor den Stores Tid (a. 600). Den 15de Maj 1854 steg Pius IX ned og besaae sine Forgængeres Grave[2]).

Ved denne Opdagelse var Kirkens Tradition om at have Pavernes Kapel i en Katakombe under Kirken S. Sebastiano omstødt; det gjaldt nu, om Itinerarierne fremdeles havde Ret, naar de henlagde den hellige Cæcilias Grav i umiddelbar Nærhed af

---

[1]) Indskriften, der nu er indmuret over Altret i Pavekrypten, lyder i sin Helhed saaledes:

HIC CONGESTA JACET QVAERIS SI TVRBA PIORVM
CORPORA SANCTORVM RETINENT VENERANDA SEPVLCRA
SVBLIMES ANIMAS RAPVIT SIBI REGIA CAELI
HIC COMITES XYSTI PORTANT QVI EX HOSTE TROPAEA
HIC NVMERVS PROCERVM SERVAT QVI ALTARIA $\overline{\text{XPI}}$
HIC POSITVS LONGA VIXIT QVI IN PACE SACERDOS
HIC CONFESSORES SANCTI QVOS GRAECIA MISIT
HIC JVVENES PVERIQ. SENES CASTIQVE NEPOTES
QVIS MAGE VIRGINEVM PLACVIT RETINERE PVDOREM
HIC FATEOR DAMASVS VOLVI MEA CONDERE MEMBRA
SED CINERES TIMVI SANCTOS VEXARE PIORVM.

(de Rossi l. c. vol. II p. 23, jfr. tav. I A og II).

hvilke Linjer lade sig gjengive paa følgende Maade: „Her hviler, om Du vil vide det, i Hobetal de Frommes Ben; ærværdige Grave gjemme de Helliges Rester, Himlen har modtaget deres ophøjede Sjæle. Her ligge S. Sixtus' Ledsagere, der vandt Trofæer fra Fjenden, her en Skare af de Ældste, efter at have vogtet Christi Alter, her den Biskop, som levede saa længe i Fred; her de hellige Mænd, som kom hid fra Grækenland, Børn og Ynglinge, Oldinge med deres kydske Afkom, der ønskede at bevare Jomfrueligheden ukrænket. Hernede — det være tilstaaet — kunde ogsaa jeg Damasus føle Lyst til at lægge mine Ben, men jeg maatte frygte at forstyrre de Helliges Støv."

[2]) ibid. vol. II pag. 20.

Pavekrypten. Man kan da forestille sig de Rossis Spænding, da han ved Siden af Pavekrypten opdagede et endnu større og højere Gravkammer. Men hans Taalmodighed blev sat paa Prøve; Kamret var lige op til Lysaabningen fyldt med Jord og Grus, og kun ved at trænge ned gjennem denne var det muligt at komme ind uden at afstedkomme Skade. Denne Bortfjærnelse af Fylden viste sig imidlertid at være et besværligt og langsomt Foretagende, men efterhaanden som Jorden blev skaffet tilside, kom nogle Vægdekorationer til Syne: øverst paa Væggen under Lysaabningen, en kvindelig Figur i bedende Stilling — en saakaldet „*Orante*“ — med Hænderne ikke foldede eller opløftede, men udstrakte til Siderne, saa at de dannede et Kors med Legemet; og under denne bedende Kvinde et større Billede, der fremstillede tre Helgene — vistnok Martyrer, at dømme efter Palmerne, der voxede frem ved deres Fødder[1]). Disse Fresker frembød dog mindre Interesse; særlig den første var ogsaa saa udvidsket, at man vanskelig kunde skjelne Ansigtstrækkene. Men paa en modstaaende Væg ved en Dør, der førte ind til Pavekrypten, opdagede man et langt bedre bevaret Billede, forestillende en ung Kvinde, rigt klædt, med gyldne Hals- og Armsmykker, Perler i Haar og Øren. Ogsaa hun holdt Armene udstrakt til Siderne som en Bedende — hendes Hoved omstraaledes af en gylden Glorie. Og under denne Freske, ved en Fordybning i Væggen, der syntes hugget til at modtage en Sarkofag, saae man Billedet af en høj Gejstlig i Embedsdragt og med vedføjet Navn: „*S. Urbanus*“ [2]).

Var nu hin Freske et Billede af den hellige Cæcilia? Viste det hende i den kostbare Dragt, hun ifølge Legenden bar,

---

[1]) de Rossi, l. c. vol. II tav. V og VII

[2]) ibid. vol. II tav. VI.

da hun led Martyrdøden i sit Hjem; var det hendes Hvilested, som man fandt hulet i Væggen ved Siden af Fresken, og var den Biskop i paveligt Ornat, der saas afmalet nedenunder, hin Pave Urbanus, der i Akterne spiller en saa fremtrædende Rolle i Martyrens Liv? — De Rossi nærede paa Forhaand ingen Tvivl, og efterhaanden som han fik Krypten undersøgt, bekræftede en Række Enkeltheder hans sikre Formodning.

Forinden vi imidlertid komme ind paa disse Enkeltheder og aflægge et Besøg i Krypten i dennes nuværende Stand, maa vi høre nærmere om, hvem denne Cæcilia var. Hvad skylder hun sin Berømmelse, hvorledes levede og virkede hun? — Svaret maa vi søge i hendes Akter; og naar vi her noget nøjere gaa ind paa den Fremstilling, der i disse er givet af hendes Liv og Virken, er det ingen Digression; thi *S. Caecilia* hører til *via Appia*'s berømte Kvindeskikkelser ikke mindre end en Clodia og Cæcilia Metella; den har været Vidne til hendes Virksomhed i Troens Tjeneste, har sét hendes Nærmestes Blod flyde og hende selv baaret blødende ud ad dens Fliser. Her ved den 2den Milepæl havde Cæcilia tilmed Grundejendom, hende og hendes Slægt skylder Kirken Tilblivelsen af *via Appia*'s største og mærkeligste Katakombe: *coemeterium Calixti*, i hvilken hun selv og saa mange af Cæciliernes Æt ere blevne stedt til Hvile.

I den Skikkelse, hvori Legenden om den hellige Cæcilia er kommet til os, er den ikke noget Dokument, der skyldes en Samtidig af hende. Som Fortalen til „*Acta S. Caeciliae Virginis et Martyris*“ udviser, er Legenden først bleven nedskreven efter Kirkens Sejr, og — efter det lidet klassiske Sprog at

dømme — rimeligvis i Begyndelsen af det 5te Aarhundrede, altsaa mere end 200 Aar efter Helgenindens Død (a. 178). Men derfor tør man ingenlunde frakjende Fremstillingen Troværdighed; mangfoldige Indicier vise nemlig, at der bag Legendens fantastiske Væv løber en historisk Traad, at Beretningen i alt Væsentligt er bygget paa langt ældre, meget minutiøse og — saa vidt man kan kontrollere det — fuldkommen paalidelige Enkeltheder. Nutidens Kritik er fuldt vel i Stand til at skjelne mellem det Sande og det Opdigtede; den har Øje for de haandgribelige Anachronismer, de legendemæssige Overdrivelser, den hele udprægede Rhetorik i Fremstillingen, men samtidig paaviser den, at uagtet al Udsmykning er Fremstillingen paalidelig i sine Hovedtræk, stundom ogsaa i en Række af Enkeltheder, som kun kunne være optegnede af en Samtidig. Netop endel af disse Detailler have fundet en uventet Bekræftelse ved Opdagelsen af Martyrens Lig og Relikvier i Slutningen af det 16de Aarhundrede i Kirken *S. Cecilia in Trastevere* — Gjenstande, der utvivlsomt laa skjult for ethvert Øje, da Legenden blev redigeret i den Form, hvori den nu foreligger.

Den hellige Cæcilia var af fornem Slægt — *nobilis, illustris, clarissima* kaldes hun i Akterne[1]). De Rossi har forsøgt at op-

---

[1]) *Acta S. Caeciliae Virg. et Mart.* ed. Laderchius (Romæ 1722) vol. I pag. 4 og 34.

Her og i det Følgende har jeg fulgt den Fremstilling af Martyrens Akter, der paa Grundlag af et Haandskrift i Kirken S. Cæcilia i Trastevere blev publiceret i Trykken, først af Bosio (*hist. passionis S. Caeciliae*, Romae 1600) og senere, ledsaget af Kommentarer, udgivet af Laderchi. — Som det maaske vides, er Bollandisternes voluminøse Udgave af *acta Sanctorum*, ordnet efter de paagjældende Helgenes Festdage, endnu ikke naaet videre end til Slutningen af October Maaned, medens S. Cæcilias Dag i den romerske Kalender først indtræder den 22 November.

stille hende et Stamtræ, og ved en Undersøgelse af Katakombernes Dødstavler er han kommen til det Resultat, at hun hørte til en Gren af Cæcilierne — *Caecilii Massimi Fausti* — der udledte sin Herkomst fra Republikens berømte *Caecilii Metelli*, og som alt i Slutningen af det 2det Aarhundrede talte ansete Tilhængere af den ny Lære[1]).

Fra Barndommen af var Cæcilia opdragen i Evangeliets Lære; til dets Fremme viede hun sit Arbejde og sine Interesser, hun kjendte intet højere Ønske end at kunne ofre sit Liv for Frelseren — Troen fyldte hende helt og stærkt. Hendes Ungdom forløb under Marcus Aurelius' milde Regimente (ca. 161—180); Ingen tænkte da paa at hindre hende i at anvende sit Gods til Menighedens Bedste; frit kunde hun besøge og bede ved de Helliges Grave, færdes med sine Trosfæller; og hvad hun saae og hørte, gjorde hende end yderligere begejstret for Troen. „En Jomfru", stod der skrevet, „skal være hellig baade paa Legeme og i Aand"[2]); Cæcilia vilde følge dette Bud og lovede sig selv, at hun aldrig vilde tilhøre nogen jordisk Brudgom — „stedse", sige Akterne, „havde hun Frelseren i Tanke og Sind, hverken Dag eller Nat forstummede hendes Samtaler med ham"[3]). Men Cæcilia var ikke af dem, der sad

---

[1]) de Rossi l. c. vol. II pag. 145: *dopo queste minute e diligenti ricerchi egli è impossibile negare, che S. Cecilia . . sia stata della parentela dei Cecilii Massimi Fausti senatorii;* jfr. Dom Guéranger, l. c. p. 231 og 247—248, som har opstillet for S. Cæcilia et fuldkommen detailleret Stamtræ, hvor han lader hende nedstamme fra hin Q. Cæcilius Metellus Numidicus, der besejrede Kong Jugurtha, og ligeledes lader hende have ejet en pragtfuld Villa, som denne Metellus Numidicus opførte i Roms Nærhed, ved *via Tiburtina.*

[2]) 1 Corinth. VII, 34.

[3]) Laderchius l. c. pag. 4.

stille hen i ørkesløs Grublen; Erobrernes Blod løb i hendes Aarer, ligesom Apostlene vilde hun vinde Sjæle — og hendes ildfulde Tale, der gik igjennem Hjerterne som et Sværd, bragte Mangfoldige til Omvendelse. Kirken indsaae, hvilken værdifuld Bistand der kunde ydes den af en saa virksom Tjenerinde; Pavens Vikar, *S. Urbanus episcopus* — som han kaldes i Legenden[1]) — blev hendes særlige Velynder og tog Ophold paa hendes Landslot ved den appiske Vej. Forøvrigt lagde Cæcilia ikke Skjul paa, at hun tilhørte en af Rigets fornemme Slægter — „det er i Sindet, ikke i det Ydre, at vi skulle afvige fra Andre", siger Seneca[2]), og hun fulgte hans Ord. „For Menneskenes Øjne", hedder det, „bar hun Patricierindernes kostbare Klædedragt, men under den de Frommes grove Vadmel" — *subtus ad carnem cilicio induto*[3]). Vistnok har hun da heller ikke holdt sig tilbage fra Omgang med sine højbaarne Standsfæller — den Mand, der kort forinden hendes Martyrium modtog hendes Ejendele for at skjænke dem til Kirken, bar Titel af „*clarissimus*".

Den Tid nærmede sig, da Cæcilia skulde indtræde i Ægtestand. Efter romersk Skik valgte Forældrene hende en Ægtefælle og udsaae dertil en ung Mand af Valeriernes berømte Æt, *Valerianus*, der ved Fødsel og Rigdom var hendes Lige, og som i Legenden prises for Højsind og Dyder, men hyldede de falske Guder. Cæcilia maatte respektere sine Forældres Vilje, men hun frygtede ikke: hun vidste, at en Engel vaagede hos hende, — selv stræbte hun at holde alle Anfægtelser borte, for at hun end ikke i

---

1) Laderchius l. c. pag. 7.
2) Seneca. *Epist.* V, 2.
3) Laderchius l. c. pag. 4.

Tanken skulde blive sin himmelske Brudgom utro, og spægede sit Legeme ved hyppig og langvarig Faste.

Dagen kom, da hun skulde modtage Valerianus' Haand — ved Vintertid a. 178. Cæcilia mødte i Højtidsdragt, smykket efter Tidens Vis, med Brudeslør for Ansigtet. De hedenske Ceremonier iagttoges for hendes Øjne; med bortvendt Blik saae hun Præsterne ofre Vin og Melk til Guderne, Kagen — Symbolet paa den ægteskabelige Forening — brødes itu, og skjælvende lagde hun sin Haand i sin Brudgoms; for Verden var Vielsen fuldbragt, Cæcilia var efter Loven Valerianus' Ægtehustru.

Ved Dagens Fald førtes hun af Brudeskaren til sit nye Hjem, Valeriernes Palads paa den anden Side af Tiberen — den Bolig, hun senere gjorde saa navnkundig ved sit Martyrium, og som Kirken har skjænket yderligere Ry ved her at rejse en Hovedkirke til hendes Ære: *S. Cecilia in Trastevere*. Ved den smykkede Indgangsdør modtoges hun af sin Husbond. Paa Fædrenes Vis spørger denne hende: „Hvo er Du?“, og Cæcilia svarer: „Hvor Du er Caius, vil jeg være Caia“. Man byder hende Vand som Symbol paa den Renhed, hvoraf hun skal være besjælet, bringer en Nøgle som Tegnet paa den huslige Styrelse, der fra nu af er hende betroet, og sætter hende endelig nogle Øjeblikke paa en Hynde beklædt med Uld, for at minde hende om de Pligter i Hjemmet, der skulle være hende kjære. Vielsens forskjellige Optrin, Modtagelsen i Valeriernes Palads har oftere inspireret Kunstnerne til malerisk Fremstilling, til Ex. paa en Freske fra det 16de Aarhundrede i Kirken S. Giacomo Maggiore i Bologna [1]).

---

[1]) Jfr. Dom Guéranger l. c. p. 354, hvor denne Freske findes afbildet; af hans Værk har jeg fremdeles laant Træk til den givne

Brudeskaren begav sig ind i Trikliniet, hvor Maaltidet var anrettet. Medens Bryllupssangen istemtes — *cantantibus organis* — og priste denne Forening mellem to af Roms berømteste Slægter, henvendte Cæcilia sig i Stilhed til Herren, og den Bøn, hun opsendte til ham, lød: „lad mit Hjerte forblive rent, mine Sandser ikke fristes, at min Uskyld maa bevares" — berømte Ord, der ere gjentagne af Tusinder af Læber, og som i den Forbindelse, hvori de forekomme i Legenden, have givet Anledning til, at en senere Tid kaarede S. Cæcilia til Beskytterinde for Kirkens Musik[1]).

Efter endt Maaltid førtes Cæcilia ind i Brudekamret; glædestraalende traadte Valerianus hende imøde — nu vare de alene, nu skulde han trykke den elskede Brud i sine Arme. Men Cæcilia besjæledes af Styrke fra Himlen: „Dyrebare unge Ven — *dulcissime juvenis*", tiltalte hun ham, „jeg har en Hemmelighed at betro Dig, men lov mig, at Du ej vil røbe den til Nogen". Valerianus lovede, at Intet i Verden skulde bringe det Betroede over hans Læber. „Nu vel da", vedblev Cæcilia, „jeg har blandt Guds Engle en Ven, som elsker mig, og som med Skinsyge vaager over min Kydskhed; dersom han opdager, at Du i mindste Maade forsynder Dig imod mig i sandselig Attraa, vil hans Vrede strax vende sig imod Dig, og Du vil gaa til Grunde i din fagre Ungdom. Ser han derimod, at Du elsker mig af et rent og skyldfrit Hjerte — *immaculato amore*,

---

Skildring af Bryllupshøjtiden, hvorom der ikke meddeles Noget i selve Legenden.

[1]) „*Cantantibus organis illa in corde suo soli Domino decantabat, dicens fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar*".
(Laderchius l. c. pag. 45; jfr. iøvrigt i det Følgende).

lader Du min Jomfruelighed ukrænket, da vil han elske Dig, ligesom han elsker mig, og vise Dig sin Naade"[1]).

Valerianus forstod ej ret denne Tale, men den Overbevisning, der lød i hans Hustrus Ord, lod ham uvilkaarlig føle sig greben af Troen. „Cæcilia", tog han til Orde: „dersom Du vil, at jeg skal fæste Lid til din Tale, saa lad mig se denne Engel, og dersom jeg erkjender, at det i Sandhed er en Guds Engel, vil jeg gjøre, hvad Du byder; men har Du en anden Mand kjær — sandelig, jeg dræber baade Dig og ham med mit Sværd". „Nu, vil Du følge min Anvisning", gjensvarede Cæcilia, „give dit Minde til at blive renset i den Kilde, hvis Vand evigt rinder, tro paa den eneste, sande og levende Gud, som hersker i Himlen — da skal ogsaa Du faa Englen at se". „Men hvor er den Mand, der vil rense mig, for at jeg kan skue din Engel?" spurgte Valerianus, og hans Hustru forklarede: „Gaa ud ad den appiske Vej til den 3dje Milepæl, dér vil Du møde Fattige, som bede de Vejfarende om Almisse; dem har jeg stedse taget mig af, og de kjende min Hemmelighed . . . naar Du ser dem, bring dem da min Velsignelse og sig til dem: Cæcilia sender mig til Eder, for at I kunne vise mig den ærværdige Olding Urbanus — *sanctum senem Urbanum*; jeg har et Budskab at bringe ham. Og naar Du har truffet den Gamle, betro ham da frit, hvad vi have talt med hinanden; han vil rense Dig i Kildens Vand og give Dig en ny og skinnende Klædning; og saasnart Du iført denne er kommen tilbage til dette Kammer, vil Du faa Øje paa Englen, som nu ogsaa er din Ven og vil opfylde Alt, hvad Du begjærer af ham"[2]).

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 5.
[2]) ibid. pag. 6.

Valerianus begav sig ud ad Vejen. Ved Daggry fandt han S. Urbanus paa det angivne Sted, søgende Skjul mellem Martyrernes Grave. Overvældet af Glæde kastede Oldingen sig paa Knæ og takkede Himlen for denne Nyomvendte: „Herre Frelser! Du, fra hvem alle rene Forsætter udgaa, modtag Frugten af den Guddomssæd, som Du har nedlagt i Cæcilias Sjæl; den Ægtefælle, hun modtog i sit Brudekammer ubændig som en Løve i sit Begjær, sender hun Dig som det blideste Lam; thi troede han ikke allerede, da var han ej kommen hid. Lad da hans Hjerte og Sind aabnes for Dit Ord, at han kan erkjende Dig som sin Herre og Frelser, afsværge Djævlen med alle hans Billeder!" [1]).

Medens S. Urbanus bad saaledes, stod pludselig Guds Sendebud for Begges Øjne — en ærværdig Olding, iført Klæder hvide som Sneen og holdende i sin Haand en Bog, skreven med gyldne Bogstaver. Det var Apostelen Paulus. Greben af Skræk faldt Valerianus til Jorden, men Apostelen rejste ham venlig op og bød ham: „læs, hvad der staar skrevet i denne Bog, og tro, at Du kan fortjene at saliggjøres og skue Englen, som Cæcilia har lovet Dig at se". Valerianus slog Øjnene op, og uden at kunne udtale Ordene læste han det Sted, Oldingen pegede paa: „*unus dominus, una fides, unum baptisma, unus deus, et pater omnium, qui super omnia, et in omnibus nobis est* — „én Herre, én Tro, én Daab, én Gud og Alles Fader, som er over Alle og ved Alle og i Eder Alle" — Apostelens Ord i Brevet til Epheserne [2]). „Tror Du, at det er saaledes?" spurgte denne ham, og

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 7.
[2]) IV, 5—6.

Valerianus svarede med høj Røst: „Intet er sandere under Himlen, Intet bør troes mere fast"[1]).

Synet forsvandt og lod Valerianus ene tilbage med S. Urbanus. Denne indviede ham i Troens Lærdomme, døbte ham og bød ham saa vende tilbage til sin Hustru.

Saaledes fremstiller Legenden denne Omvendelse. Faa Timer havde været tilstrækkelige til at gjøre Valerianus til Frelserens Discipel. Cæcilias Tro havde sejret: deres Ægteskab var nu en Forening mellem to Sjæle, ingen Hemmelighed skilte dem fra hinanden, i Fællesskab kunde de virke for Evangeliets Fremme.

I Brudekamret afventede Cæcilia sin Ægtefælles Tilbagekomst. Da denne traadte ind, fandt han Englen ved hendes Side, straalende i gylden Glands om Hoved og Vinger og med to Krandse af Roser og Liljer i Haanden. Dem rakte han Ægteparret: „Fra Himlen bringer jeg Eder disse Krandse, bevar dem med et rent Hjerte og kydsk Legeme — *immaculato corde et mundo corpore;* deres Blomster ville da ikke visne, deres Duft holde sig lige frisk, men Ingen vil kunne se dem uden de, hvis rene Vandel ligesom Eders har vundet Velbehag i Himlen. Og siden Du, Valerianus, har opfyldt Cæcilias fromme Ønske, sender Frelseren mig hid, for at jeg kan modtage den Bøn, som Du opsender til ham".

Valerianus ønskede kun Et. Af Alt paa Jorden var intet ham saa dyrebart som hans Broders Vel, og han kunde ikke udholde den Tanke, at denne Broder skulde fortabes og ej delagtiggjøres i den samme Salighed som han selv. „Alle mine Ønsker", udbrød han, „samle sig i dette ene: maatte Christus,

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 8.

ligesom han har frelst mig, ogsaa finde min Broder værdig til at saliggjøres og forlene os Begge Fuldkommenhed i at bekjende hans Navn“ [1]).

Englen forsvandt for i Himlen at overbringe Valerianus’ Bøn.

Legenden skildrer os videre Samtalen mellem Brødrene: Valerianus’ Forsøg paa at forklare Tiburtius Troens Sandheder og vinde ham for disse. Men hvad enten nu hans Ord ikke havde samme overbevisende Kraft som Cæcilias, eller Broderen var mindre modtagelig — nok er det: denne vilde ej ret lade sig overtyde, og Cæcilia maatte da træde til. „Indser Du ikke“, forestillede hun ham, „at disse Billeder af Sten eller Ler, af Kobber og andet Metal, som Edderkoppene omspinde med deres Væv og Fuglene besudle, at de ikke kunne være virkelige Guder? Mennesker, der for deres Misgjerninger ere hendømt til Arbejde i Bjergværkerne, have hentet Stoffet, hvoraf de dannes, ud af Jorden; men hvorledes skal man kunne gjøre saadanne Hænders Værk til Gjenstand for Tro og Tilbedelse! Mellem et Gudebillede og en Afdød er der ingen Forskjel; et Lig har endnu alle sine Lemmer, men fattes Aandedræt, Stemme og Følelse, — paa samme Maade have hine Støtter deres Lemmer, men kunne ikke bruge dem til nogen Gjerning, ja de staa endog langt tilbage for en Afdød; thi medens denne levede, saae hans Øjne, hørte hans Øren, hans Arme bevægede sig, og han spadserede omkring paa sine Fødder; men hine Billeder begynde med Døden og blive ved i denne — de have aldrig levet eller kunnet leve“ [2]).

Tiburtius følte sig greben af Cæcilias Billedsprog. „Ja, den er en Taabe — *pecus est*“, udbrød han, „som ej tror, at det er

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 9.
[2]) ibid. pag. 11.

saaledes". „Nu da", bød Cæcilia ham, „gaa altsaa med din Broder og modtag Gjenfødelsens Daab" [1]).

Men Tiburtius nærede fremdeles Betænkeligheder. Den Olding, som man vilde føre ham til, var det ikke Urbanus — en Mand, som de Christne kaldte for deres Pave, men som to Gange havde været dømt til Døden og vilde, hvis han blev greben paany, blive kastet i Flammerne! — „Blive vi trufne sammen", indvendte Tiburtius, „kommer jeg til at dele hans Skjæbne; og saaledes", sukkede han, „medens vi søge en Guddom, der er skjult i Himlen, rammes vi her paa Jorden af en grusom Straf". Men Cæcilia besejrede hans Frygt: „Ja, dersom dette Liv var det eneste, dersom der ej var et hinsides, kunde vi med Rette frygte for at miste det; men gives der et Liv langt bedre end dette, og som aldrig vil ophøre, kunne vi da sørge saa meget ved at skulle tabe denne flygtige Tilværelse, især naar det Offer, vi bringe, skaber os en Tilværelse, der varer evig!" — Endnu var Tiburtius dog ikke ret overbevist; han forstod ikke dette „hinsides", som Cæcilia stillede ham i Udsigt. „Hvo er gaaet did og kommet tilbage hertil", spurgte han, „at han kan bekræfte dit Ord?" Svaret har været vanskelig at give, men besjælet af Troen — beretter Legenden — stillede Cæcilia sig i majestætisk Storhed op foran Tvivleren: „Himlens og Jordens Skaber, alt Levendes Herre", udbrød hun, „har, førend Verden blev til, skabt Sønnen i sit eget Billed og ud af sin egen Fuldkommenhed udsendt den hellige Aand . . . Alt hvad der er til, har Guds Søn frembragt, Alt hvad der er frembragt, levendegjøres af den hellige Aand" [2]). — „Hvorledes?"

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 12.

[2]) Det noget besynderlige Svar paa Tiburtius' Spørgsmaal lyder i Legenden (Laderchius l. c. pag. 13—14) saaledes: *Tunc Beata Caecilia erigens se*

gav Tiburtius til Svar; „nys sagde Du, at man skulde tro kun paa én Gud, som er i Himlen, og nu taler Du om trende!“ — „Ja visselig“, imødegik Cæcilia ham, „der er kun én Gud i sin Majestæt, men vil Du forstaa, hvorledes denne Gud kan existere i en Treenighed, saa hør denne Sammenligning: Vi sige om en Mand, at han er vís, og ved Visdom forstaa vi *ingenium, memoriam, intellectum* — Geniet, som opdager Sandheden, Hukommelsen, som bevarer den, og Forstanden, som anvender den. Men mon vi derfor tale om flere Arter af Visdom hos et Menneske? — Men kan Mennesket saaledes omslutte tre Evner i dette Ene: at være vís, hvor kunne vi da tvivle om en ophøjet Treenighed i den almægtige Guds Væsen!“ [1]).

Det anvendte Billede slog Tiburtius, hans Modstand var brudt — en menneskelig Tunge kunde ikke fremsætte saa ophøjede Synspunkter: „Guds Engel taler gjennem din Mund“. Endnu søgte Cæcilia at forklare ham Christi Sendelse her paa Jorden, hans Lidelse og Død for vor Skyld, Opstandelse og Tilsynekomst for Apostlene [2]); og atter kastede den Nyomvendte sig for hendes Fødder og lovede med sin Haand i hendes, at fremtidig skulde hans Hu og Tanker ikke staa til dette Liv, men til Livet i Evigheden: „Lad ene Daarerne drage Fordel af denne flygtige Tilværelse — jeg, som hidtil har levet uden Maal og Plan, vil, at der fra nu af sker en Forandring“.

---

stetit, & cum magna constantia dixit: Coeli, terraeque, maris, & omnium volucrum, repentium, pecudumque Creator ex se ipso autequam ista omnia faceret genuit Filium, & protulit ex virtute sua Spiritum sanctum . . . omnia autem, quae sunt Filius ex Patre genitus condidit, universa autem, quae condita sunt ex Patre procedens Spiritus sanctus animavit.

1) Laderchius l. c. pag. 14.

2) ibid. pag. 15—19.

I Forening begav Brødrene sig ud til S. Urbanus. Hvilken Fryd for Cæcilia, udbryder en af Kirkens Forfattere[1]), da hun saae de tvende Kjære ile ud ad den appiske Vej — den Ene endnu iført de Nydøbtes hvide Klædning, den Anden tørstende efter Sandheden, som Hjorten efter det rindende Vand. Og stor var Biskoppens Glæde ved Synet af Brødrene; han beholdt Tiburtius hos sig i syv Dage for at styrke ham i de evige Sandheder, og gav ham derefter Daaben. Guds Engel aabenbarede sig da ogsaa for ham og modtog den Bøn, han ønskede opsendt til Herren.

I skjønneste Samdrægtighed nød de Trende nu Troens Lyksalighed; hver i sin Kreds virkede de for Guds Riges Udbredelse, trøstede og opmuntrede, efterkom i Gjerning fuldt ud Evangeliets Forskrift om at dele sit Gods med de Fattige. Ingen lagde Hindring i Vejen for deres Virken, Marcus Aurelius var — om ikke venligsindet, dog nogenledes tolerant overfor de Christne.

Men i Slutningen af Aaret 176 tog Kejseren sin Søn Commodus til Medregent, og denne yndede aldeles ikke det lyssky Broderskab. Forskjellige Egne af Riget hjemsøgtes af Ulykker — Ephesus og Smyrna til Ex. af Jordskjælv — og som ved tidligere Lejligheder vendte Folkets Vrede sig imod den nye Læres Bekjendere som Ophav til Ulykkerne. Cæsarernes Edikt, der udkom det følgende Aar, syntes at være en Indrømmelse til denne Folkestemning; det bød, at „Alle, som vedkjendte sig at være Christne, skulde straffes med Døden, men de, der nægtede det, sendes bort uden Mén“[2]).

---

[1]) Dom Guéranger l. c. pag. 368.

[2]) Ediktet kjendes af et Brev fra Menighederne i Lyon og Vienna (Vienne i Frankrig), som Kirkefaderen Eusebius omtaler (Eusebius *Hist. eccles.* V, 1); den græske Text hos Eusebius lyder oversat paa Latin: *Quippe rescriptum fuerit ab Caesare ut confidentes quidem gladio caederentur,*

Turcius Almachius var Præfekt i Rom, da Ediktet skulde bringes til Udførelse dér. Om hans Navn og Stilling er anført rigtig i Legenden, kan der tvistes — man kjender intet „Almachius“ i den romerske Nomenklatur, hvorfor de Rossi ogsaa foreslaar at læse „Amachius“, et Tilnavn, der forekommer i samtidige Indskrifter[1]) — næppe derimod om den Strænghed, hvormed Præfekten gjennemførte Kejsernes Bud. Hans Forfølgelse var særlig rettet imod de Fattige og Ringe i Menigheden; Legenden forsikrer, at han ikke var tilfreds med at mishandle de Troende paa den mest grusomme Maade, men endog befalede, at de lemlæstede Lig skulde henligge ubegravede paa Retterstedet[2]). Amachius' Grumhed skræmmede dog ikke Cæcilia eller hendes Ægtefælle; de samlede de sønderlemmede Rester — for Guld maatte de ofte kjøbe dem af de romerske Bødler — og ingen Bekostning blev sparet for at jordfæste dem efter Troens Forskrifter. Nye Krypter aabnedes under Cæciliernes Ejendom ved den appiske Vej, skarevis blev Ligene bisatte hernede, i saakaldte *polyandres*: store Fællesgrave uden Angivelse af de Afdødes Navn og Stilling — „*quorum nomina scit Omnipotens*“, som det hedder paa en Indskrift, Pave Pascal lod sætte over Altret i Kirken S. Prassede i Rom i Anledning af Martyrer, han flyttede herind[3]).

---

hi vero qui negarent dimitterentur incolumes (Valesius' Udgave af det nævnte Værk pag. 178).

[1]) de Rossi l. c. vol. II, *proleg.* pag. XXXVII.

[2]) Laderchius l. c. pag. 20: *inhumata jubebat eorum corpora derelinqui.*

[3]) Mai, *Script. vet.* (Romæ 1831) t. V. pag. 39 lin. 17: QVORVM NOMINA SCIT OMPS. I den tidligere anførte Strofe af Pave Damasus' Indskrift i Pavekrypten: *hic congesta jacet quaeris si turba piorum* — sér de Rossi (l. c. vol. II pag. 161) en Hentydning til disse Fællesgrave, anlagte i al Hast under Forfølgelsen i Slutningen af det 2det Aarhundrede.

Men — som det hedder i Legenden: *bonos odiunt mali* [1]) — „de Gode hades af de Slette", og saaledes blev ogsaa Valerianus og hans Broder indstævnede for Præfektens Domstol for at have handlet imod Kejsernes Ordre. Amachius synes egentlig ikke at have villet fare grumt frem imod de tvende Brødre; paa Grund af den høje Stilling, de indtog, kunde en saadan Optræden vække for megen Uvilje; han vilde kun intimidere dem og have Oprejsning, fordi de saa aabenlyst havde krænket det Bud, hvis Overholdelse han var sat til at paase. „Hvorledes", udbrød han, „kunne I, som ved Eders Fødsel have Ret til at kalde Eder „*clarissimi*", glemme Eders Værdighed i den Grad, at I holde Samkvem med den mest overtroiske af alle Sekter![2]) Eders Formue, siger man, ødsle I bort paa lave og ringeagtede Personer, ja Folk, der for deres Forbrydelser ere dømte til Døden, nedværdige I Eder til at give en Begravelse med al Hæder" . . . „men, maa man da ikke antage, at I ere deres Medskyldige, og at I derfor vise dem saa megen Ære?"

Amachius haabede at faa Brødrene til at fralægge sig al Forstaaelse med disse foragtede Christne, men han kjendte ikke deres Standhaftighed. Hvert nyt Spørgsmaal lod deres Tro kun træde yderligere frem, de kjendte ingen højere Lykke end at kunne være Tjenere hos dem, som Præfekten kaldte Forbrydere, at kunne følge dem i skyldfri Vandel. Endnu en Gang forsøgte Amachius at neddysse Anklagen: „Unge Mand, Du er exalteret!"[3]), afbrød han Tiburtius og forlangte en Forklaring af hans Medanklagede, men denne delte i Et og Alt sin Broders Anskuelser, ja dristede sig endog til at angribe Kejsernes Edikt som uret-

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 20.
[2]) ibid. pag. 21: *nescio quam superstitiosam sectam.*
[3]) ibid. pag. 22: *vides quia elationem mentis pateris.*

færdigt. Amachius afbrød da Forhøret og rettede en Opfordring til dem Begge, som, hvis den blev efterkommet, vilde bringe Sagen til at bortfalde. „Nok med ørkesløs Tale . . . bring Guderne Offer, og I skulle gaa herfra, uden at der tilføjes Eder nogen Mén". — „Ikke Guderne, men Gud bringe vi daglig Offer", lød Svaret, og da Amachius spurgte, hvo da denne Gud var, hvad Navn han bar, om ikke ogsaa Juppiter var en Guddom, erklærede Valerianus dristig, at Juppiter kun var Navnet paa en Forfører og en Vellystning: „Eders egne Skribenter skildre ham jo saaledes, kalde ham en Manddraber og tillægge ham enhver Last — og ham vil Du, at vi skulle ære som en Gud!" — Amachius' Langmodighed var nu udtømt; de Fornærmelser, der vare tilføjede ham selv, kunde han bære over med, men ikke taale, at man drev Spot med Romerfolkets Guder. Liktorerne fik Befaling til at føre Valerianus ud af Salen og pidske ham med Svøber. Slagene faldt, en Herold udraabte den Skyldiges Brøde: „Vogter Eder for at spotte Guder og Gudinder" — *Deos, Deasque blasfemare noli* [1]), men under Afstraffelsen hørte man Valerianus' Røst: „Hil den Time, hvis Komme jeg saa inderlig har ønsket, denne Dag, der er mig kjærere end nogen Festdag!", og saa højt, at Alle kunde høre det, raabte han ud til de Omstaaende: „Borgere, lad mine Pinsler ej skræmme Eder fra at bekjende Sandheden — forbliv faste i Troen og kast i Ilden disse Guder af Sten og Træ, for hvilke Amachius brænder sin Røgelse" [2]).

En Domfældelse kunde ikke undgaaes, hvor ubehagelig Opsigt den end maatte vække; den lød paa, at Brødrene skulde føres ud til *pagus Triopius* ved den 4de Milepæl paa den

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 27.
[2]) ibid.

appiske Vej og dér, ved et Tempel for den Gud, hvis Navn de havde spottet, henrettes ved Sværdet.

Endnu de sidste Timer benyttede Brødrene til at virke for Troen. Legenden skildrer nærmere, hvorledes de omvendte Soldaterne, der stod Vagt udenfor Fængslet, og selve Fangevogteren Maximus med hele hans Familie[1]).

Ved Daggry den følgende Morgen, den 14de April efter Kirkens Kalender, bevægede Toget sig ud ad *via Appia* til det ommeldte Tempel. Endnu en Gang opfordrede man de Dømte til at bringe Guderne Offer — de vægrede sig Begge, lagde sig paa Knæ og modtog med det dræbende Hug Døden og den evige Salighed. Men Fangevogteren Maximus blev for sin Omvendelse dømt til at pidskes til Døde med Svøber af Læder, hvori der var indsyet Jernkugler — det var Straffen for Folk af ringere Stand.

Cæcilia modtog de Afsjæledes Rester og bisatte dem tilligemed Maximus', Hver i sin Sarkofag, i Prætextatus' Katakombe ved den appiske Vej; Arbejderne i hendes egen Kirkegaard vare endnu ikke saa vidt fremskredne, at den kunde byde passende Hvilested for saa fornemme Martyrer[2]).

I nogle Maaneder fortsatte Cæcilia sin Gjerning som hidtil: trøstede og opmuntrede, ydede Hjælp til Syge og Nødlidende — hvor Faren var størst, var hun altid tilstede. Man synes at have krympet sig ved at indlede retslige Skridt imod en Kvinde, der var stillet saa højt; man kjendte hendes uforfærdede Charakter, hendes inderlige Ønske om at kunne ofre Livet for den Frelser, hun havde kaaret til sin Brudgom, — en Anklage vilde kun føre til, at hun aabenlyst vedkjendte sig Christendommen.

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 28—30.
[2]) Dom Guéranger l. c. pag. 389.

Amachius fandt da paa en Udvej: i Stedet for at indstævne hende for sin Domstol, sendte han Rettens Folk til hendes Hjem for at opfordre hende til i deres Overværelse at deltage i en eller anden, om end nok saa ubetydelig hedensk Ceremoni. Imødekom hun Opfordringen, vilde man kunne se gjennem Fingre med hendes religiøse Iver, erklære, at hun, trods sin besynderlige Forkjærlighed for de strafskyldige Christne, endnu holdt fast ved sine Fædres Tro, og Amachius vilde undgaa at føre en Sag igjennem, der ved den Anklagedes formaaende Slægtninge i Forbindelse med den store Popularitet, hun nød, kunde skaffe ham selv mægtige Fjender. Men Cæcilia afviste med Indignation et saadant Kompromis. „Hvad mig angaar", udbrød hun, „kjender jeg intet mere Ærefuldt end at lide alle Pinsler til Christi Ære — men I, unge Venner, vække min Medynk, fordi I med Lydighed maa udrette, hvad der befales Eder af en saa uretfærdig Herre". Og da Amachius' Udsendinge grædende beklagede, at en Kvinde af saa høj Byrd, saa god og vís — *tam elegans, et tam sapiens et nobilis* [1]) — kunde attraa Døden med saa meget Begjær, og bønfaldt hende om ikke at ofre sin fagre Ungdom til Bøddelen, afbrød Cæcilia dem: „At dø for Christus er ikke at miste sin Ungdom, men at vinde den . . . det er at ombytte en ringe og ussel Bolig med et stort og prægtigt Palads, at bortgive en forgængelig Ubetydelighed og modtage et evigt Klenodie" . . . „Thi, sig mig, hvis Nogen kom og bød Eder en Hoben Guldstykker paa den ene Betingelse, at I gav ham tilbage den samme Vægt i slet Kobbermønt, mon I da ikke vilde gribe begjærlig efter et saadant Bytte og opfordre Venner, Forældre og Bekjendte til ligesom I selv at benytte den gunstige Lejlighed? — men Den, der

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 31.

vilde afholde Eder herfra, var det endog med Taarer, vilde I vise bort som en Taabe og Afsindig. Og dog var Eders hele Stræben her kun rettet paa at skaffe Eder — vel et kostbart, men dog kun jordisk Metal; Christus derimod, vor Herre, giver ikke saaledes Vægt for Vægt, men hvad han modtager i Enere, giver han tilbage i Hundreder, og skjænker tilmed det evige Liv". Cæcilias Ord undlod ikke at gjøre Indtryk paa de Omstaaende. „Tro I, at det er saaledes?" spurgte hun, og fra Alles Læber lød: „Vi tro, at Christus, Guds Søn, der har en saadan Tjenerinde, er en virkelig Gud"[1]).

S. Urbanus blev da hidkaldt, og i Cæcilias Hjem døbte han ikke blot Amachius' Udsendinge, men mange andre af Kvarterets Beboere, mere end 400, siger Legenden, af forskjellig Alder, Kjøn og Stand.

Denne Omvendelse synes at have været Cæcilias sidste. Mere og mere følte hun, at den Dag nærmede sig, da hun vilde blive kaldt til Regnskab for sin Færd; i Skyndsomhed traf hun derfor nogle Dispositioner over sine Ejendele og modtog i September, samme Aar som hendes Ægtefælle og Svoger havde lidt Martyrdøden, Tilsigelse om at møde for Amachius' Domstol.

Akterne have bevaret os Forhøret i dets Helhed. Sproget er i Modsætning til den øvrige Fremstilling i Legenden rent og korrekt, og det antages derfor, at Forhøret er kommet til os i sin oprindelige Skikkelse; den ukjendte Forfatter har havt Adgang til de originale Procesakter eller i hvert Fald havt tro Kopier af disse for Øje[2]).

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 31—33.

[2]) de Rossi, l. c. vol. II, *proleg.* pag. XXXV—XXXVII. I Haandskrifter fra en senere Tid er der vel indsat forskjellige Udsmykninger, men disse ere ikke anderledes, end at de let lade sig udskille fra de oprindelige, mere sammentrængte Spørgsmaal og Svar. De Rossi viser

Iøvrigt er Forhøret for en Del kun en Gjentagelse af, hvad der passerede med Valerianus og Tiburtius. Cæcilia udspørges

---

saaledes (l. c.), hvorledes der i det iøvrigt anerkjendte Manuskript, som Bosio har benyttet ved Udgivelsen af Martyrens Legende, er i Begyndelsen af Forhøret interpoleret en Række Udtryk, nærmest sigtende til at give Fremstillingen et oratorisk Sving, der ikke findes i ældre Haandskrifter, som han har havt for sig. For dem, hvem det maatte kunne interessere, hidsættes denne Begyndelse af Forhøret, idet de hos Bosio indskudte Ord ere anførte med spærrede Bogstaver.

Texten i de gamle Codices:	Texten saaledes som den er publiceret af Bosio:
Almachius Caeciliam sibi praesentari praecepit, quam interrogans ait: „Quod tibi nomen est?“ Respondit: „Caecilia“.	*Almachius* ***praefectus sanctam*** *Caeciliam sibi praesentari jubet, quam interrogans ait: „Quod tibi nomen est* ***puella****?“ Respondit: „Caecilia“,* ***sed apud homines, quod autem illustrius est christiana sum****“.*
Almachius dixit: „cujus conditionis es?“	*Almachius dixit: „cujus conditionis es?“*
Caecilia respondit: „ingenua, nobilis, clarissima“.	*Caecilia respondit: „****civis romana illustris ac nobilis****“.*
Almachius dixit: „ego te de religione interrogo“.	*Almachius dixit: „ego te de religione interrogo,* ***nam nativitate scimus te nobilem****“.*
Caecilia respondit: „interrogatio tua stultum sumpsit initium, quae duas responsiones una putat inquisitione concludi“.	***Sancta*** *Caecilia dixit: interrogatio tua stultum sumpsit* ***exordium****, quae duas responsiones una putat inquisitione concludi“.*
Almachius dixit: „unde tibi tanta praesumptio respondendi?“	*Almachius* ***praefectus*** *dixit: „unde tibi tanta praesumptio respondendi?“*
Caecilia dixit: „de conscientia bona et fide non ficta“.	*Caecilia* ***sancta*** *dixit: „de conscientia bona et fide non ficta“.*
Almachius dixit: „ignoras cujus potestatis sim ego?“	*Almachius dixit: „ignoras cujus potestatis sim ego?“*
	Beata Caecilia dixit: et tu ignoras cujus sponsa sim ego?“
	Almachius dixit: „cujus?“

om sit Navn og sin Stilling, hvilken Tro hun bekjender, og tilstaar frejdig, at hun hylder de Christnes Lære. Hun lod haant om den Magt, Amachius erklærede at have over hende: „Et Menneskes Magt“, udbrød hun, „er som en Sæk pustet op med Luft — stikkes en Naal igjennem, falder den sammen til Intet, hvad den rummer af Indhold svinder bort“ [1]). Amachius søgte fremdeles at undgaa Yderligheder og vilde derfor skræmme hende med Døden. „Véd Du ikke, at vore Herskere — *Domini nostri Invictissimi Principes* — have befalet, at de, som vedgaa

---

Caecilia dixit: „tu ignoras cujus sis potestatis; nam si me interroges de tua potestate verissimis tibi assertionibus manifesto“.

Dicit ei Almachius: „dicito si qvid nosti“.

Caecilia dicit ei: „potestas hominis sic est quasi uter“ etc.

Sancta Caecilia dixit: „Domini Jesu Christi“.

Almachius dixit: „ego te conjugem Valeriani scio“.

Caecilia sancta dixit: „tu praefecte te ipsum ignoras cujus sis potestatis; nam si me interroges de tua potestate verissimis tibi adsertionibus manifesto“.

Almachius praefectus dixit: „si nosti dic, delector ex ore tuo audire sermonem“.

Sancta Caecilia dixit: „qualiter delectaris, taliter judicaris, tamen audi. Potestas hominis sic est quasi uter“ etc

Som man ser, røbe hine med spærret Skrift i Kolonnen tilhøjre anførte Sætninger sig som Interpolationer, og det endda lidet heldige. Naar Cæcilia saaledes strax i sit første Svar erklærer, at hun er Christen, er det oversét af Den, der indskød disse Ord, at Amachius umiddelbart efter spørger hende netop om det, hvorom hun alt har udtalt sig; Tillæget „*Sancta*“ til Cæcilia passer aabenbart heller ikke ind i Forhøret i dets oprindelige Form, lige saa lidt som Cæcilias Bemærkning om, at hun er Christi Brud, synes at gjøre det. Med Hensyn til den følgende Del af Forhøret erklærer de Rossi (l. c. vol. II *proleg.* pag. XXXVI) Varianterne i de forskjellige Haandskrifter for lidet væsentlige.

[1]) Laderchius l. c. pag. 34.

at være Christne, skulle straffes med Døden, men de, som nægte det, sendes uskadte bort? . . . i deres Mildhed have de aabnet denne Adgang til Frelse. Se da her dine Anklagere; de paastaa, at Du er Christen — nægt det blot, og al Klage imod Dig er falden bort; men fremturer Du i din Trods, sandelig Du vil erkjende, hvor taabelig Du har handlet, naar Dommen falder". Netop denne Anklage. imødegik Cæcilia, var hendes Ønske — den Straf, man stillede hende i Udsigt, hendes Sejr. „Beskyld da ikke mig for Taabelighed, men vend Ordet imod Dig selv, siden Du har kunnet tro, at jeg skulde være i Stand til at fornægte Christus". Træt af hendes Modstand bød Præfekten hende kort og godt at ofre til Guderne, men Cæcilia afviste ham med samme Haan: „Sandelig, jeg véd ikke, hvor Du har gjort af dine Øjne, siden baade jeg og alle Andre, der med karsk Syn ere her tilstede, kun se Sten, Kobber eller Bly i de Støtter, som Du kalder Guder. Læg selv Haanden paa dem, og Du vil føle, hvoraf de ere dannede" . . . „men hvorfor da saaledes gjøre Dig til Latter for Folk! Alle vide dog, at Gud alene er i Himlen, disse Billeder derimod vilde gjøre mere Nytte, om man kastede dem i Ilden og brændte dem til Kalk — de fortæres i deres Lediggang og ere ligesaa afmægtige til at fri sig selv fra Baalet som til at frelse Dig fra Undergang — ene Christus har overvundet Døden og har Magt til at frelse det syndige Menneske fra Ilden" [1]).

Disse Ord vare Cæcilias sidste for hendes Dommer. Højt og lydelig havde hun haanet Guderne — Straffen kunde da ikke undgaas. Dommen lød paa, at hun skulde føres bort til sit eget Palads paa den anden Side af Tiberen og dér lukkes

---

[1]) Laderchius l. c. p. 38.

inde i Badstuen for at kvæles af de varme Dampe. Det var en vilkaarlig Straf, ikke foreskreven i Lovene, men man haabede derved at undgaa de Optrin, som en Henrettelse for Alles Øjne af en saa højtstillet Kvinde kunde medføre. Dag og Nat blev der fyret i Ovnene — „syv Gange mere end sædvanlig“, hedder det; Cæcilia traadte ind, og tilbragte 24 Timer i de koghede Dampe, men en himmelsk Dug sænkede sig over hende, saa at de brændende Pust veg bort fra hendes Legeme. Da Vogterne den følgende Morgen aabnede Døren, fandt de hende fuldkommen uskadt, Heden havde ikke bragt en Sveddraabe paa hendes Pande, ikke afsvedet et Haar paa hendes Hoved. Dommen maatte og skulde dog fuldbyrdes: en Liktor fik Ordre at træde ind i Badstuen og afhugge hendes Hoved. Tre Gange faldt Sværdet ned paa hendes Hals, tre Gange modtog hun et dybt og dødeligt Saar; men hvad enten — siges der — Bøddelen er bleven rystet ved Synet af en saa fin og yndefuld Skabning, eller en usynlig Magt lammede Kraften i hans Arm — han formaaede ikke at fuldføre sit Hverv. En romersk Lov forbød at hugge mere end tre Gange paa en Dødsdømt; Liktoren ilede derfor bort og lod Cæcilia med blødende Saar ligge henstrakt paa Gulvet. Udenfor Paladset afventede Mængden Martyrens sidste Øjeblikke; nu strømmede de ind og vædede Linned og Klædningsstykker i Blodet fra hendes Saar. Hvert Øjeblik ventede de at se hende udaande. men Cæcilia havde endnu Kraft til at trøste og opmuntre, at styrke Enhver i Troen efter hans Fatteevne.

To Dage og to Nætter henlaa hun saaledes; da kom Tredjedagen S. Urbanus for at bringe Kirkens elskede Datter sit Farvel. Døende vendte Cæcilia sig om imod ham: „Fader“, hviskede hun, „jeg har bedet Forsynet forunde mig denne Frist af tre Dage, for at jeg kunde anbefale Eders Lyksalighed — „*tuae Beatitudini*“, som Titulaturen for Menighedens Overhoved

dengang lød[1]) — „disse Fattige, som jeg stedse har taget mig af, og gjøre Eder en Gave af denne min Bolig, for at den bestandig kan være helliget Kirken". S. Urbanus lovede at opfylde hendes Ønske og gav hende Kirkens Velsignelse. Martyrens Livskraft var nu brudt; blidt vendte hun Ansigtet mod Jorden, og idet hendes Arme med foldede Hænder sank ned ved hendes Side, udaandede hun sin jomfruelige Sjæl — den 16. September a. 178.

Endnu samme Aften blev hendes Legeme lagt i en Kiste af Cyprestræ. Man forandrede Intet ved hendes Klædning, bevarede hende ganske i den samme Stilling, hvori hun havde udaandet paa Badekamrets Stenfliser. S. Urbanus med sine Diakoner førte Liget ud ad den appiske Vej og bisatte det i Cæciliernes Kirkegaard: *inter collegas suos, Episcopos et Martyres*[2]) — „mellem sine Embedsbrødre, Biskopperne og Martyrerne".

Saaledes lyder Legendens Fremstilling af Cæcilias Martyrium. I hvilke Træk den, bortset fra den legendemæssige Udsmykning, afviger fra det historisk Sikre, skulle vi senere berøre.

S. Cæcilia blev altsaa bisat i en Katakombe ved den appiske Vej. Fra hendes Hvilested — „*ad s. Caeciliam*", som Benævnelsen oprindelig lød — udgik det store Netværk af

---

[1]) Laderchius l. c. p. 39.
[2]) ibid. p. 39.

Gange, der i indtil fire, fem Etager under hinanden strakte sig langt ind under Kampagnen, og som i Begyndelsen af det 3dje Aarhundrede blev stillet under Bestyrelse af den senere Pave Calixt, efter hvem det hele Anlæg kom til at bære Kirkens officielle Navn: *coemeterium Calixti.* — Katakombernes vexlende Tilskikkelser ere gaaede hen over hendes Hoved. Hun har sét de Troende samles hernede for at fejre hendes Dødsdag, hørt deres Bønner og Sange til hendes Pris, men hun har ogsaa sét dem vige forskræmte tilbage, og paa en Tid, da man havde forbudt Menigheden Benyttelsen af Kirkegaardene og endog helt konfiskerede dem (ved Forfølgelsen under Kejser Diocletian, a. 303), tilmure og afspærre alle Gange, der førte ind til hendes Kammer, for at Ingen skulde faa Øje paa de dyrebare Rester. Men faa Aar senere, efter Kirkens Sejr, saae hun sin Krypt smykket paany, en Aabning hugget gjennem Loftshvælvingen, der lod Dagens fulde Lys falde ned over hendes Alter, og allevegne fra modtog hun de Andægtige, der flokkedes om hendes Grav for at beundre en Kjærlighed og et Heltemod, der for dem ikke mindre end for os var omstraalet af Legendens æventyrlige Glands. Paany blev Alt tildækket og stængt, Krypten fyldt op med Jord og Grus, efter at Longobarderne i Midten af det 8de Aarhundrede vare trængte ned i Katakomberne og havde mishandlet Martyrernes Rester. I mere end et Aartusinde henlaa Cæcilias Hvilested skjult og glemt, indtil de Rossi for en Menneskealder siden atter bragte det for Lyset.

Lad os i korte Træk berøre disse skiftende Tildragelser; den Skjæbne, der er overgaaet S. Cæcilias Gravkammer, er jo ikke blot *coemeterii Calixti* men Katakombernes Historie overhovedet.

Det var unægtelig besynderlige Vilkaar, under hvilke de Christne levede paa hendes Tid. Som Trosbekjendere forbød Loven dem at existere, men som en Begravelsesforening under

Jorden ændsede den dem ikke. *Non licet esse vos!* — „Eder er det ikke tilladt at være til", lød i faa Ord de romerske Loves Dom over Menigheden med dens ikke anerkjendte Tro[1]), og en Kejsers Lune kunde hvert Øjeblik bringe en Udryddelseskrig med Ild og Sværd over dens Hoved. Men dette „*non licet esse vos*" strakte sig ikke til de Christnes Grave; det var for Statens Sikkerheds Skyld, til Beskyttelse af den offentlige Moral, at man ikke vilde taale et Samfund, der sagdes at føre et ryggesløst Levned og pønse paa en ny Samfundsorden — „*res novas moliri*", som det hedder i de gamle Anklager; men Dommen var ikke dikteret af noget egentligt Had. Deres Døde fik da Lov til at hvile i Fred; lige med den hedenske Patriciers holdtes den ringeste Christens Grav for et „helligt Sted"[2]), der stod under Beskyttelse af det romerske Præstekollegium, et Tilsyn, der kun kunde vække saare ringe Anstød, idet det ikke indlod sig paa at undersøge, hvad der gik for sig nede i Kirkegaardene, men kun vaagede over, at Gravstederne ej blev krænkede, hvorfor det da ogsaa saa lidt saarede de Christnes Følelser, at Constantin den Store og hans Efterfølgere langt fra at ophæve Pontifikalkollegiets Tilsyn, udtrykkelig bekræftede det[3]).

Som de simple Troende nød Beskyttelse i deres Grave, gjorde Martyrerne det ikke mindre. Med Udleveringen af de lemlæstede Lig gjorde man ingen Vanskelighed; endog de grusomste Forfølgere blandt Cæsarerne respekterede den humane Forskrift, som vi kjende fra de romerske Love, i hvilke det paabydes, at „Modstandernes Lig skulle udleveres til Begravelse

---

[1]) Tertull. *Apolog.* (ed. Oehler, Leipzig 1853) cap. IV.
[2]) „*locus religiosus*", de Rossi l. c. vol. I p. 200.
[3]) *Cod Theodos.* l. IX, 17—2 (ed. Ritter, Leipz. 1738, vol. III p. 149).

til Hvemsomhelst, der kommer og forlanger dem" — *corpora animadversorum qvibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt*[1]).

Hvor værdifuld nu end denne Anerkjendelse af Gravstedernes Fred maatte være for de Christne, blev det dog betydningsfuldere for dem, at der med Beskyttelsen fulgte uhindret Adgang til at udøve al den Kultus, der kunde falde ind under Begravelsesceremonier og gaa for sig i deres Katakomber. Hernede kunde de samles for at højtideligholde Martyrernes Dødsdage — eller „Fødselsdage", som de kaldtes, fordi det evige Liv tager sin Begyndelse med Døden — holde deres Kjærlighedsmaaltider, synge og bede, kort: under Skin af Begravelsesceremonier udøve saa godt som den hele christelige Kultus. End ikke ved Opførelsen af et overjordisk Mindesmærke for en eller anden Martyr tog Øvrigheden Anstød; saaledes fik til Ex. netop den hellige Cæcilia i Midten af det 3dje Aarhundrede et Bedehus — en saakaldet *cella memoriae* — rejst over sin Grav, af hvilket der endnu ses Rester paa den oprindelige Plads[2]).

Dersom nu Forholdet uforandret var vedblevet saaledes hele Kejsertiden igjennem, vilde sikkert den Kirkegaard, Cæcilierne havde skjænket Menigheden, have været bevaret os i en ganske anden god Stand end den, i hvilken vort Aarhundrede har gjenfundet den. Men saa taalelige Dage skulde Broderskabet ikke stedse nyde. Fra Begyndelsen af det 3dje Aarhundrede synes der at have rejst sig et virkelig folkeligt Had imod de Christne, samtidig med at det gik op for Magthaverne, at der bag disse Begravelsesforeninger med deres Jordefærd og Sammenkomster skjulte sig et fuldt organiseret Trossamfund. Ved nogle Ligbegængelser i Carthago, beretter Ter-

---

[1]) *Fr.* 3 *Dig.* (XLVIII—24).
[2]) de Rossi l. c., vol. I p. 179 og II p. 4—5.

tullian, kom det til en Tumult, og Folkemassen, som bedre end Regeringen havde Øje for, hvorledes Angrebet skulde rettes, tog Sagen praktisk og raabte paa, at Katakomberne skulde forbydes. *Areae non sint!* — „lad blot Kirkegaardene ophøre at være til“ [1]), lød det først i Nordafrika (a. 203) og snart efter i Rom, men saa stærk var dog Magthavernes Uvilje imod et saadant Skridt, at den kejserlige Regering i mere end et halvt Aarhundrede modstod Forlangendet, indtil den omsider gav efter, og vi i Midten af det 3dje Aarhundrede (a. 257) se Kejser Valerian udstede det første Edikt, der forbyder Broderskabet at benytte sine Kirkegaarde.

Ved et saadant Forbud maatte Katakomberne staa i Fare for helt at forsvinde; og dette vilde vel ogsaa være bleven Tilfældet, hvis Ediktet virkelig var bleven overholdt og indskærpet af de følgende Regenter. Men heldigvis for de Christne gik det ikke saa galt, som de kunde have ventet. Først og fremmest synes Kejserens Ordre mere at være rettet imod Katakomberne som Stedet for hemmelige Sammenkomster end mod deres Benyttelse som Begravelsespladser: „Hverken Eder eller nogen Anden er det tilladt at holde Forsamlinger eller mødes i det, som I kalde eders *coemeteria*“, hedder det i de romerske Statholderes Skrivelser til Menighedens Forstandere [2]). Man konfiskerede derfor heller ikke Kirkegaardene, som det ellers under Forfølgelser var Tilfældet med Christnes Ejendele, til Ex. deres Bedehuse, og dernæst

---

1) Tertull. *ad Scapulam* (ed. Oehler, Leipz. 1853) cap. III.

2) Selve Ediktet kjendes ikke, men det omtales hos Kirkefædrene, til Ex. hos Eusebius (*Hist. eccles.*, ed. Valesius 1746, lib. VII, 11 p. 293) i en Henvendelse fra Præfekten i Alexandria, Æmilianus, til Biskoppen sammesteds, Dionysius: *nullatenus autem licebit vobis, nec quibuscumque aliis conventus agere, aut ea, quae vocantur coemeteria, adire.*

varede det ikke længer end 3 Aar, inden den næste Kejser, Gallienus, satte Ediktet ud af Kraft (a. 260) og gav Menigheden dens Grundstykker tilbage til Benyttelse som hidtil.

Uvejret kunde imidlertid hver Dag bryde løs paany, og naturlig maatte Frygten herfor bringe de Christne til at indse Nødvendigheden af, saa meget som muligt at bortlede Opmærksomheden fra deres Kirkegaarde. Alt, hvad der kunde vække Opsigt og Anstød, maatte undgaas, og saaledes blev ogsaa den festlige Ihukommelse af S. Cæcilias Dødsdag stillet i Bero. Samtidig fik ogsaa Arbejderne i Katakomberne en anden Charakter: de ældre, iøjnefaldende Nedgange langs de store Landeveje kastedes til, og nye skjulte Indgange aabnedes bagom ude paa Kampagnen, eller lagdes ned gjennem de forladte Gange i et Stenbrud. Om en indre Udsmykning kunde der vanskelig være Tale; det gjaldt nu blot om at skaffe de Afsjælede Plads hernede, og i de Anlæg, der skrive sig fra dette Aarhundrede, finde vi derfor ikke længer de ældre, forholdsvis brede og høje Gallerier, men snævre Gange, der i al Hast ere udhulede i den nøgne Tufstensjord, og som fra øverst til nederst ere indskaarne med Nicher, indrettede til at huse mange Lig. Disse Forsigtighedsregler have næppe været overflødige: „Hver Dag", skriver Tertullian, „blive vi forræderisk overraskede og uformodet grebne, naar vi samles hernede for at bede ved vore Afdøde" [1]), men — det bør dog tilføjes, at vor Tid ikke kjender til noget nyt Forbud imod Katakombernes Benyttelse førend i Begyndelsen af det næste Aarhundrede, da i et Øjeblik, hvor man ikke ventede nogen Forstyrrelse, den 10de og sidste Forfølgelse brød løs under

---

[1]) Tertull. *apolog.* cap. VII: *cotidie obsidemur, cotidie prodimur, in ipsis plurimum coetibus et congretationibus nostris opprimimur.*

Kejser Diocletian (a. 303). Det var den grusomste og mest udstrakte af dem alle; Regjeringen nøjedes da ikke med at forbyde Menigheden Brugen af dens Kirkegaarde, men inddrog og solgte de Grundstykker, under hvilke de vare anlagte, saa at til Ex. de Aars Paver, Marcellinus († 308) og hans Efterfølger Marcel († 310) trods alle Forsøg ikke kunde blive jordede i den pavelige Krypt ved *via Appia*, men maatte skjules andetsteds ude paa Kampagnen[1]. S. Cæcilias Kapel stod i Fare for helt at forsvinde; den, der kjøbte Grunden over hendes Hvilested, var jo berettiget til at rydde alle disse Gange og Kamre, sønderhugge Sarkofagerne og kaste de smuldrede Ben for Vinden. For at sikre sig hendes og andre Martyrers Rester til bedre Dage lod Kirken alle Gange, som førte ind til deres Kamre, tilmure og opfylde med Jord. Calixt's Katakombe bærer endnu tydelige Spor af disse Forsigtighedsregler; „*quaeritur*“, „*invenitur*“ — „man søger og finder“, hedder det ogsaa i Kirkens Indskrifter[2], da den et halvt Aarhundrede senere gik til at ryddeliggjøre Gallerier og Kamre for at bringe de skjulte Skatte for Dagen:

Sanctorum monumenta vides patefacta sepulcris
Martyris hic Proti tumulus jacet atque Hyacinthi
Quem cum jamdudum tegeret mons, terra, caligo —

„Du ser de Helliges Levninger bragt frem for Lyset: Sku her Martyren Protus' og Hyacinthus' Grave, forhen laa de indhyllede i Mørke, dækkede af Jord og Grus“ — saaledes lyde nogle Strofer, hvori Pave Damasus (a. 366—384) besynger Opdagelsen af de nævnte Martyrers Hvilesteder[3].

---

[1] de Rossi, l. c. vol. II p. 203.
[2] ibid. vol. I p. 213.
[3] ibid.

Uvejret stod dog ikke længe paa; faa Aar efter standsede Kejser Maxentius Forfølgelsen (a. 306), og fem Aar senere fik Menigheden sine Kirkegaarde tilbage til fri Raadighed. Under den næste Kejser var de Troendes Trængselstid omsider forbi, Constantin den Store gjorde Christendommen til Rigets Religion.

Med Kirkens Sejr er Katakombernes Bestemmelse som Begravelsespladser i det Væsentlige afsluttet. De høje Gejstlige gav Exemplet; Pave Melchiades (a. 311—314), der samtidig med Constantin den Store gjorde Lateranernes Palads til sin Residens som „Lateranet", var den Sidste, der blev bisat mellem sine Forgængere i *coemeterium Calixti* ved *via Appia*; hans Efterfølger Sylvester fik Plads i en Basilika over Jorden. Exemplet fulgtes af Mængden. Nu, da der ikke længer var nogen Vanskelighed ved at finde Hvile under Jorden, havde Lysten ogsaa tabt sig, medmindre man da kunde erholde en privilegeret Plads ved Martyrernes Side, *quod multi cupiunt et rari accipiunt* — „hvad Mange attraa, men Faa kun opnaa", som en samtidig Indskrift lyder[1]). Allerede i Slutningen af det 4de Aarhundrede hidrøre to Tredjedele af de christne Ligstene, der ere ladte os tilbage, fra Begravelser over Jorden, og i de følgende Decennier gik Omslaget endnu raskere for sig, indtil man efter Aaret 410, da Rom blev stormet og plyndret af Alarich, ikke kjender noget sikkert Exempel paa en underjordisk Begravelse i Byens Omegn[2]).

Men skjøndt Katakomberne saaledes blev forladte som Hvilesteder, blev den hellige Cæcilia derfor ikke glemt; den Kirkegaard, hendes Slægt havde skjænket Menigheden, blev et af Tidens

---

[1]) de Rossi, *Insc. christ. Urbis Romae* vol. I p. 142 Nr. 319.
[2]) de Rossi, *Roma sotterr.* vol. I p. 214, 216.

hellige Valfartssteder. Nu var der jo ikke nogen Lov, der forbød at komme sammen hernede — frit kunde de Hellige æres, og fra alle Egne af Christenheden flokkedes da de Troende for at kunne holde Andagt ved Martyrernes Grave eller overvære de aarlige Fester for Paver og Helgener. Den religiøse Begejstring gjorde Alle til Brødre: Side om Side vandrede Fornemme og Ringe til de hellige Steder, Vejene gjenlød af Jubel og Sang — „hvor udstrakte Markerne end ere“, forsikrer Prudentius, Kirkens Sanger i det 4de Aarhundrede, „synes de næppe at kunne give Plads for de glade Skarer; man ser dem trænges sammen og standse undervejs“ [1]).

Kirken gjorde, hvad den kunde, for at skaffe Plads til de mange Gjæster. Nye og bredere Indgange lagdes ned i Katakomberne, de forfaldne Gallerier blev afstivede og opmurede — S. Cæcilia saae sin Krypt dekoreret med Fresker, og for at Dagslyset kunde falde ned over hendes Alter, huggede man — som alt berørt — en Lysaabning gjennem Loftshvælvingen. Mere end nogen Anden gjorde Pave Damasus sig fortjent af hendes Kirkegaard; han „søgte og fandt“ de Skatte, der i Trængselstiden vare skjulte hernede.

Men under al denne Kultus stod dog Katakomberne i Fare for at lide. Mangen Andægtig, der kom hid: Nordens lyshaarede Sønner, en Otho, Etelrid, Hildebrand — Navne, som vi kjende fra de Graffiter, de have indridset paa Væggene, blev betagen af Længsel og kjendte intet højere Ønske end at kunne finde Hvile Side om Side med de berømte Martyrer; ja, saa stærkt kunde Enkelte gribes af Kjærligheden til de mørke Gravgange,

---

[1]) Prudentius, *Peristephanon* lib. XI, 211—212:

Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
Haeret et in magnis densa cohors spatiis.

at de tog fast Ophold hernede — „levende“, siges der etsteds i den Anledning, „gjorde sig til Vogtere for de Døde“. De Fromme synes ikke at have havt saa vanskeligt ved at faa deres Ønske opfyldt, i hvert Fald ikke imod et Vederlag til rette Vedkommende; man arrangerede sig med Graverlauget, de saakaldte *fossores*, og kjøbte hos dem Retten til en Plads *„intra limina Laurentii, Cornelii, Hippolyti“*, eller blot *„intra limina sanctorum“* — som det hedder[1]), hvorved der da var Martyrer nok at vælge imellem. Men i Attraaen efter at komme til at hvile saa nær som mulig ved de hellige Mænd tog de Begjærlige ikke i Betænkning at anbringe deres Gravnicher indeni og udenom de gamle Martyrkrypter, huggede dem ind i Vægge, der vare beklædte med de smukkeste Fresker, og vare ganske blinde for, at de derved ikke blot ødelagde Kamrenes Symmetri og Dekoration, men udsatte dem for at styrte sammen ved at undergrave Lofter og Vægge. Forgjæves søgte Kirken at lægge Baand paa denne Mani: „De Hellige føle sig ikke smigrede ved, at I saaledes knytte Eder til deres Hvilesteder — de ville, at I komme dem nær i Sjælen og ikke med Eders Legeme“, lyder nogle Ord af en samtidig Biskop[2]), og Pave Damasus gav dem sit eget Exempel til Efterlignelse. Mere end nogen Anden havde han gjort sig fortjent til at finde Hvile ved Martyrernes Side, men lod sig nøje med et Gravsted over Jorden og indhuggede i sine Forgængeres Krypt de tidligere anførte Linjer:

---

[1]) Indskriften (fra Aar 381) lyder — saaledes som de manglende Ord ere supplerede af de Rossi: *accepit sepulcrum intra limina sanctorum . . . quod multi cupiunt et rari accipiunt* (*Insc. christ.* vol. I p. 142 Nr. 319) — „han fik sin Grav indenfor de Helliges Tærskel, hvad Mange attraa, men Faa kun opnaa“.

[2]) de Rossi, *Roma sotterr.* vol. I p. 214.

Hic fateor Damasus volui mea condere membra,
Sed cineres timui sanctos vexare Piorum —

„her, det være tilstaaet, kunde ogsaa jeg Damasus føle Lyst til at lægge mine Ben, men jeg maatte frygte at forstyrre de Helliges Støv“. Ret heldigt — maa vi da sige — for Martyrernes Fred, at Gothernes Belejring af Rom i det 6te Aarhundrede gjorde en brat Ende paa ethvert Ønske om at blive bisat under Jorden. Efter at deres Skarer under Vitiges vare trængte ned i Katakomberne og havde vanhelliget de fredlyste Steder — *ecclesiae et corpora Sanctorum exterminata sunt a Gothis*, hedder det i Pavebogen[1]), følte Ingen Lyst til at udsætte sine Ben for Barbarernes Medfart, og i de faa Aarhundreder, i hvilke Christenheden endnu har Kjendskab til disse Minder, ere de derfor udelukkende hellige Valfartssteder, i hvis Kapeller man vedbliver at holde Gudstjeneste og fejre de berømte Afdødes Festdage.

Kirken fik paany travlt med at bringe Alt hernede i Orden, istandsætte Gallerier og Kamre, rejse Altre og Indskrifter, — „med et Suk over al den Ødelæggelse, der var skét“, tog Pave Vigilius (a. 538—555) sin Part i denne Gjerning[2]). S. Cæcilias Krypt blev ikke glemt. Atter saae hun Pilegrimme fra alle Egne strømme til sin Grav, hendes Dødsdag, den 16de September, blev fejret med den gamle Pragt, — Paverne saae gjerne, at den tidligere Kultus ved Martyrgravene holdtes vedlige; det bestemtes saaledes af Johannes III (a. 560—573), at alt Tilbehør af kirkelige Gjenstande, der behøvedes ved den ugentlige

---

[1]) Anastasius, *de vitis pontif. Rom.* (Moguntiae 1602) *in Silvestrio* p. 54.
[2]) de Rossi l. c. vol. I p. 218.

Gudstjeneste i Katakomberne, skulde udleveres fra Kirkens Skat i Lateranet[1]).

Men trods alle Bestræbelser for at holde Martyrkamrene i Ære kunde det ikke undgaas, at Ruinerne i og omkring Katakomberne Dag for Dag hobede sig mere op. Kampagnens stigende Øde, den febersvangre Luft, der lagde sig hen over Sletten, Usikkerheden herude — Alt bidrog til efterhaanden at fjærne Pilegrimmene fra de hellige Steder. Endnu indtil Midten af det 8de Aarhundrede tænkte man dog ikke paa at føre de dyrebare Rester bort fra deres Boliger; tillod man sig en Omflytning, gik den kun ud paa at føre en Martyr, hvis Kammer truede med at styrte sammen, op i en Basilika ovenover hans Grav. Men Longobardernes Indfald i Midten af det 8de Aarhundrede medførte saa megen Forstyrrelse i og udenfor Rom, hvor de gridske Horder plyndrede Kampagnens Kirker, opbrændte Helgenbilleder, ja endog mishandlede og bortførte Martyrernes Lig, at Kirken ikke længer kunde finde sig i, at dens Skatte laa udsatte for de Fremmedes Rovlyst. Saasnart der derfor var bragt Ro til Veje, tog Pave Paul I (a. 757—768) Bestemmelse om at aabne de ældste og mest ansete Martyrers Grave for at føre deres Rester ind til Rom, og den „Martyrkrone" — siges der — hvormed den evige By var smykket, blev lidt efter lidt berøvet sine smukkeste Juveler.

Fortegnelsen over de Udvalgte kjendes endnu; deres Tal var mere end hundrede, — S. Cæcilia var imidlertid ikke iblandt dem. Hun findes heller ikke nævnt mellem de 2300 Martyrer, som Pave Pascal I et halvt Aarhundrede senere lod føre ind til Kirken S. Prassede i Rom — *dirutis in cryptis jacentia*, som

---

[1]) Anastasius, l. c. *in Joh.* III pag. 60.

det hedder i en Indskrift, han i den Anledning lod opsætte[1]). Men hvor var da den fejrede Helgeninde? Havde man glemt hende — eller talte Rygtet sandt, naar det sagde, at Longobarderkongen Aistulph ved sit Indfald i Aaret 756 hemmelig havde bortført hendes Rester? Pave Pascal gjorde sig selv dette Spørgsmaal. og han endte med at tro paa Rygtets Udsagn, thi længe og forgjæves havde han søgt Martyrens Grav. Men fire Aar senere (a. 821), lyder Pavens Beretning, sad han en Morgenstund paa den biskoppelige Throne ved Gudstjenesten i Vatikanet; træt af sin Gjerning slumrede han ind under de Andægtiges Sange og Orgelets Toner, da S. Cæcilia pludselig viste sig for ham i Skikkelse af en skjøn ung Kvinde. „Hellige Fader", udbrød hun, „hvilke Rygter have bevæget Dig til at ophøre med at lede efter mig? — I din Søgen var Du mig dog saa nær, at vi havde kunnet tale sammen. Bliv da ved, som Du har begyndt" . . . „det har behaget den almægtige Gud, at Du skulde finde mine jordiske Rester"[2]).

Efter denne Anvisning gav Paven sig til at anstille nye Undersøgelser, og dennesinde lykkedes det ham at trænge ind i Martyrens Kammer og finde hendes Gravniche paa det opgivne Sted — *inter collegas Episcopos, sicut in sacratissima illius passione manifeste narratur*[3]). Han fandt hende hvilende i den samme Kiste af Cypresstræ, i hvilken S. Urbanus havde nedlagt hende, iført det samme Klædebon med guldindvirket Mønster, som hun bar Dagen for sit Martyrium; ved hendes Fødder laa Strimler af det Tøj, i hvilket de Andægtige havde opsamlet

---

[1]) Mai, *Script. vet.* (Romae 1831) t. V pag. 39 l 4—5.

[2]) Laderchius l. c. vol. I pag 200 ff. (*revelatio Paschalis Papae de inventione corporis B. Caeciliae*).

[3]) ibid. pag. 202.

hendes Blod. Paven tog med egne Hænder de kostbare Levninger ud af Graven, og uden at forstyrre de enkelte Deles Leje førte han Skelettet ind til Kirken S. Cæcilia i Trastevere, der jo var opført paa den Grund, hvor Cæcilia tidligere havde havt sit Palads. Et Slør af let Flor blev bredt over Liget. Kisten, hvori det hvilede, omsluttet med en Sarkofag af hvidt Marmor, og denne nedsat i en Hvælving under Højalteret (Juli 822). En anden Sarkofag modtog Resterne af Valerianus, Tiburtius og Maximus, hvis Omvendelse jo var den hellige Cæcilias Værk, og forinden Hvælvingen blev lukket, lod Paven indvendig paa Muren indsætte en Tavle, der fortalte om de Relikvier, som gjemtes hernede [1]).

Saaledes hedder det i Pavens Diplom om Flytningen af disse Martyrrester; den blev efterfulgt af forskjellige andre.

---

[1]) Indskriften, der — som det vil blive víst i det Følgende — efter henved 800 Aars Forløb er kommen for Lyset, har følgende Ordlyd:

HANC FIDEI ZELO PASCHALIS PRIMVS AB IMO
ECCLESIAM RENOVAANS DVM CORPORA SACRA REQVIRIT
ELEVAT INVENTVM VENERANDAE MARTYRIS ALMAE
CAECILIAE CORPVS HOC ILLVD MARMORE CŌDENS
LVCIVS VRBANVS HVIC PONTIFICES SOCIANTVR
VOSQ. DEI TESTES TIBVRTI VALERIANE
MAXIME CVM DICTIS CONSORTIA DIGNA TENETIS
HOS COLIT EGREGIOS DEVOTE ROMA PATRONOS

(Bosio, *hist. passionis B. Caeciliae* (Romae 1600).

Indholdet af disse Strofer lader sig gjengive saaledes: „Da Pascal den Første i Iver for Troen gjenopbyggede denne Kirke fra Grunden af og søgte efter de Helliges Rester, fandt han og bortflyttede den jomfruelige Cæcilias Legeme; under dette Marmor ligger det bevaret. Paverne Lucius og Urbanus hvile i hendes Nærhed; ogsaa I, Valerianus, Tiburtius og Maximus, Vidner om Gud, have erholdt en Plads, der er Eder værdig. Rom hylder andagtsfuldt sine berømte Beskyttere.“

Men da Katakomberne saaledes vare plyndrede, døde Interessen for dem efterhaanden hen; Kampagnen blev ogsaa stedse mere øde og usikker, saa at det ikke var raadeligt at vove sig udenfor Byens Mure. Fra Midten af det 9de Aarhundrede hørte man da op med at valfarte til de gamle Kirkegaarde. Endnu i nogen Tid kunde de vel tilfældig blive besøgte, men de Troendes store Skare kjendte ikke længer Vej hernede; Glemselen lagde sig saa fuldstændig over disse Minder, at man snart ikke mere havde Kundskab om deres Tilværelse. Kun en eneste Katakombe vedblev at modtage Besøg af de Andægtige, og denne ene — „*coemeterium catacumbas ad sanct. Sebastianum via Appia*“, som den kaldes i de gamle Optegnelser — gav ved sin Beliggenhed paa en Strækning af den appiske Vej, der uvist af hvad Grund gik under Benævnelsen „*catacumbas*“ [1]), Fællesbetegnelsen „Katakomber“ til alle Anlæg af lignende Art, og til denne henlagde man — som vi have sét — Gravkamre for Paver og Martyrer, om hvilke man vidste, at de vare blevne stedt til Hvile i den Kirkegaard, som Cæcilierne havde skjænket Menigheden.

Aar for Aar voxede den hellige Cæcilias Ry. Rundt om i Christenheden saae hun Kirker fremstaa til sin Ære, med store Bogstaver huggede man ind over hendes Alter de Ord, som hun ved Bryllupshøjtiden opsendte til Herren: „*fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar*“, og fra talrige Prædikestole varierede man det evigunge Æmne om den Kvinde, der, skjøndt hun besad netop de Lykkens

---

[1]) Canina l. c. pag. 77 og 79.

Goder, der friste Sindet til Stolthed: *pulchritudo corporis, divitiae in ornamentis, nobilitas generis* — „Legemets Skjønhed, prægtige Klæder og fornem Fødsel", foretrak at skjæmme sig selv ved at spæge sit Kjød, at leve ydmyg og ringe, bærende under sin kostbare Dragt de Gudhengivnes grove Haardug for at gjøre sig værdig til at være Christi Brud[1]).

En ny Berømmelse blev føjet til hendes Navn; hun blev kaaret til Tonekunstens Beskytterinde, æret som Den, der havde opfundet Orgelet som Akkompagnement til sine Lovsange. Hvorledes Forestillingen er opstaaet, eller hvo der er dens egentlige Ophav, kan det være vanskeligt at eftervise[2]), men den synes at have vundet Indpas i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, da Kunstnerne greb den med Begjærlighed til Fremstilling. Medens der nemlig indtil dette Tidspunkt ikke paa

---

[1]) *Sermo de S. C. Virg. et Martyris* (Laderchius l. c. vol. II pag. 118 ff.). Af de mange Digte til hendes Pris hidsættes følgende Vers, hvis Begyndelsesbogstaver ydermere danne Navnet „Cecilia":

C onsolatrix infirmorum, compassione
E lectrix supernorum, contemplatione
C onfortatrix Christianorum, praedicatione
I mitatrix Beatorum, sacra passione
L iberatrix perditorum, devota oratione
I nventrix liliorum, casta conversatione
A ssociatrix Angelorum, coelesti revelatione —
(ibid. vol. II p. 154).

„I sin Medfølelse trøstede hun de Svage, under Grublen læste hun om de højeste Ting; hun styrkede de Christne ved sit Ord, efterlignede de Salige ved sine Lidelser; hun frelste de Fortabte ved sin gudhengivne Tale, var Lilierne lig ved sin kydske Færd og vandt Plads hos Englene ifølge himmelsk Aabenbarelse".

[2]) *R.-Encyclop. f. protest. Theologie und Kirche* (Leipzig 1878) vol III pag 51.

de mange Billeder, der vise den hellige Cæcilia i saa at sige enhver Situation af hendes Livsførelse, findes noget Forsøg paa at fremstille hende med andre Værdighedstegn end dem, der tildeles Martyrerne i Almindelighed: Straaleglorien, Kronen, Palmegrenen osv.[1]), se vi hende for første Gang fremstillet med de nye Attributer paa to berømte Billeder, som Brødrene van Eyck ved Aaret 1420 malede paa et Alterskab til en Kirke i Gent. Paa det ene af disse Alterstykker ses hun siddende ved Orgelet, det andet viser hende omringet af fromme Kvinder, der synge til Guds Pris. Ideen, der saaledes havde fundet Udtryk i Kunsten, gjorde saa stor Lykke, at man nutildags jo ikke ret vel kan tænke sig den hellige Cæcilia fremstillet uden i Forbindelse med et eller andet musikalsk Instrument, med mindre Opgaven netop har været at give et bestemt Optrin af hendes Lidelseshistorie. Kunstnere efter van Eyckernes Tid vise hende da ogsaa staaende eller siddende ved Orgelet, med en Violin eller Violoncel i sine Arme, slaaende Harpen og Lyren, endog spillende paa et Klaver, som paa et Billede af den engelske Portrætmaler Reynolds[2]). Særlig berømt er det storstilede Billede, der efter Bestilling af en from Kvinde blev malet af Rafael til Kirken *S. Giovanni in Monte* i Bologna (a. 1513—14) og nu findes i Byens Pinakothek. Det forklarede Blik, hvormed Cæcilia, med Orgelet sænket ned mellem begge Hænder, skuer op til Himlen, i Henrykkelse lyttende til den Sang, Englene opføre i Skyerne over hendes Hoved, medens Apostelen Paulus, Maria Magdalena, Evangelisten Johannes og St. Augu-

---

[1]) Wessely, *Icon. Gottes und der Heiligen* (Leipzig 1874) pag. 112.
[2]) Wessely l. c. pag. 113.

stinus hver med sit charakteristiske Udtryk staa omkring hende, hører til Rafaels genialeste Inspirationer:

Pingant sola alii, referantque coloribus ora
Caeciliae os Raphael, atque animum explicuit[1] —

„lad Andre male alene Ansigter, fremstille dem i Farver, Rafael har víst os Cæcilias Sjæl og Aasyn", hedder det i et Distichon til dets Pris, og Beskuelsen af dette Billede siges jo at have grebet Correggio saa stærkt, at han da først følte sit Kald som Kunstner og udbrød i de bekjendte Ord: „*Anch' io son' pittore!*".

Kirken kunde ikke Andet end glædes ved den nye Forherligelse, der tillagdes dens Martyr, og spurgtes der om en Hjemmel herfor, troede den at kunne paavise en saadan i Legenden om hendes Liv. Naar det her nemlig hedder, at medens Bryllupssangen istemtes, søgte hun at unddrage sig de profane Toner og henvendte sig i Bøn til Herren: *cantantibus organis illa in corde suo soli domino decantabat*, forestillede man sig ogsaa denne Bøn som hørlig, og den Modsætning, der saaledes var mellem den stille Sang, der af hende opsendtes til Himlen, og den støjende Musik, der lød for Gjæsternes Øren, gav da Adkomst til at hylde S. Cæcilia som Beskytterinde af Kirkens dæmpede, ophøjede Harmonier. I Slutningen af det 16de Aarhundrede blev der stiftet et musikalsk Akademi til hendes Ære i Rom; Europas store Stæder fulgte Exemplet ved Oprettelsen af lignende Instituter, der stilledes under hendes Be-

---

[1] Vasari, *vite de' pittori* etc. (Firenze 1771) vol. III p. 194.

skyttelse, og som alle havde til Opgave at bevare Kirkens gamle og skjønne Melodier. Hvor Musikens Idealitet anerkjendes, gaar da heller ikke Dagen for S. Cæcilias Martyrium — den 22de November ifølge Kirkens Kalender — ubemærket hen, men mindes ved Musikfester af særlig højtidsfuld Charakter. Til en saadan komponerede Händel Oratoriet „Messias“ (1741), og ved en lignende Fest til hendes Ære bragte Mendelssohn et Aarhundrede senere sit Oratorium „Paulus“ til Opførelse i London.

En lykkelig Indskydelse, maa vi derfor sige, der bragte Koncipisten af hendes Legende til at nedskrive de ovenomtalte Ord; i dem har Kunstnerne fundet Inspiration til nogle af deres skjønneste Værker — de have gjort Navnet Cæcilia mere populært end nogen anden Helgens, og bragt hende en Hyldest, mere varig end Kirker og Altre.

I henved otte Aarhundreder henlaa S. Cæcilia uforstyrret i sin Krypt under Alteret i Kirken i Trastevere. Det var snårt en Saga blot, at man havde hendes Rester hernede — den Indskrift, som Pave Pascal havde ladet opsætte, var jo anbragt indvendig i Hvælvingen, saa at den ikke faldt i Øje. Men i Slutningen af det 16de Aarhundrede lod Cardinal Sfondrato, under hvis Forsorg Kirken henhørte, foretage omfattende Arbejder ved Altret og Konfessionen; han vidste jo nok, hvilke Skatte, der skulde findes hernede, og Arbejderne bleve derfor ledede med den største Forsigtighed — Intet maatte foretages, naar Kardinalen ikke selv var tilstede[1]). Med Besvær fik man

---

[1]) Bosio, *hist. passionis B.-Caeciliae* (Romae 1600) pag. 154.

Jorden under Fliserne ryddet bort. og gjennem den tykke Mur trængte man ned i en Hvælving, hvor to Sarkofager af hvidt Marmor kom til Syne, opstillede ved Siden af hinanden og umiddelbart under en muret Ledning, der førte op til Altret, og gjennem hvilken de Troende i Aarhundreder havde nedsænket Linned og Klædningsstykker, som de vilde helliggjøre ved at bringe dem i Berøring med Martyrens Kiste. Med Kirkens Dignitarer som Vidner skred man først til Aabningen af den mindre Sarkofag, der stod nærmest Indgangen. Den indeholdt en lille Kiste af Cyprestræ; Kardinalen skruede selv Laaget af, varsomt fjernede han det lette Slør, der tilhyllede Liget, og S. Cæcilia viste sig for de Tilstedeværende i hele sin Ynde; dér laa hun endnu som for halvandet Aartusinde siden i den samme Stilling, hvori hun ifølge Legenden havde udaandet paa Marmorgulvet i sit Badekammer: hvilende paa den højre Side, med Armene strakt hen foran sig, Knæerne let bøjede og Hovedet vendt ned imod Kistens Bund, syntes hun at sove dybt — *dormientis instar*[1]). Pave Pascal havde altsaa virkelig, da han flyttede hendes Rester ind til Rom, ikke foretaget nogen Forandring ved den Stilling, hendes Legeme indtog i Dødsstunden.

Den anden, noget større Sarkofag viste sig at indeholde tre Lig, indsvøbte hvert i sit Ligklæde. Uden synderlig Vanskelighed bestemte man de enkelte Personer; de tvende af samme Højde og af finere Legemsbygning, hvis Hoveder vare skilte fra Kroppen, maatte være Valerianus og Tiburtius, Cæcilias Mand og Svoger. Paa det tredje Lig sad Hovedet endnu fast til Legemet, men Haaret var sammenfiltret ved størknet Blod, Hjerneskallen sønderbrudt af stærke Slag, og disse Rester tilkjendegav sig saaledes som Liget af Fangevogteren Maximus,

---

[1]) Bosio l. c. pag. 157.

der ifølge Legenden ikke blev henrettet med Sværdet, men slaaet ihjel med *plumbatae* — Svøber af Læder, hvori der var indsyet Jernkugler[1].

Pave Clemens VIII laa syg i Frascati, da Sfondrato ilede ud for at meddele ham den mærkelige Opdagelse, men han sendte strax en af Tidens lærdeste Archæologer, Kardinal Baronius, for at give nærmere Oplysning om de gjenfundne Skatte. Denne og en ikke mindre bekjendt Oldtidsforsker, Antonio Bosio — „Katakombernes Columbus", som man har kaldet ham[2]) — skylde vi den paalidelige Beretning om Gjenopdagelsen af de jordiske Minder om S. Cæcilia. Under det gjennemsigtige Slør, der var kastet hen over Liget, saae man tydelig — bekræfter Bosio — det guldindvirkede Mønster i den Klædning, hun bar, og som hist og her var farvet af Blodpletter; ved hendes Fødder laa endnu Strimler af det Linned, hvori de Andægtige havde opsamlet hendes Blod, og under Klædningen følte Sfondrato Traadene i den grove Haardug, hun bar inderst paa sig til Værn mod alle Anfægtelser[3]). Legemet var paafaldende lille, næppe to Alen langt; vistnok er det skrumpet noget sammen i Aarhundredernes Løb, men forøvrigt findes der ogsaa i Legenden Antydninger af, at Cæcilia var lille af Væxt; naar hun ved forskjellige Lejligheder vilde tale til Mængden, tog hun saaledes Plads paa en Forhøjning. Lejet i Kisten, tilføjer Bosio, var ganske det samme, som da hun for 1300 Aar tilbage blev lagt ned i denne — man syntes at have hende for sig i det Øjeblik hun udaandede ved sin Frelsers Bryst[4]).

---

1) Bosio l. c. pag. 158—159.
2) Dom Guéranger l. c. pag. 502.
3) Bosio l. c. pag. 152.
4) Bosio l. c. pag. 157. De Rossi (*Roma Sotterr.* vol. II p. 125) anfører forskjellige Exempler paa, hvorledes Lig, der have været indesluttede

Selvfølgelig rygtede denne Opdagelse sig hurtig i Rom og gjorde overordentlig Opsigt. I fire Uger strømmede hele Byen til Kirken i Trastevere for at ære Martyrens Rester. Hvad man fik at se, var dog ikke synderlig Meget. S. Cæcilia laa i sin Kiste af Cyprestræ, der var sat ned i en større og mere solid, og det Hele paa en Katafalk flyttet ind i et Sidekapel, hvis Døre holdtes lukkede, saa at de Besøgende kun gjennem et tilgitret Vindue, der aabnede sig ind imod Kirken, kunde skue op til de kostbare Rester. Men Timer igjennem laa de Fromme knælende i Bøn udenfor den fejrede Helgenindes Kapel, først Nattens Komme kunde bringe dem til at skilles; saa stærk var Trængselen for at komme til, at Kardinal Sfondrato selv — hedder det — der Dag og Nat vaagede over sin Skat herinde, havde vanskeligt ved at holde sig de altfor Ivrige fra Livet [1]).

---

i hermetisk lukkede Stensarkofager have kunnet holde sig med deres iklædte Dragt mere end et Aartusinde igjennem; han nærer ingen Tvivl om, at S. Cæcilia uagtet den Omflytning, som Pave Pascal foretog af hendes Rester fra Katakomben ved *via Appia* ind til Rom, har kunnet bevares ganske uforandret i den Stilling, hvori hun blev nedlagt i Kisten Han oplyser i saa Henseende, at han i 1853 assisterede ved Flytningen af et Lig fra den 4de Milepæl ved den appiske Vej, hvor det var fundet, ind til Kirken S. Sebastiano. Paa en Marmorplade, der holdtes oppe af nogle Jernbolte indvendig i Sarkofagen, laa Liget af en Kvinde, og ganske som hun fandtes, transporterede man hende paa Marmorpladen en halv dansk Mil bort, uden at noget Ben i Skelettet løsnede sig eller kom ud af sin Stilling. „Men jeg beklager“, tilføjer de Rossi (l. c. pag. 126), „at de Kyndige, hvem det blev overdraget at undersøge Liget anatomisk, fuldstændig have ødelagt det, — jeg vilde have bevaret det urørt og bragt under Glas, for at det kunde tjene til Vidnesbyrd om, hvorledes Pave Pascal, da han tog S. Cæcilias Trækiste ud af Sarkofagen, kunde flytte hendes Rester fra *via Appia* til Kirken i Trastevere, uden at de led det mindste ved Transporten.“

[1]) Bosio l. c. pag. 162: *qui* [sc. *impetus populi*] *ne tum quidem, cum Car-*

Omsider var Paven saa rask, at han kunde tage ind til Rom og føje sin Hyldest til de Andres. Heller ikke han kunde bringe det over sit Hjerte at blotte Liget for noget Klædningsstykke, men nøjedes med til Minde at afskære en Flig af den guldindvirkede Kjortel; ogsaa han følte da den grove Haardug, Martyren bar under sin Klædning. Den 22de November, S. Cæcilias Dag, blev bestemt til den højtidelige Gjenindsættelse af hendes Levninger i den ombyggede Krypt. Paven ønskede, at det beskedne Cypresgjemme skulde indsættes i en Kiste af Guld, men man forestillede ham, at en Gjenstand af saa stor Værdi kunde friste Begjærligheden; en Kiste af Sølv blev da foretrukket, og det forgyldte, rigt udarbejdede Kunstværk viste sig efter sin Fuldførelse at koste 25000 Kroner. — Ingensinde er S. Cæcilias kirkelige Festdag fejret under større Tilstrømning end hin 22de November 1599. Alt fra den tidlige Morgen var Trængselen saa stærk, at det til Afværgelse af Ulykke maatte forbydes alle Vogne at kjøre ind i Kvarteret. Kirkens Fyrster udfoldede deres hele Pragt; i Pavens Følge saas 42 Kardinaler, deriblandt to, der senere skulde beklæde St. Peders Stol: Alexander af Medici (Leo XI) og Camilla Borghese (Pius V); Venedigs Afsendinge og Norditaliens verdslige Fyrster holdt Kvasterne paa den Thronhimmel, under hvilken Kirkens Overhoved bares frem, „den allerchristelige Konges“ Sendebud holdt Skjærmen over hans Hoved, da han begav sig op til Altret over Konfessionen. Her steg Kardinal Sfondrato først ned i Krypten for at modtage den hellige Fader tilligemed Martyren; Kisten af Cypretræ blev sat i den af Sølv, denne atter gjemt i en Marmorsarkofag, hvorefter Paven velsignede de dyrebare

---

dinalis ipse in Ecclesia erat (erat aut pene assiduus) aut dignitatis. aut salutis ipsius respectu summoveri poterat.

Rester og bragte dem endnu engang Kirkens Farvel, medens de Omstaaende istemte Hymnen til S. Cæcilias Pris: „*O beata Caecilia, quae Almachium superasti, Tiburtium et Valerianum ad martyrii coronam vocasti!*“ — „lyksalige Cæcilia, som har besejret Almachius og kaldet Tiburtius og Valerianus til Martyriets Glorie“ [1]).

Højtideligheden var til Ende, S. Cæcilia paany skjult for Verdens Blikke; men til langt ud paa Natten holdt Besøget i Kirken sig lige stærkt, — man lagde Mærke til, hedder det, at Vejret, som længe havde været regnfuldt og koldt, hin Dag pludselig slog om, saa at Rom ved Vintertid fik en straalende Foraarsdag [2]).

Forinden Bisættelsen fandt Sted, havde Sfondrato sørget for, at Malere og Billedhuggere blev tilkaldte for at give et Billede af Martyren. Hans Munificens skylde vi bl. A. den smukke Statue af Stefano Maderno, der viser Cæcilia i liggende Stilling, ganske saaledes som hun blev funden i sin Kiste.

PAVLVS H. S. CAECILIAE
EN TIBI SANCTISSIMAE VIRGINIS CAECILIAE IMAGINEM
QVAM IPSE INTEGRAM SEPVLCRO JACENTEM VIDI
EANDEM TIBI PRORSVS EODEM CORPORIS SITV
HOC MARMORE EXPRESSI

— „Se her et Billede af den saare hellige Jomfru Cæcilia, som jeg selv, Paul Kardinal af S. Cæcilia, har sét ligge uskadt i sin Grav; i dette Marmor har jeg villet vise Dig hende netop i

---

[1]) Bosio l. c. pag. 167.
[2]) ibid. p. 168.

samme Stilling" — saaledes staar der at læse paa Fodstykket af Statuen, der nu har sin Plads i en Niche bag Altret over Konfessionen.

Iøvrigt viste Sfondrato paa mange Maader sin Interesse for Martyren. Ikke blot lod han hendes Kirke istandsætte, indlagde Altret og dets Omgivelser med kostbare Stensorter og rejste en Balustrade omkring Konfessionen, hvor der anbragtes 90 Lamper af Sølv, men i sit Testamente sørgede han tillige for, at der blev tillagt Kirken saa rigelige Midler, at hine Lamper altid kunde passes med den reneste Olie, og Dag og Nat holdes brændende til S. Cæcilias Ære. Han fik dog ikke varig Glæde af sin Gavmildhed. Da Franskmændene i Aaret 1798 besatte Rom, fristede hine Lamper dem altfor stærkt, og de forsvandt fra Kirken; maaske Legatmidlerne til deres Pasning under det frigjorte Italien have fristet en lignende Skjæbne; nutildags oplyses ialtfald S. Cæcilias Krypt kun af nogle svage Blus i tarvelige Kobberlamper. Ene paa hendes Højtidsdag, den 22de November, har man Raad til at holde dem alle tændte, og da er det ogsaa tilladt at stige ned i hendes Krypt, i hvilken nu ogsaa Kardinal Sfondrato hviler „som en ydmyg Tjener ved sin Helgens Fødder" — *hic ad ejus pedes humiliter requiescit.*

Endnu en Gang blev Opmærksomheden henledet paa den hellige Cæcilia, da det i Aaret 1854 lykkedes de Rossi at paavise hendes tidligere Hvilested i Calixts Katakombe. Opdagelsen kom ham ikke uventet. Som vi have sét, var han ved Stedsbestemmelsen i de gamle „Itinerarier" ledet til at søge hendes Gravkammer netop her ved den 2den Milepæl paa den appiske Vej; og da han derfor i denne Katakombe havde opdaget den

berømte Pavekrypt fra det 3dje Aarhundrede og umiddelbart ved dens Side stødte paa et endnu større og højere Gravkammer, der bar alle Spor af at have huset en højt ansét Martyr, nærede han paa Forhaand den sikre Formodning, at her maatte S. Cæcilias oprindelige Hvilested være. En nærmere Undersøgelse af Krypten bekræftede i Et og Alt hans Antagelse. Hin Kvinde, der i oprejst Stilling, med Armene udstrakt til Siderne som en Bedende, saas afbildet paa en Freske lige under Lysaabningen, kunde ikke være nogen Anden end den berømte Martyr[1], fremstillet netop i den kostbare Dragt med guldindvirket Mønster i en Kjortel af Purpur, som hun ifølge Legenden bar — en Beretning, hvis Rigtighed man nu havde sét konstateret ved Opdagelsen af hendes Lig i Kirken S. Cæcilia i Trastevere. Under Fresken viste et mindre Billede en Gejstlig i biskoppeligt Ornat med Palliets hvide Baand om Halsen, og under Figuren var skrevet: S. VRBANVS — Navnet paa hin Biskop eller Pave, der efter Legenden spillede en saa fremtrædende Rolle i S. Cæcilias Liv. Ved Siden af begge Fresker viste der sig i Væggen en Udhuling, som kunde give Plads for en Sarkofag, og mellem denne Gravcelle og en Niche bag Altret i Pavekrypten var der en Skillevæg af netop kun én Tommes Tykkelse, saa at det i Pave Pascals Beretning om Translokationen af Martyrens Rester meget passende lægges denne i Munden: „I din Søgen var Du mig dog saa nær, at vi havde kunnet tale sammen“[2]. Endelig syntes Brudstykker af Inskriptioner, der vare ridsede paa Væggene, at vise, at der til

---

[1]) de Rossi l. c. vol. II p. 119: *L'immagine femminile collocata nel più alto e degno posto e dominante tutta la cripta non può essere d'altri, che della signora del luogo, santa Cecilia.*

[2]) Bosio l. c. pag. 43: *qui tanto penes me fuisti, quod ore proprio loqui communiter valebamus.*

den Bisattes Ære var foretaget en Dekoration af Krypten: „*decori sepulcri S. Caeciliae Martyris* ... *fecit*“, læste de Rossi saaledes paa en nu udvidsket Indskrift [1]).

For 2den Gang havde man saaledes fundet S. Cæcilias Hvilested i *coemeterium Calixti*, — Katakomben under Kirken S. Sebastiano mistede nu ogsaa Æren af at have huset denne Martyr.

Men maa det omhandlede Gravkammer saaledes nu erkjendes for at være Stedet, hvor den hellige Cæcilia blev stedt til Hvile af S. Urbanus, ligger det nær at spørge, hvorledes vi da skulle forklare os, at Pave Pascal kunde have saa megen Ulejlighed med at finde hendes Sarkofag; han kjendte jo den umiddelbart tilstødende Krypt for Paverne, hvis Lig han selv havde ført ind til Rom, og mellem denne Krypt og S. Cæcilias Kammer var der — som bemærket — ikke blot en Jordvæg af kun faa Tommers Tykkelse, men en synlig og let Kommunikation. De Rossi beder os imidlertid erindre den Stand, hvori Katakomberne befandt sig paa Pave Pascals Tid; det Forfald, hvori de vare geraadede, tvang ham — som det siges i en Indskrift, han lod opsætte i Kirken S. Prassede [2]) — til at flytte deres Martyrer ind til Rom, og end yderligere vare de gamle Kirkegaarde udsatte for Ødelæggelse af Barbarerne. Meget muligt derfor, at paa den Tid, da Paven anstillede sine Undersøgelser, Døraabningen, der satte begge Kamre i Forbindelse, har været udfyldt, eller at Nichen, hvori Martyrens Sarkofag var indsat, er bleven tilmuret for at lede de Fremmedes Eftersøgninger paa Vildspor. Mellem den store Hoben Rudera i

---

[1]) de Rossi l. c. vol. II p. 115.

[2]) Mai, *Script vet.* (Romae 1831) t. V. pag. 39 l. 4—5: *diruta ex cymiteriis seu cryptis iacentia auferens* (Ifølge de Rossi l. c. II p. 123 er „*diruta*“ en Fejlskrift paa Stenen i Stedet for „*dirutis*“).

Krypten fandt de Rossi virkelig foran Gravnichen Levninger af en Mur, der syntes altfor spinkel til at kunne have tjent som Støtte i Kamret, og som han derfor antager at være rejst for at skjule Martyrens Hvilested for Longobardernes Blikke; denne Mur — eller rettere en lignende[1]) — kan da ogsaa have hindret Paven i strax at finde den Sarkofag, han søgte.

I de Graffiter, der ere indridsede paa Fresken af den hellige Cæcilia, tror de Rossi endnu at kunne paavise et Vidnesbyrd om den tidt berørte Flytning af Martyrens Lig ind til Kirken i Trastevere. Undersøger man nemlig Fresken nøjere, viser det sig, at der forneden paa Rammen i 4 Linjer er indridset Navnene paa forskjellige Præster: en † *Benedictus prb.*, † *Sergius prb.*, † *Mercurius prb.*, † *Leo prb.*, † *Georgius prb.*, til hvilke foruden flere kommer Navnet paa den Præst, under hvis Dioces Kirken i Trastevere henhørte: *Joannes prb. vester*, og en ... *ndo scriniarius* — Notar eller Arkivar, som det vil kunne gjengives. Medens de øvrige Graffiter, der findes kradsede paa Billedet, ere — som Tilfældet plejer at være med den Art Rids paa Helgenbilleder — skrevne imellem hinanden paa Kryds og tværs, til forskjellige Tidspunkter af fremmede eller romerske Pilegrimme, fremtræde hine Navne med tydelige og regelmæssige Skrifttræk i fire pyntelige Linjer under hinanden; der er fremdeles en vis Ensartethed i Maaden, hvorpaa de Vedkommendes Navn og Stilling er betegnet: et

---

[1]) de Rossi tilstaar nemlig (l. c. vol. II p. 126), at efter en Undersøgelse af de Graffiter, der ere indridsede paa Kalken, synes den Mur, hvoraf han fandt de oven omtalte Levninger i Krypten, at være opført paa en Tid, der ligger senere end Omflytningen af S. Cæcilias Rester — *debbo però confessare, che dopo esaminati con minuto studio i frammenti dell' accennata chiusura ho riconosciuto, questa essere stata costruita dopo estratte le reliquie dal papa Pasquale.*

Kors foran hver Enkelt og et „*prb.*“ — *presbyter* eller Biskop, til Slutning[1]). Her synes saaledes, snarere end en tilfældig anbragt Graffit, at foreligge en Indskrift af officiel Charakter: en Udtalelse fra en Kreds af Besøgende, alle romerske Biskopper, der ere komne sammen i S. Cæcilias Krypt, ledsagede af Kirkens Notar eller „*scriniarius*“, for at udføre et eller andet højtideligt Hverv. Hvilket dette Hverv har været, eller naar hine Gejstlige levede, oplyser Graffiten ikke. De Rossi gjør imidlertid opmærksom paa, at en større Del af de forefundne Underskrifter læses paa lignende Maade i Pave Cornelius' Gravkammer paa et Billede af denne Pave, hvis Rester 40 Aar efter S. Cæcilias blev førte ind til Rom, — en Benedictus, 4 Leo'er og 2 af Navnet Georgius nævnes fremdeles som Medlemmer af en Synode, der blev holdt i Rom i Aaret 826, og endelig gjenfinder man flere af Navnene under S. Cæcilias Billede paa en Freske, der blev malet i Kirken S. Clemente i Midten af det 9de Aarhundrede. Nu er det jo ganske vist, at nogle af hine Navne, som Leo, Benedictus, Joannes, ere saa almindelige, at man ingenlunde af den Omstændighed, at de i samtidige Optegnelser knyttes til Kirkens Biskopper, tør drage nogen Slutning om, at de have været baarne af netop de samme Personer; men andre Navne — som Georgius, Mercurius — forekomme langt sjeldnere i den kirkelige Nomenklatur; og naar disse Underskrifter, med vedføjet „*prb.*“, findes paa Mindesmærker eller i Dokumenter, der ere samtidige med det Aar, da S. Cæcilias Rester blev omflyttede, og naar man fremdeles — tilføjer de Rossi — bemærker, at den Maade, hvorpaa Begges Signatur er given, viser den samme Egenhed i Skrifttræk (Versaler eller

[1]) de Rossi vol. II tav. VI.

en Blanding af disse med kursive Bogstaver) paa Billedet af den hellige Cæcilia, som paa den omtalte Freske i Kirken S. Clemente, saa er det ikke uberettiget at identificere de 2de Underskrifter med de i Navnerækken ligebenævnte Personer. Men hvad der saaledes opstilles som Resultat for hin Mercurius' og Georgius' Vedkommende, skulde da ogsaa gjælde om de andre Underskrifter paa S. Cæcilias Billede, hvis Navne findes ligelydende paa Aktstykker eller Billeder, der ere samtidige med Omflytningen af hendes Rester ind til Rom. I den Række Præster, hvis Signatur findes indridset med saa regelrette Skrifttræk i 4 Linjer paa Rammen af Martyrens Billede, ser de Rossi følgelig Samtidige af Pascal I; og spørges der om, i hvilken Anledning de ere komne sammen her i Krypten, ledsagede af Kirkens Notar, lyder Svaret: at de ere blevne hidkaldte af den nævnte Pave for paa Stedet at afgive et synligt Vidnesbyrd om den Translokation, han i Aaret 821 lod foretage med Martyrens Rester; 40 Aar senere have nogle af dem paa lignende Maade attesteret Omflytningen af Pave Cornelius' Lig. Som mere end en Hypothese tør den berømte Archæolog dog ej udgive sin Udvikling, men han finder dens Rigtighed saare sandsynlig [1]).

[1]) de Rossi l. c. pag. 131: *Per quanto noi possiamo vedere nelle fitte tenebri di quei tempi, i preti che tutti insieme e con qualche scriniario segnarono i loro nomi ai piedi di s. Cecilia circa il secolo nono, ci debbono parere i testimoni chiamati dal papa Pasquale all' apertura dell' arca santa . . . Se questa interpretazione dei discussi graffiti non è storicamente certa, è però la sola verisimile.*

Endnu staar tilbage med faa Ord at berøre en Urigtighed i Legenden. Ifølge dennes Beretning hjemsøgtes Kirken af en grusom og udstrakt Forfølgelse i det Aar, da S. Cæcilia led Martyrdøden, og Forbitrelsen mod de Christne gik endog saa vidt, at man nægtede dem Tilladelse til at begrave deres Martyrer. Det romerske Rige siges styret af 2de Kejsere: *Domini nostri Invictissimi Principes* — „vore ubesejrede Fyrster og Herrer", hedder det[1]), og i Forhøret over Cæcilia og hendes Medanklagede paaberaaber Amachius sig Ordrer fra disse Kejsere til at skride ind imod Enhver, der bekjender sig til Evangeliets Lære. Iøvrigt findes ikke i Legenden nogen nærmere Angivelse til Bestemmelse af Tiden for Cæcilias Martyrium — Konsulatsaar mangle, og Kejserne navngives ikke — men der optræder en ærværdig Olding, S. Urbanus, som Cæcilias Beskytter og Fortrolige, og denne siges de Christne at kalde deres Pave — *quem Papam Suum Christiani nominant*[2]). Her opstaar imidlertid en Vanskelighed. Antages nemlig hin Urbanus for at have været Menighedens Overhoved, kan der ved ham kun være ment Urban I, som beklædte St. Peders Stol a. 223—230, umiddelbart efter Pave Calixt[3]), og den hellige Cæcilia har i saa Fald lidt Martyrdøden under Kejser Alexander Severus, hvis Regeringstid (a. 222—235) netop falder sammen med Pave Urbans Kirkestyrelse. Men efter Alt, hvad vi vide, var Alexander Severus human og retfærdig imod de Christne, og om der end uden hans Vidende kan have fundet enkelte

---

[1]) Laderchius l. c. vol. I pag. 35.

[2]) ibid. pag. 12.

[3]) En følgende Pave af dette Navn forekommer først i Slutningen af det 11te Aarhundrede.

spredte Udbrud af Forfølgelse Sted imod Menigheden, kunne vi under hans milde Regimente dog ingenlunde forklare os en Forfølgelse af saa almindelig og forbitret Charakter som den, der omtales i Legenden. Dertil kommer, at Alexander Severus var Eneregent, saa at den stadige Henpegen i Forhøret til 2de Kejsere som styrende Riget bliver ganske uforstaaelig[1]. Til at komme ud over denne Vanskelighed bydes der os en Vejledning af en fransk Martyrolog, Ado, der levede paa Karl den Stores Tid (c. 800—874). Medens nemlig alle andre Martyrskribenter paa Grundlag af Legenden indskrænke sig til at meddele, at Cæcilia led Martyrdøden under Pave Urbanus, slutter han sin — iøvrigt meget kortfattede — Skildring af Helgenindens Levned med den Bemærkning, at hun led Døden under Kejserne Marcus Aurelius og Commodus — *passa est autem beata virgo Marci Aurelii et Commodi Imperatorum temporibus*[2], idet han forøvrigt holder sig til Legenden, saaledes at ogsaa han lader Pave Urban optræde som Cæcilias Samtidige, og saaledes overser, at denne først beklædte Paveværdigheden omtrent et halvt Aar-

[1]) Man har vel ment, at de Ordrer, som Amachius paaberaaber sig imod de Christne, ikke behøve at være givne ham netop af Rigets daværende Regenter, men at det kunde være tidligere Cæsarers Straffebestemmelser eller Edikter, hvorpaa han begrundede Processen. De Rossi gjør imidlertid opmærksom paa (l. c. vol. II pag. 149), at Udtrykkene i Legenden: „*Domini nostri*, *invictissimi*“ ikke lade sig bruge om afdøde Herskere, idet disse efter Tidens Sprogbrug burde være kaldte „*divi*“, ligesom ogsaa, at baade Amachius og Valerianus i Forhøret over denne Sidste hentyde til den forestaaende Død af de regerende Kejsere — „Vi og vore ubesejrede Herskere skulle altsaa være hjemfaldne til evig Fortabelse, medens Du skal nyde den sande Lyksalighed?“ spørger Amachius, og Valerianus svarer: „Hvad er vel Du og dine Fyrster! — Menneskestakler — *homunciones*, fødte en vis Dag for at dø, naar Eders Time kommer!“ (Laderchius l. c. vol. I pag. 25—26).

[2]) *Martyrolog. Adonis*, *X Kal. Dcbr.* (ed. Georgius, Romae 1745. pag. 588).

hundrede senere end de nævnte Kejsere. Men hvorledes — spørger de Rossi — er vel Ado kommet til denne nye Tidsbestemmelse? Næppe, svarer han ifølge sit Kjendskab til denne Forfatter, ved nogen Slutning eller Formening paa egen Haand — i saa Fald havde han næppe gjort sig skyldig i en saa paafaldende Anachronisme[1]). Nej, han har læst saaledes i bevarede gamle Optegnelser; og hvad han har læst, har han ordret nedskrevet, uden at bemærke den Modsigelse, han derved indførte i sin Fortælling. Følger man imidlertid den nye Tidsbestemmelse, da bringes de ovenanførte Usandsynligheder i Legenden til at forsvinde. Marcus Aurelius var ingenlunde venligsindet imod de Christne, og netop i de Aar, da han i Forening med Commodus styrede Riget (a. 176—180), fandt der en grum Forfølgelse Sted imod dem, under hvilken — saaledes som Kirkefædrene vidne — Forbud mod at begrave Martyrernes Lig ingenlunde vare uden Exempel. Og — hvad der særlig bør fremhæves — den Ordre fra Kejserne, som i Forhøret over Cæcilia lægges „Præfekten" Amachius i Munden: „Ved Du ikke, at vore Herskere, de ubesejrede Fyrster, have befalet, at de, som vedgaa at være Christne, skulle straffes, men de, som nægte det, sendes bort uden Mén", denne stemmer Ord

---

[1]) de Rossi l. c. vol. II pag. 150: *Non da un suo calcolo; nè da alcuna sua personale opinione*, jfr. Bemærkningen sammesteds *proleg.* p. XXXVIII, hvor Ado's Forfattervirksomhed charakteriseres paa følgende Maade: *Cotesto autore del secolo nono nulla inventò di suo capo; ma, come nella prefazione egli medesimo narra, compendiò le memorie dei martiri, avendone cercato in ogni parte i codici; talchè egli offerì ai posteri „compendiosam lectionem atque in parvo codicillo quod multo labore alii per plures codices exquirunt". Adone adunque nel secolo nono viaggiò in cerca degli antichi codici degli atti dei martiri; ed almeno in uno di essi trovò la data di che disputiamo. In fatti egli la trascrive con ingenua fedeltà; benchè contradicente alle narrazioni da lui medesimo compendiate nel martirologio.*

til andet med det Edikt, der udstedtes af de 2de Kejsere i Aaret 177, og hvis Indhold vi kjende af et Brev fra Menighederne i Lyon og Vienna (Vienne i Sydfrankrig), som Kirkefaderen Eusebius omtaler[1]). Hvilken end derfor Kilden er til Ado's Tidsangivelse, er der al Grund til at anse den for den rette, saa at Cæcilia altsaa led Martyrdøden, da Marcus Aurelius og Commodus i Forening styrede Riget — vistnok i Aaret 178[2]).

---

[1]) I Legenden (Laderchius l. c. vol. I p. 35) lyde Ordene saaledes: *Domini . . . jusserunt, ut qui se non negaverint esse Christianos puniantur; qui vero negaverint, dimittantur*, og de tilsvarende Udtryk hos Eusebius (*hist. eccles.* V, 1) — ifølge den Oversættelse, der gives af den græske Text hos de Rossi (l. c. p. 150) — *illi [qui fatentur se esse christianos] puniantur; si qui vero negaverint, dimittantur.* (I Valesius' Udgave af Eusebius' nævnte Værk p. 178 er der — som det fremgaar af det Foregaaende p. 108, Noten 2 — en ringe Forskjel i Oversættelsen af den græske Text).

[2]) de Rossi l c vol. II p. 147 ff. Det Resultat, som den geniale Forsker saaledes er kommet til med Hensyn til Bestemmelsen af Aaret for S. Cæcilias Martyrium, er endnu af forholdsvis saa ung Dato — det citerede 2det Bind af hans *Roma Sotterranea* udkom (ifølge Titelbladet) 1867 — at man ikke kan vente at finde det fremdraget i de gængse kirkehistoriske Haandbøger; i disse henføres S. Cæcilias Dødsaar i Overensstemmelse med Legenden til Alexander Severus' Regering, i Reglen til Aaret 222. Det Samme er Tiltældet i en Specialundersøgelse om de romerske Katakomber (Theodor Hansen: „Kirkehistorie fra Roms Katakomber"), der er udkommet i Kjøbenhavn i Efteraaret 1868 som Afhandling for Licentiatgraden i Theologien, idet det her nemlig hedder (pag. 5), at „den hellige Cæcilia nedlagdes i sin Grav af Pave Urban I c. 230". Det bemærkes vel i en Note sammesteds pag. 7, at nu endelig i Sommeren 1868 er 2den Del af de Rossi's *Roma Sotterranea* udkommen, men denne Oplysning er ikke ganske rigtig, idet 2det Bind af det nævnte Værk mulig ikke — som man ifølge Titelbladet kunde ledes til at antage — var udkommet alt i Aaret 1867, men i hvert Fald var det i April 1868.

Tilbage staar da blot at berigtige Legenden, forsaavidt Urbanus i denne benævnes Pave. De Rossi beder os dog ikke lægge for megen Vægt paa dette Udtryk, lige saa lidt som naar Legenden andetsteds titulerer Amachius „Bypræfekt“ [1]), en Stilling, han utvivlsomt ikke har beklædt. Nu véd man med fuld Sikkerhed, at der indenfor det Tidsrum af 50 Aar, til hvilket Martyriet henlægges, fandtes 2de Biskopper af Navnet „Urbanus“ i Rom: den ene Biskop i selve Hovedstaden, senere Pave og stedt til Hvile a. 230 i Calixt's Katakombe; den anden derimod Biskop af en eller anden fremmed Stol, død som Martyr i Rom, medens Marcus Aurelius og Commodus styrede Riget, og bisat i Prætextats Katakombe. Højst sandsynlig har denne Biskop opholdt sig i Rom, da Forfølgelsen imod de Christne brød løs i Aaret 177, og medens denne stod paa har han ledet Kirkens Anliggender som Vikar for den dalevende Pave Eleutherius (a. 177—193), men uden selv at være Menighedens Overhoved, — paa lignende Maade, som vi vide, at Biskopper i Provindserne under Uroligheder, der tvang dem til at drage bort, ofte styrede deres Menigheder ved Stedfortrædere. I denne Egenskab er Biskop Urbanus kommen i Forbindelse med Cæcilia og har spillet den fremhævede betydningsfulde Rolle i hendes Liv. Men Forfatteren til Legenden har ikke havt saa nøje Kjendskab til Tidens Biskopper. I Traditionen eller i de Aktstykker, hvorefter han udarbejdede sin Fremstilling, har han fundet omtalt en „Urbanus“, og da han kun kjendte én Biskop af dette Navn, har han uden videre identificeret ham med Paven; og i Konsekvens af denne Vildfarelse begaar han da ganske naturlig en anden, idet han lader

---

[1]) Laderchius l. c. vol. I p. 20: *praefectus urbis.*

S. Urbanus bisætte Martyren: *inter Collegas suos, Episcopos & Martyres* — „mellem sine Embedsbrødre, Biskopperne og Martyrerne" [1]), uagtet der paa den Tid, da Cæcilia led Døden, endnu ikke var indrettet noget officielt Hvilested for Paverne i *coemeterium Calixti*, allerede af den Grund, at Katakomben dengang ikke tilhørte Menigheden. — „*Tutto adunque si concilia, tutto si spiega, se l'Urbano, di che ragiono, non fu il papa*" — med disse Ord slutter de Rossi sin Undersøgelse [2]).

Siden S. Cæcilias Krypt i Katakomben under *via Appia* er gjort tilgængelig for Besøgende, fejres hendes kirkelige Festdag nu ogsaa hernede. Den 22de November er Krypten oplyst, Martyrens Billede behængt med Krandse af Roser og Lilier, og foran Gravcellen er rejst et Alter, der vel ikke, som det i hendes Kirke, er indlagt med kostbare Stene, men, ærværdigt ved sin Ælde, er sat sammen af Marmorplader, der have tjent til Lukke for Gravnicherne i hendes Katakombe. Hin Dag er Tilstrømningen til den Kirkegaard, Cæcilierne skjænkede Menigheden, større end paa Aarets øvrige Dage tilsammen. Som for halvandet Aartusinde siden ligge de Andægtige paa Knæ foran Helgenindens oprindelige Hvilested, skue op mod hendes Billede; og medens de gamle Psalmer istemmes til hendes Pris, lyder fra de Manges Læber den Bøn,

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 39.
[2]) de Rossi l. c. pag. 152.

hun selv ved Bryllupsmaaltidet opsendte til Herren: *fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar*[1]) — „lad mit Hjerte forblive rent, mine Sandser ikke fristes, at min Uskyld maa bevares".

---

[1]) Laderchius l. c. pag. 5.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
DG
0041368

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 02 12 03 008 7